

ÀMBIT
ÍNDEX

1^r Trimestre

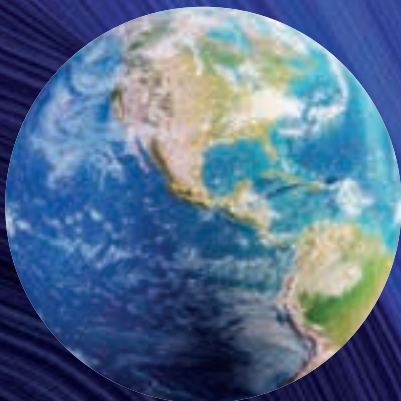
	UNITAT 1	UNITAT 2	UNITAT 3
 LECTURA	“Explorar la vida a Mart per salvar la Terra”	“Viaje al centro de la tierra”	“Desconnecta”
 PROJEC TE	Fase de organització ¿Cómo explicaríais lo que sabemos del planeta Tierra a una persona de las primeras civilizaciones?	Fase de desenvolupament Què sabies? Què has après? Indicacions per fer una bona presentació	Exposició ¿Qué sabías? ¿Qué has aprendido? Cómo hacer una buena exposición oral
 GEOGRAFIA	El planeta Terra La immensitat de l'Univers La Terra Les coordenades geogràfiques Els fusos horaris La representació de la Terra	Litosfera, hidrosfera i biosfera La litosfera i les parts de la Terra Les estructures del relleu extern L'aigua en el planeta La biosfera L'ecologia	Atmosfera i climatologia L'atmosfera i les seues capes El clima i l'oratge Els climes de la Terra
 GRAMÀTICA	El substantiu Clases de sustantivos según su significado Género y número	L'adjectiu Tipus d'adjectius Posició i grau	El verbo Estructura del verbo Conjugació Persona, número, tiempo y modo verbal Formas simples y compuestas Formas regulares e irregulares
 LEXIC	Les paraules	Los morfemas	La formació de les paraules
 HISTÒRIA	La història i el seu estudi La prehistòria El paleolític El neolític	Mesopotàmia Els imperis mesopotàmics La societat mesopotàmica La cultura i la ciència La religió i l'art	El riu Nil i Egipte Etapas de la història d'Egipte Una societat jerarquitzada La religió egípcia L'art egípcia
 COMUNICACIÓ	Los elementos de la comunicación	La descripció	La exposició
 Literatura	La poesia I Literatura i gèneres literaris Poesia Mètrica Rima	La poesia II El llenguatge literari Principales recursos literarios Algunas composiciones según su estructura	La poesia III El cal·ligrama La poesia visual Blackout Poetry
 Taller d'ortografia	Acentuació I: regles generals Accentuació I: regles generals	Acentuació II: diptongs e hiats Accentuació II: diftong i hiats	Acentuació III: tilde diacrítica Accentuació III: accentuació diacrítica
 PROJEC TE	Fase de investigació Búsqueda de información Cómo encontrar fuentes fiables y evitar las fake news	Més desenvolupament Ús correcte d'imatges d'Internet	Exposició Evaluació ¿Qué sabías? ¿Qué has aprendido? Diana de autoevaluación, rúbrica y metacognición
<i>Annexes</i>			Conjugació verbal Flexions verbals

2ⁿ Trimestre

	UNITAT 4	UNITAT 5	UNITAT 6
 LECTURA	“Sancha”	“Europa i Cadmo”	“¿Cómo será la Tierra en 2070?”
 PROJECTE	Fase d'organització Diari d'uns viatgers per Europa	Fase de desarrollo ¿Qué sabías? ¿Qué has aprendido? Cómo compartir la información con otros compañeros	Fase d'elaboració Què sabies? Què has après? Ferramentes seguiment del treball Exposició: Vídeo de presentació
 GEOGRAFIA	Geografia física del món L'aspecte del món: Pangea com origen Àsia Àfrica Amèrica Oceania L'Antàrtida	Geografia física d'Europa Característiques generals d'Europa Costes Relleu Rius i llacs Glaceres Paisatges i climes Parcs nacionals	Els problemes mediambientals Els recursos naturals Sobreexplotació dels recursos El canvi climàtic L'acció dels éssers humans Què fem amb els residus? El desenvolupament sostenible
 GRAMÀTICA	Determinants i pronoms Classificació dels determinants Pronoms personals	El adverbios Tipos de adverbios Locuciones adverbiales Las preposiciones Locuciones preposicionales	Les conjuncions i les interjeccions Conjuncions coordinants i subordinants Interjeccions pròpies i impròpies
 LEXIC	Sinónimos y antónimos Palabras polisémicas	Neologismes, prèstecs i barbarismes	Los topónimos y los gentilicios
 HISTORIA	Grècia I Orígens i etapes de la civilització grega Miniprojecte: escuts hoplites	Grècia II Vida quotidiana, societat i economia Art, religió i pensament	Pobles preromans Els ibers Els celtes Els pobles colonitzadors anteriors a Roma: Fenícis, grecs, cartaginesos, tartessos
 COMUNICACIÓ	La narració	La noticia	La publicitat
 Literatura	La prosa narrativa I Mito y leyenda	La prosa narrativa II El conte La rondalla La faula El diari El microrelat	La prosa narrativa III La novela Tipos de novela Miniprojecte: escritura colaborativa de un relato corto
 Taller ortografia	Las letras b/v, h Les lletres b/v, h	Las letras g/j Les lletres g/j, tg/tj	Las letras c/q/z, ll/y, r/rr Les lletres c/q/z, ll/l-l, r/rr
 PROJECTE	Fase d'investigació	Fase de elaboración Recomendaciones para escribir el diario	Exposició Avaluació Diana d'autoavaluació, rúbrica i metacognició

3^r Trimestre

	UNITAT 7	UNITAT 8	UNITAT 9
	“Meravelles naturals d’Espanya”	“El misterio del arca”	“Culla, un dels pobles més bonics d’Espanya”
	Fase de organització i Los Objetivos de Desarrollo Sostenible a escena!	Fase de desenvolupament Què sabies? Què has après? Recomanacions per aplicar allò après del guió i dels gèneres teatrals al projecte	Fase de exposició ¿Qué sabías? ¿Qué has aprendido? Últimas recomendaciones para llevar a escena el guion teatral
	Climes i paisatges d’Espanya Característiques generals Climes i paisatges. Mediterrani. Mediterrani continentalitzat. Atlàntic. Alta muntanya. Subtropical: Illes Canàries L’Espanya volcànica. L’Espanya desèrtica Espais naturals protegits	Geografia física d’Espanya Formació i localització de la península Ibèrica El relleu Les depressions Les costes Hidrografia Geografia dels arxipèlags	Geografia de la Comunitat Valenciana Localització. Característiques generals El relleu Les costes. Hidrografia Climes. Paisatges Fauna Espais protegits. Problemes mediambientals
	La oración y el análisis sintáctico Enunciados oracionales y no oracionales Sujeto. Cómo reconocerlo y tipos de sujeto Predicado. Núcleo. Tipos de predicado. Predicado verbal. Predicado nominal: atributo	Complements del nucli del subjecte Determinants CN	Complementos del núcleo del predicado CD CI Atributo CC
	El plurilingüisme i els prejudicis lingüístics	La variación lingüística	Locucions, refranys i frases fetes
	Roma I Roma, el Laci i els pobles itàlics El naixement de la ciutat de Roma Etapas de la història de Roma	Roma II La cultura romana Societat Economia Religió Art	Hispania romana Cartago i la conquesta del Mediterrani Fases de la conquesta de la península Ibèrica Organització política Viure en la Hispania romana Cultura i monuments romans a Hispania
	El guion	El diàleg	El còmic
	El teatre I Gèneres dramàtics i subgèneres teatrals	El teatro II Aspectes interpretatius: expresión corporal dicción construcción del personaje	El teatre III Aspectes tècnics: equip artístic, d’administració i tècnic
	Signos de puntuación I: el punto y la coma Els dígrafs	Signos de puntuación II: dos puntos, puntos suspensivos Majúscules i minúscules	Signos de puntuación III: ortografía e internet Signes de puntuació III: ortografía i internet
	Fase de investigació Tabla con contenidos materia y posibles ideas para elaborar el guion teatral	Fase d’elaboració	Exposició Evaluació Diana de autoevaluación, rúbrica y metacognición

UNITAT 1

La luna está dormida,
no despiertes a la luna,
que salió de paseo
y vino a la una.

Se dio una vuelta,
saludó a la Osa Mayor,
dio un beso a Marte
y a Júpiter un pañuelo le bordó.

La luna está despierta,
un ojo ya abrió,
cuando el sol después de su ronda,
se escondió.

Las estrellas le hacen compañía,
Iluminan la noche oscura,
como un gran queso
y virutas de frescura.

Cuando te asomes,
y la veas,
no te olvides de guiñar un ojo a la que...
toda la noche está en vela.

La luna, Carmen Sánchez García-Cuenca

¿Cuántas fases tiene la luna?

**¿A qué movimiento de la Tierra se refiere este verso:
“cuando el sol después de su ronda se escondió”?**

En esta unidad verás qué eran los cromlechs.

**Fíjate en qué época de la historia fueron construi-
dos y qué relación se supone que tenían con la
luna y el sol.**

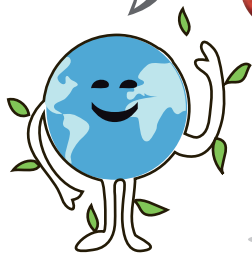
¿Qué tipo de texto es el que has leído?

¿Tiene rima?

Abans
de llegir

Estem al S.XXI i, en poc temps, la ciència i la tecnologia han avançat molt; tant que l'ésser humà ha aprofitat eixos progressos per millorar la qualitat de vida. Però el que podria semblar un ideal s'ha convertit en un problema perquè hem descuidat l'entorn on vivim, el planeta que ens deixa respirar. Com combinar el curs de l'evolució amb el medi ambient? Si continuem amb els nostres costums actuals, quant aguantarà la Terra? Els científics ja han començat a investigar altres possibilitats que inclouen una possible mudança a altre planeta.

Tant de bo cuideu de
Mart millor del que
m'heu cuidat a mi en
les últimes dècades!!

Explorar la vida a Mart per salvar la Terra

El futur mira cap a Mart i tres missions internacionals no tripulades ja hi treballen amb l'objectiu d'explorar la vida al planeta vermell per salvar el nostre planeta.

Llig aquest QR per
trobar fotografies i
informació interessant.

VOCA BULARI

Indret: Lloc determinat en una localitat o en un objecte.

Gravitar: Moure's, un cos, al voltant d'un altre per l'atracció gravitatòria.

Autosuficient: Que es basta a si mateix.

Fita: Moment assenyalat.

Els científics preveuen que els anys vint o trenta d'aquest segle hi haurà presència humana a Mart. Tres missions internacionals no tripulades ja hi treballen amb l'objectiu d'explorar la vida al planeta vermell per salvar el nostre planeta. Un equip del programa "Sense ficció" ha visitat diversos indrets similars a les característiques de Mart on es treballa per fer realitat aquesta vella fantasia.

Tres missions internacionals no tripulades són a Mart. Dues, la Perseverance (EUA) i la Tianwen1 (Xina) són al sol del planeta vermell i una tercera, la Hope (EAU), grau vita a l'òrbita de Mart. Aquesta dècada hi podria arribar el primer ésser humà. Científics d'arreu del món treballen per fer realitat el somni d'arribar al planeta vermell i establir-hi una petita colònia humana. Qui podrà viatjar a Mart? Serà molt car? Seran autosuficients els marcians? L'objectiu no és que Mart sigui un pla B per substituir una Terra desolada pel canvi climàtic, sinó fer compatibles els esforços tecnològics i econòmics necessaris per explorar aquest planeta i salvar la Terra.

20 En la dècada dels anys 20 d'aquest segle l'ésser humà arribarà a Mart. D'altres situen la fita en la dècada dels anys 30. I en la dels 50 s'hi establirà una petita colònia humana. Les condicions tècniques estan a l'abast dels astrofísics i enginyers per fer realitat aquesta fantasia. Els principals problemes radiquen en la vida humana al planeta vermell, on la radiació, les temperatures extremes i l'atmosfera massa dèbil dificulten l'estada.

25 “Mart és, sens dubte, un proper horitzó. I juntament amb la Lluna són els 2 cossos que queden més a l'abast de l'exploració espacial i fins i tot de l'exploració espacial tripulada.”, Kike Herrero, astrònom de l'Observatori del Montsec.

30 Milers de científics d'arreu del món estudien la manera de fer possible el somni. Hi ha tres missions actives a Mart liderades pels Estats Units, els Emirats Àrabs Units i la Xina. El principal objectiu és trobar-hi vida passada, en forma de microorganismes, que doni pistes sobre la supervivència en aquell lloc inhòspit.

“Encara no hem trobat vida a Mart, però sabem que es van donar les condicions perquè la vida hagués sorgit en aquest planeta. Anirem a buscar aquests rastres. Ara sí que és l'objectiu!”, José A. Rodríguez Manfredi, enginyer en cap MEDA de la NASA.

35 No són només organitzacions com la NASA o l'Agència Espacial Europea les que participen en la cursa espacial. Empresaris com Elon Musk o Jeff Bezos inverteixen els seus diners en aparells que volen fer arribar a Mart al més aviat possible. I fer-hi negoci!

<https://www.ccma.cat/tv3/sense-ficcio/viatjar-a-mart-salvar-la-terra/noticia/3076852/>

ACTIVITATS

LOCALITZA

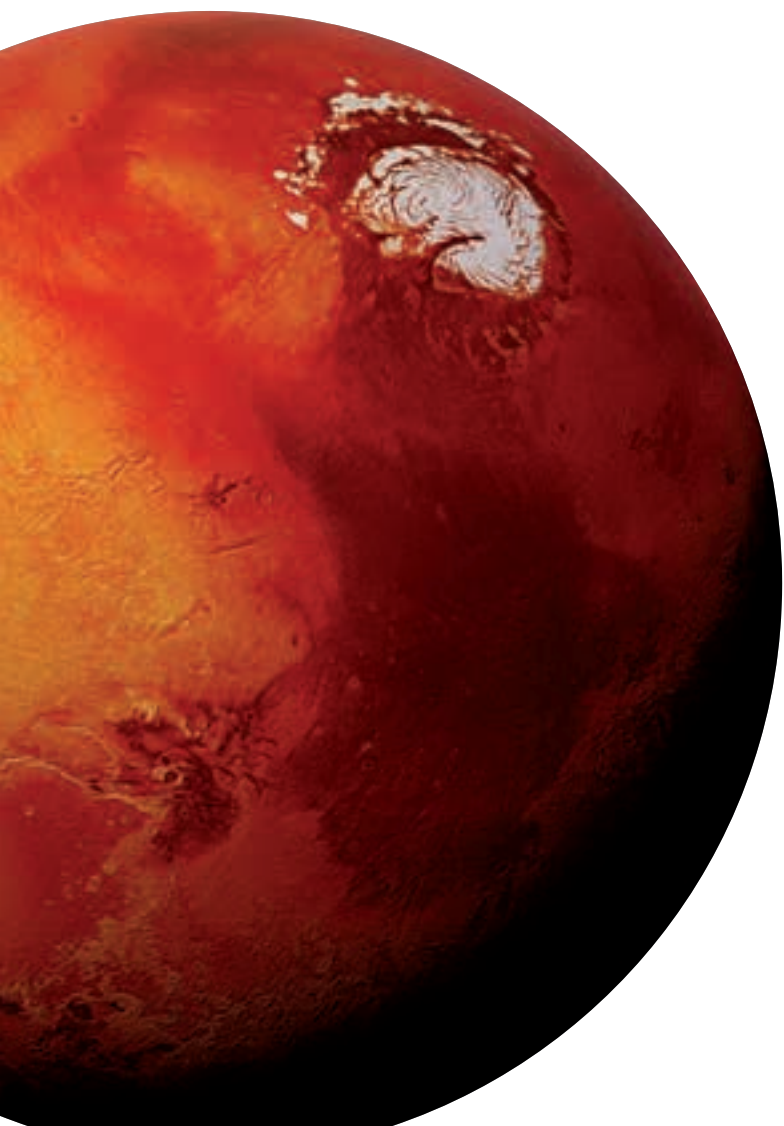
1. Quan preveuen els científics que hi haurà presència humana a Mart?
2. Per què interessa tant poder viure a Mart, per canviar de planeta o com a possible opció per a salvar el nostre?
3. Quins són els principals problemes que trobaria l'ésser humà a l'hora de viure a Mart?
4. S'han trobat rastres de vida a Mart?

INTERPRETA

5. Quin tipus de text acabes de llegir?
6. Per què es pot fer negoci a Mart?

VALORA

7. Al text es parla d'empresaris com Elon Musk o Jeff Bezos. Busca informació sobre aquests i esbrina per què poden invertir els seus diners en la cursa espacial.
8. En alguna ocasió t'has interessat per la vida fora del nostre planeta?
9. Creus que poden existir altres civilitzacions en l'Univers?
10. Penses que en un futur podrem explorar altres planetes i, fins i tot, viure en ells?
11. T'agradaria participar en una expedició interplanetària?

¿Cómo explicaríais lo que sabemos del planeta Tierra a una persona de las primeras civilizaciones?

UNIDAD 1

1. ORGANIZACIÓN

Empezaréis organizando los equipos y tomando las primeras decisiones.

2. INVESTIGACIÓN

Buscaréis abundante información de fuentes fiables y seleccionaréis la más importante.

UNIDAD 2

3. DESARROLLO

Prepararéis la exposición en el soporte elegido hasta el último detalle.

UNIDAD 3

4. EXPOSICIÓN

Realizaréis la explicación a las personas de la antigua civilización.

5. EVALUACIÓN

Evaluaréis entre todos vuestro trabajo mediante una rúbrica.

Imaginaos que sois elegidos para viajar en el tiempo a algún momento de la Edad Antigua entre los siglos IV y II a. de C. Vais a ser enviados en pequeños grupos a algunas de las primeras civilizaciones que conocieron y emplearon la escritura con una misión concreta: explicar a las personas de aquella época nuestro conocimiento actual del planeta Tierra.

¿Cómo lo haríais?

Vuestra misión se desarrollará a lo largo de las tres unidades del trimestre. Y las fases del proyecto serán las siguientes:

¿Listos? ¡Vamos allá!

FASE DE ORGANIZACIÓN

Cualquier proyecto de envergadura requiere de una buena organización previa y planificación. Es una de las claves del éxito. Y aunque posteriormente podáis ser flexibles (según la información que encontréis o las circunstancias particulares que rodeen vuestra investigación), en esta primera fase debéis tomar una serie de decisiones compartidas que guiarán vuestro trabajo.

1. Con la ayuda de vuestro profesor, formad equipos de 4 o 5 compañeros. Tened en cuenta que vais a trabajar juntos durante todo el trimestre preparando vuestra misión.
2. Vuestra primera tarea como equipo consistirá en elegir las coordenadas espacio-temporales a las que viajaréis. Para ello, podéis utilizar vuestro libro, donde encontraréis amplia información sobre las civilizaciones de Mesopotamia (unidad 2, pp. XX) y Egipto (unidad 3, pp. XX).
3. Ahora deberéis decidir qué tipo de explicación ofreceréis a estas personas de la Antigüedad. Algunas de las posibilidades que tenéis son: un mural (con cartulinas o con papel continuo); una presentación informática (Power Point, Prezzi, etc.); una infografía (Genially, Canva...).
4. Finalmente, haced un listado de todo aquello que os hará falta durante el proceso de investigación, desarrollo y exposición de vuestro proyecto. Puede tratarse de cartulinas, rotuladores, fotografías, pegamento, chromebooks, punteros, conexión wifi, etc.

Cuando hayáis terminado las actividades anteriores, estaréis en condiciones de rellenar una ficha como la que os ofrecemos a continuación.

EQUIPO:

CIVILIZACIÓN:

LUGAR:

AÑO:

DESCRIPCIÓN DEL TRABAJO:

NECESIDADES:

La máquina del tiempo

Novela publicada en 1895. Su autor, el inglés H.G. Wells, está considerado uno de los padres de la ciencia ficción. Otras obras escritas por este autor son *La guerra de los mundos*, *La isla del doctor Moreau* o *El hombre invisible*.

¡Buen trabajo! Compartid esta ficha con vuestro profesor.
Por cierto, ¿queréis saber cómo seréis evaluados? Puedes ver la rúbrica en la p. 120.

EL PLANETA TERRA

La immensitat de l'Univers

L'Univers és el conjunt de tot el que existeix: els astres, l'espai, l'energia i el temps. És immens i encara no s'han descobert els seus límits. Hi ha científics que pensen que és infinit. Està en expansió constant. De fet, la teoria més acceptada sobre el seu origen és la Teoria del Big Bang, segons la qual, la matèria, l'espai i el temps es van formar després d'una gran explosió inicial fa uns catorze mil milions d'anys.

Les galàxies són enormes formacions compostes per milions d'estrelles. Es creu que en el centre de totes les galàxies hi ha un forat negre supermassiu. Els astrònoms han classificat les galàxies en quatre grans tipus segons la seua forma: les el·líptiques, les espirals, les lenticulars i les irregulars.

Forats negres

Al centre de la Via Làctia es troba un forat negre supermassiu anomenat Sagitari A. Té una massa similar a la de 4 milions de sols junts!. De moment, El Powehi és l'única visualització d'un forat negre, presa per l'Event Horizon Telescope.

La Via Làctia

La Via Làctia és una galàxia espiral i en un dels seus extrems es troba el Sistema Solar amb la Terra. Els astrònoms han calculat que la Via Làctia conté entre 200.000 i 400.000 milions d'estrelles.

Ací Gavina, ací Gavina.
Veig en l'horitzó una ratlla blava: és la Terra.
Què bella! Tot marxa esplèndidament.

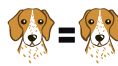
Valentina Tereshkova
(Rússia, 1937), primera dona que va anar a l'espai en 1963.

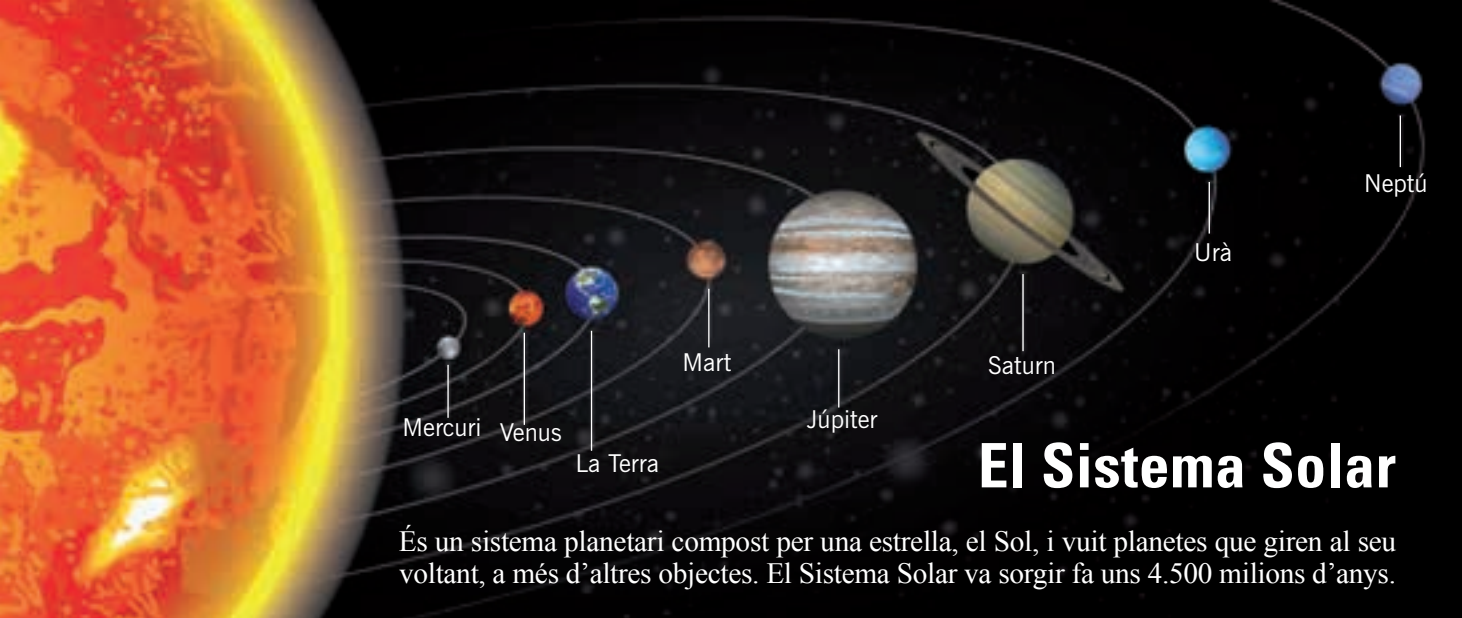
Estrelles i forats negres

Les estrelles són grans cossos celestes esfèrics. Emeten llum pròpia per la fusió nuclear constant que es produeix al seu interior. Estan compostes d'hidrogen, heli i plasma. Des d'èpoques molt antigues, els éssers humans hem organitzat les estrelles en constel·lacions, agrupacions d'estrelles que formen una figura amb un nom concret.

Quan una estrella mor pot generar un forat negre. Aquests astres són els objectes més massius de l'Univers. No podem veure'ls perquè no emeten llum. La seua massa és tan enorme que la seua gravetat no deixa eixir ni la llum.

ACTIVITATS

1. A l'inici de la unitat tenim unes declaracions de la cosmonauta russa Valentina Tereshkova des de l'espai. Quines sensacions us transmeten aquestes paraules? Com es va poder sentir Valentina en aquests moments?
2. L'origen del nom de la Via Làctia el trobem en la mitologia clàssica. Significa "camí de llet". Investigueu el mite que dona nom a la nostra galàxia.
3. Busqueu informació i, en una cartolina, dibuixeu les cinc constel·lacions que més us criden l'atenció. Podeu afegir en el mural informació sobre les seues estrelles, la història del seu nom i la seua posició en el cel.

El Sistema Solar

És un sistema planetari compost per una estrella, el Sol, i vuit planetes que giren al seu voltant, a més d'altres objectes. El Sistema Solar va sorgir fa uns 4.500 milions d'anys.

La seua estructura

L'eix del sistema és el **Sol**, una estrella mitjana que es troba en la meitat de la seua vida.

Els **planetes** del sistema són astres de considerables proporcions que manquen de llum pròpia. Es classifiquen en interiors o exteriors en funció de la distància respecte del Sol. Els interiors són Mercuri, Venus, la Terra i Mart. Són rocosos i més menuts que els exteriors. Els exteriors són Júpiter, Saturn, Urà i Neptú. Són enormes i estan compostos principalment de gas. Entre Mart i Júpiter se situa el cinturó d'asteroides que marca la línia divisòria entre uns planetes i altres. El planeta més gran és Júpiter. Els quatre planetes exteriors posseeixen, a més, anells planetaris. Aquests anells estan formats per xicotetes partícules i pols. Els més visibles i famosos són els de Saturn.

Els **satèl·lits** són astres més petits que giren al voltant dels planetes. La nostra Lluna és un d'aquests satèl·lits. El planeta que més llunes té és Saturn amb un total de vuitanta-dos.

Altres cossos celestes

Existeixen altres astres menors anomenats **planetes nans**. Aquesta denominació va ser creada per la Unió Astronòmica Internacional en 2006. En són cinc: Ceres, Eris, Makemake, Haumea i Plutó.

Els **cometes** són petits astres compostos de gel i roques. Estan molt allunyats del Sol però quan s'acosten s'escalfen i els apareix la cua.

Les **estrelles fugaces** són petits fragments de roca, gel o pols que es cremen i desintegren en entrar en contacte amb l'atmosfera terrestre. Poden ser meteorits o restes d'un cometa.

Anys llum

Les distàncies a l'espai es medeixen en anys-llum. Un any-llum és la distància que recorre la llum en un any, viatjant a 300.000 km per segon.

Imatge de Júpiter amb la seua característica taca roja, una tempesta gegantina més gran que el planeta Terra.

Recreació d'Oumuamua, publicada en diversos mitjans.

ACTIVITATS

4. La majoria de planetes ha rebut un nom vinculat a la mitologia clàssica. Investigueu al voltant del nom de cadascun d'aquests astres i redacteu una breu explicació del personatge mític del qual han rebut el seu nom.

5. La Muntanya Olimp, en Mart, és la muntanya més elevada del Sistema Solar amb 22 quilòmetres d'alçada. Per què resulta impossible l'existència d'una muntanya com aquesta a Júpiter? Raoneu la resposta.

6. L'any 2017 l'asteroide "Oumuamua" va travessar el Sistema Solar. Pel que sembla, aquest astre és interestel·lar. Què significa aquest terme? A més va generar polèmica. Alguns científics van arribar a especular amb la possibilitat que Oumuamua fora tecnologia no humana. Busqueu informació sobre aquest objecte i organitzeu un breu debat en el qual es plantege si Oumuamua és d'origen alienígena o no? Anoteu les vostres conclusions.

LA TERRA

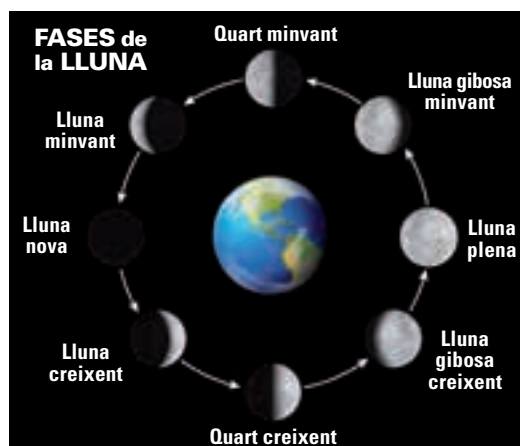
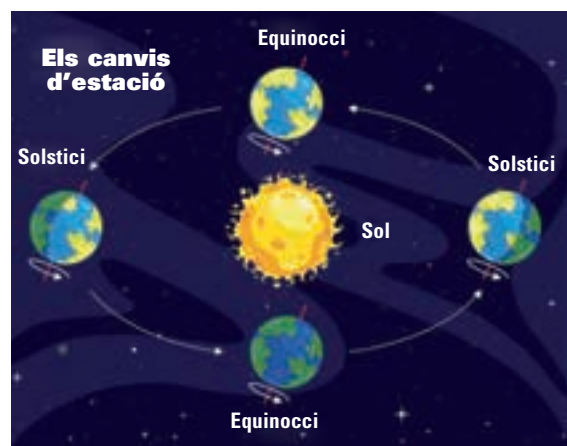
La Terra és el tercer planeta en proximitat respecte del sol. Per grandària és el cinquè dels vuit planetes del sistema.

Els moviments de la Terra

La Terra té dos moviments: el de rotació i el de translació. Sense aquests dos moviments la vida seria impossible.

Rotació: la Terra gira sobre el seu propi eix. És el moviment que genera els dies i les nits. Dura 24 hores.

Translació: és el moviment de la Terra que, en una òrbita el·líptica, gira al voltant del Sol. La seua durada és de 365 dies, cinc hores i 49 minuts. És el moviment que dona lloc als anys i les estacions. L'eix de la Terra està inclinat, provocant que quan en l'hemisferi nord és hivern, en el sud és estiu. En l'hemisferi nord el dia amb més hores de sol és el 21 de juny i es correspon amb el solstici d'estiu. El dia amb menys hores de sol és el 21 de desembre i es correspon amb el solstici d'hivern. Els dies en què el dia i la nit duren el mateix es diuen equinoccis (el 21 de març el de primavera i el 22 de setembre el de tardor).

Els eclipsis

En la Terra podem observar dos tipus d'eclipsis: de Sol o de Lluna. El de Sol es produeix quan la Lluna s'interposa entre la Terra i el Sol i el de Lluna quan la Terra s'interposa entre el Sol i la Lluna. En el primer el Sol desapareix i en el segon és la Lluna la que desapareix.

La Lluna i les seues fases

La Lluna és el satèl·lit natural de la Terra. Té dos moviments: de rotació sobre si mateixa i de translació al voltant de la pròpia Terra. Tots dos moviments duren el mateix temps.

El Sol il·lumina la Lluna des de diferents posicions. Això provoca les fases lunars. Quan la cara visible està completament il·luminada és la fase de lluna plena. Quan el Sol no il·lumina la cara visible i està a les fosques es diu lluna nova. Quan la lluna es veu en forma de "c" és minvant. Quan es veu com una "D" és creixent. El cicle lunar dura 28 dies.

Anys de traspàs

Com l'any exacte no és de 365 dies es genera un desajustament que se soluciona cada quatre anys afegint un dia al mes de febrer. Aquests anys són els denominats anys de traspàs.

ACTIVITATS

7. Què passaria si no existira el moviment de rotació? I el de translació? Raona les teues respostes i posa-les en comú amb la classe.
8. El llevat geogràfic es correspon amb l'orient i el ponent amb occident. Per què aquests termes estan relacionats amb un moviment del sol? Per què la Comunitat Valenciana és el llevat de l'Estat espanyol?
9. Organitzeu-vos per equips, reflexioneu sobre el que heu llegit al voltant de l'Univers, el Sistema Solar i el planeta Terra. Elaboreu tres preguntes i traslladeu-les a la resta del grup.

Les coordenades geogràfiques

Els éssers humans han construït al llarg dels temps sistemes de localització. Ja en el segle II a.C. Ptolemeu havia desenvolupat un sistema de quadrícula per als mapes. A la fi del segle XIX es va adoptar el sistema de coordenades geogràfiques com a referència.

Paral·lels i meridians

Per a establir aquestes coordenades, els éssers humans inventaren unes línies imaginàries anomenades paral·lels i meridians. Els meridians són línies traçades verticalment respecte de l'eix de la Terra. Van de Pol Nord a Pol Sud. Els paral·lels són línies traçades perpendicularment respecte de l'eix de la Terra i tenen forma de circumferència.

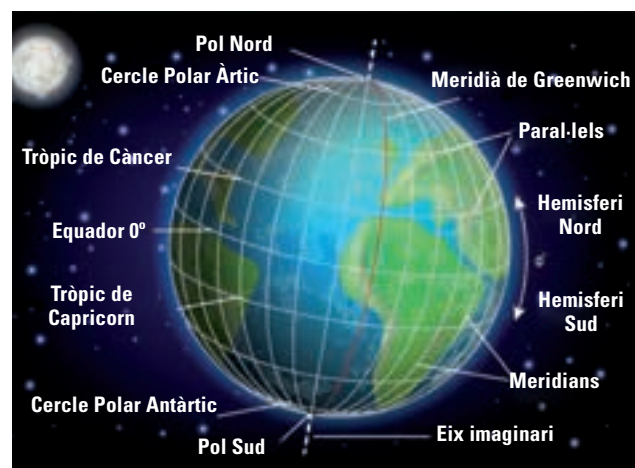
El meridià 0° a partir del qual s'estructuren els altres és el meridià de Greenwich. El paral·lel 0° és l'equador i divideix la Terra en dues parts iguals anomenades hemisferi nord i hemisferi sud. Altres paral·lels importants són el tròpic de Càncer i el tròpic de Capricorn i els dos cercles polars, l'àrtic i l'antàrtic. La franja entre els tròpics és la zona del planeta on els rajos de sol cauen de manera més directa. Les franges entre els cercles polars i els pols són les zones fredes del planeta i els rajos cauen de manera molt inclinada.

Latitud i longitud

Amb aquestes línies podem senyalitzar la localització de qualsevol punt en la superfície del planeta. Les dades de les coordenades venen determinats per la latitud i la longitud.

Latitud: és la distància que hi ha entre qualsevol punt de la superfície de la Terra i l'equador. Es mesura en graus. L'equador és el paral·lel 0° i els pols són tots dos de latitud 90°, el nord és 90°N i el sud és 90°S. La latitud pot ser nord o sud segons s'estiga en l'hemisferi nord o en l'hemisferi sud.

Longitud: és la distància que hi ha entre qualsevol punt de la superfície terrestre i el meridià de Greenwich (0°). També es mesura en graus. Va de 0° a 180° i va d'est a oest. La longitud pot ser est o oest segons se situe a un costat o a l'altre del meridià 0°.

GPS

Hui dia aquestes coordenades tenen una aplicació pràctica molt interessant. A través del GPS o del Google Maps podem geolocalitzar un lloc utilitzant la indicació de les coordenades exactes de la latitud i de la longitud.

ACTIVITATS

10. Quin continent pot tenir més meridians? I quin més paral·lels? Quin continent només pot tenir latitud nord? Quins dos continents només poden tenir latitud sud? Quins tres continents poden tenir tant latitud nord com latitud sud?
11. Després d'observar el planisferi de coordenades, en quin lloc geogràfic del planeta tenim les coordenades latitud 0° i longitud 0°?
12. Assenyala les coordenades geogràfiques (latitud i longitud), d'una manera aproximada, de les següents ciutats: Buenos Aires, Castelló, Tòquio i Canberra.

Els fusos horaris

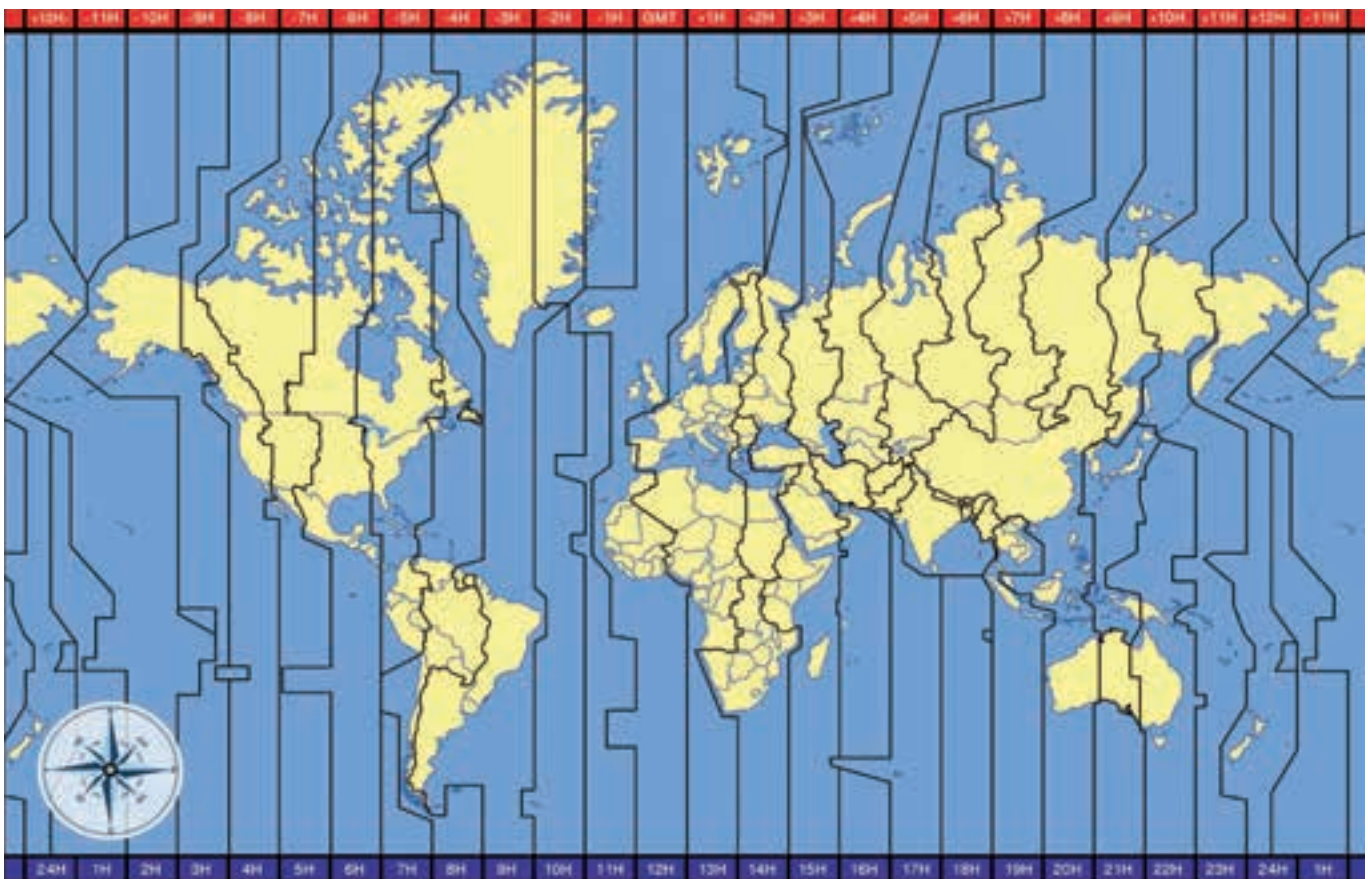
Són les 24 franges en les quals es divideix el planeta i marquen les hores en cadascuna d'aquestes regions. En cada franja regeix una hora diferent en funció de la posició del sol i totes prenen com a referència el meridià de Greenwich. És un sistema ideat pel científic canadenc Sandford Fleming a la fi del segle XIX.

Hi ha països que tenen més d'un fus horari a causa de la seua extensió en longitud. Per exemple, a Espanya tenim dos usos horaris, un peninsular (una hora més que Greenwich) i un altre fus per a les Illes Canàries, amb el mateix horari que Greenwich (el Regne Unit).

Tots els fusos utilitzen meridians de referència però alguns països han adaptat els seus horaris oficials en funció de les seues pròpies característiques geogràfiques.

Canvi d'hora

Tots els anys es canvia l'hora a tot el món dues vegades: un l'últim diumenge de març i un altre l'últim diumenge d'octubre. El motiu és l'estalvi d'energia elèctrica i una major utilització de la llum solar. Al març s'avancen els rellotges una hora i a l'octubre s'endarrereixen.

ACTIVITATS

13. Si a Londres són les 19.00 hores, quina hora és a Lima? I a Tenerife? I a Tòquio?
14. Si un avió ix de Madrid a les 15.00 i el seu destí és Nova York, a quina hora arribarà al seu destí tenint en compte que el vol dura 8 hores?
15. En els últims anys ha sorgit la controvèrsia de si és necessari o no el canvi horari. Alguns posen en dubte que es produísca estalvi energètic.

Busqueu informació sobre aquest tema. Què hi penseu vosaltres? Exposeu les vostres idees en un breu debat.

16. El meridià de Greenwich passa per Espanya. No obstant això, el nostre horari no es correspon amb el del Regne Unit excepte les Illes Canàries. Quin és el motiu?

La representació de la Terra

Representar la Terra sempre ha plantejat dificultats. La manera més exacta i científica de reproduir la Terra és a través d'un globus terraqüi, ja que el nostre planeta té una forma gairebé esfèrica. Diem gairebé ja que es troba lleugerament aplatada pels pols. No obstant això, no és pràctica ni còmoda aquesta representació. D'altra banda, no podem observar la totalitat del planeta a través d'aquest sistema. Per a solucionar aquests problemes s'ha desenvolupat un conjunt de projeccions geogràfiques de la Terra sobre una superfície plana.

Les projeccions cartogràfiques

Una projecció cartogràfica és un sistema de representació gràfica de la Terra o d'una part d'ella sobre un mapa o planisferi, d'una manera bidimensional. Els tres principals tipus de projecció són:

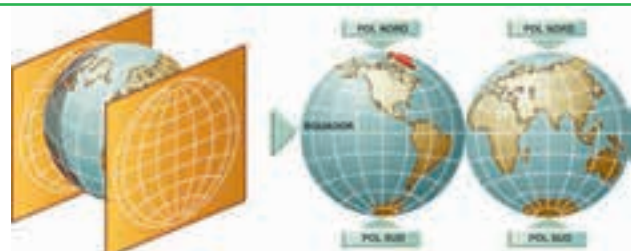
La projecció cilíndrica

A través d'aquest sistema es projecta el planeta sobre un cilindre. Permet representar en un rectangle el planisferi complet. És la més utilitzada. La primera gran projecció cilíndrica va ser realitzada pel geògraf Mercator.

La projecció cònica

S'aconsegueix projectant una part del planeta sobre un con. El creador d'aquest sistema va ser el matemàtic Lambert. És molt utilitzada per a representar àmplies regions de l'hemisferi nord.

La projecció azimutal o plana

Amb aquest sistema es projecta una part de la Terra sobre un pla tangent. És una projecció molt utilitzada per a representar els pols.

ACTIVITATS

17. Com ja hem dit, la Terra no és una esfera sinó un geoide. Quines són les principals característiques d'un geoide?

18. Encara hi ha algunes (poques) persones que creuen que la Terra és plana, tal com es pensava en l'Edat mitjana. En grups, i utilitzant un full giratori, redacteu un llistat d'arguments i de proves que es puguin utilitzar per a desmentir aquesta falsedat.

19. Tant la projecció de Mercator com la de Peters són cilíndriques, no obstant això generen representacions del món molt diferents. Quines són les principals diferències? Per què s'utilitzen diverses projeccions i no es generalitza amb una projecció que siga la més adequada?

20. En aquest mapa extret del Google maps Groenlàndia sembla molt més gran que Austràlia. Busqueu la superfície d'aquests territoris i esbrineu si és cert que Groenlàndia és més gran. Quin és el motiu?

Els mapes

Els mapes són representacions gràfiques en pla de la superfície terrestre o d'una part d'ella.

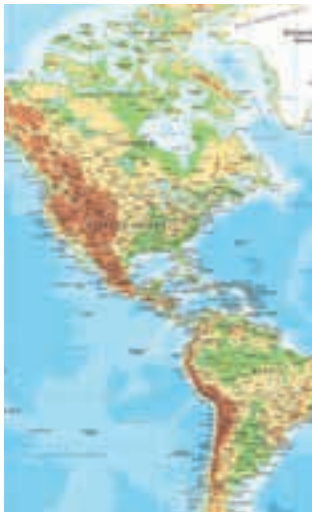
Els babilonis van ser els primers a cartografiar el seu territori fa més de 4.000 anys. Posteriorment els grecs van perfeccionar l'elaboració dels mapes i van ser els primers a pensar que la Terra fora rodona.

Amb el pas dels segles es va anar perfeccionant la tècnica de cartografiar el món. El descobriment d'Amèrica i de les illes del Pacífic va marcar un abans i un després. A partir d'aquest moment ja es va poder elaborar mapes complets del món.

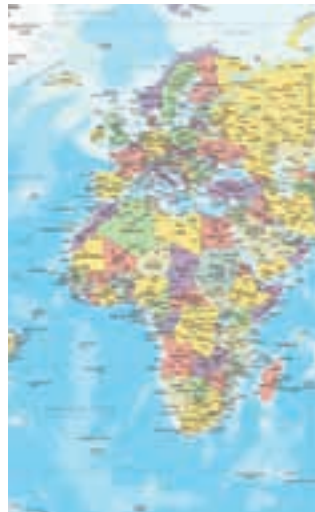
Tipus de mapes

Quan un mapa representa la totalitat de la superfície es diu planisferi o mapa mundi. També poden ser continentals, regionals o locals, en funció de la porció del planeta representat.

Els mapes poden ser:

Físics: són els que representen els trets físics de la superfície terrestre: les planes, els pics, les elevacions del terreny, els rius, etc.

Polítics: amb aquests mapes es representa l'organització administrativa d'un territori. S'assenyalen les fronteres entre estats, els límits entre regions, els termes municipals, etc.

Temàtics: són mapes destinats a proporcionar i reflectir informació sobre un tema concret en l'espai geogràfic representat. Poden ser mapes meteorològics, econòmics, de població, sobre el tipus de vegetació, sanitaris, etc.

21. Colom va descobrir Amèrica, però no obstant això, el continent va rebre el seu nom de l'italià Amerigo Vespucci. Quin va ser el motiu?
22. A vegades tenim mapes que barregen elements polítics amb elements físics. Busqueu tres exemples de mapes que continguin aquest tret: un d'Europa, un altre d'Espanya i un altre de la Comunitat Valenciana.
23. Busqueu el trajecte del tren que ix de València en direcció a Alcoi. Després busqueu un mapa que us ajude a descriure els elements geogràfics pels quals passa amb els seus respectius desnivells. Utilitza el codi QR que tens al marge per accedir a la pàgina de l'Institut Cartogràfic Valencià.

Mapes topogràfics i plans

Els mapes topogràfics són un tipus de mapes físics que mostren, d'una manera molt detallada, el relleu, la hidrografia i altres elements com carreteres, poblacions, etc. Solen reproduir àrees més reduïdes. El relleu se sol reflectir amb corbes de nivell (línies que assenyalen els desnivells del terreny).

Els plans reproduïxen espais i territoris més reduïts que els mapes. Són elements molt detallats i solen incloure l'escala i una llegenda amb els símbols de tot allò que es representa. Si són plans d'espais naturals contenen també corbes de nivell.

Els elements d'un mapa

Per a interpretar bé els mapes, han de contenir alguns elements:

- Un títol:** ens defineix allò que representa.
- Les coordenades:** per a ser un mapa complet ha d'incloure els paral·lels i els meridians que ens indiquen la latitud i la longitud. També podrà englobar la senyalització de l'altitud del territori.
- L'escala:** ens mostra la relació entre el territori representat i la grandària del territori real.
- Els punts cardinals:** sol mostrar-se la indicació del nord, sud, est i oest.
- Una llegenda:** és un quadre que conté diversos símbols. En ell s'explica el seu significat: capitals, rius, zones muntanyenques, carreteres principals, etc.

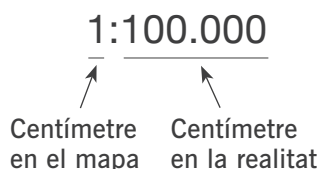
L'escala

Al'hora de representar la superfície terrestre sobre pla hem de tenir en compte que els mapes reflecteixen un espai real però de manera reduïda. L'escala dels mapes s'utilitza per a conèixer la relació existent entre la dimensió real d'un territori i la dimensió d'aquest mateix territori traçat en el mapa.

Tipus d'escala

-**Escala numèrica:** s'expressa a través d'una proporció. Per als mapes se solen utilitzar els centímetres com a unitat de referència. Per exemple, si l'escala numèrica és 1: 1.000 vol dir que un centímetre són 1.000 en la realitat. Conforme el segon número de la proporció és més elevat, major és la realitat representada.

-**Escala gràfica:** s'expressa a través d'una línia recta dividida en parts iguals. Les unitats d'aquesta línia representen la relació entre la longitud real i la longitud en el mapa. Amb una senzilla regla de tres es pot esbrinar la distància real entre dos punts.

ACTIVITATS

24. Descriu i assenya la cadascun dels elements del mapa de la Comunitat Valenciana que ens serveixen per a entendre'l i interpretar-lo.
25. En un full elaboreu tres columnes: un titulat mapa físic, un altre mapa polític i un altre mapa temàtic. Classifiqueu els següents elements segons la seua adequació a cadascuna de les tres columnes: una capital, una serralada, un riu, el senyal d'un anticicló, percentatges de la incidència d'un virus, un altiplà, una frontera entre estats. Afegiu-hi tres elements més per cada columna. Poseu-les en comú amb la resta de la classe.
26. Utilitzeu l'escala gràfica del mapa de la Comunitat Valenciana per a esbrinar la distància real en línia recta entre: València i Castelló, Vinaròs i Oriola, Requena i Benidorm. El primer càlcul el podeu fer en equips de quatre, el segon per parelles i l'últim de manera individual.
27. Reflexioneu individualment durant uns minuts i anoteu en un paperet els dubtes que us han sorgit al llarg de les últimes pàgines. Introduïu-les en un borsa o caixa i tracteu de respondre-les entre tots.

EL SUSTANTIVO

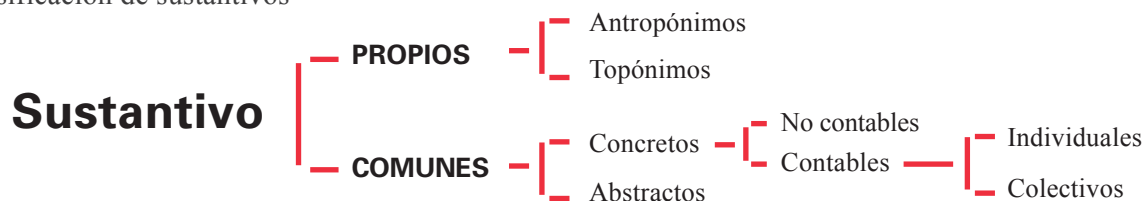
El nombre o sustantivo es una clase de palabra que designa seres vivos, objetos, lugares, ideas o sentimientos. Por tanto, son ejemplos de sustantivo: *María* y *caballo* (seres); *lápiz* (objeto); *Valencia* y *jardín* (lugares); *hermosura* (idea); o *alegría* (sentimiento).

Nombres propios con artículo

Los nombres propios de persona no llevan artículo. Expresiones como *Ayer vi a la Marta* o *El Álvaro es muy simpático* se consideran vulgares en la mayor parte de España.

Clases de sustantivos según su significado

Clasificación de sustantivos

CLASES	INTENCIÓN
PROPIOS	Nombran a un individuo determinado. Pueden designar personas (antropónimos) o lugares (países, ciudades, ríos, etc). Estos se denominan topónimos. Ejemplo / Antropónimos: <i>Luisa, Fernando</i> . Topónimos: <i>España, Alicante, Júcar</i> .
COMUNES	Designan personas u objetos en general. Ejemplo / <i>río, amigo, montaña, hermana</i> .
CONCRETOS	Son los nombres de los seres y objetos que se perciben a través de los sentidos. Ejemplo / <i>hierba, pájaro, estuche</i> .
ABSTRACTOS	Designan conceptos, pensamientos o ideas no perceptibles por los sentidos. Ejemplo / <i>inteligencia, amor, felicidad</i> .
CONTABLES	Nombran a seres u objetos que se pueden contar por unidades. Ejemplo / <i>mesa, estudiante, planeta</i> .
NO CONTABLES	Nombran a seres u objetos que no se pueden contar por unidades. Ejemplo / <i>agua, sal, café</i> .
INDIVIDUALES	Son sustantivos que, en singular, se refieren a un solo objeto. Ejemplo / <i>soldado, perro, plato</i> .
COLECTIVOS	Son sustantivos que, en singular, designan un conjunto de cosas. Ejemplo / <i>ejército, jauría, vajilla</i> .

1. Señala cuáles de estas palabras son sustantivos.

- allí, semana, trepar, bautizo.
- días, salir, Júpiter, montaña.
- planeta, llamando, aunque, volcán.
- pintora, cámara, feliz, para.
- felicidad, maravillosa, Tierra, río.

2. Localizad los sustantivos que hay en el siguiente texto.

Distinguid los sustantivos propios antropónimos de los topónimos.

Hace siglos, cuando aún no existían los festivales de la canción, se celebraban como hoy festejos musicales. La costumbre de reunirse en un local cerrado para producir ruidos más o menos agradables comenzó a practicarla el género humano en los albores de la civilización. En la Edad de Piedra, sin ir más lejos, se celebró el Primer Festival de los Imitadores de Pájaros. La crónica de este suceso, publicada en la pared de una cueva por un periodista de la época, cuenta que el festival tuvo lugar en el poblado de Glup, que se alzaba en la costa mediterránea muy cerca del lugar que hoy ocupa Benidorm.

El primero que subió al escenario para actuar fue Monec, representante de una tribu nórdica, viejo y cegato, pero habilísimo imitador de aves.

- ¡Melifluo y banal! ¡Así es tu gorjeo!

Los ojos de todos los presentes se volvieron hacia el hombre osado. Era Galo, miembro de una tribu nómada que pastoreaba en la zona que más tarde sería Francia.

*Medio muerto y nada más, ÁLVARO DE LA IGLESIA
Ed. Planeta. Barcelona, 1962 (Adaptación)*

3. Escribe el sustantivo común correspondiente a cada sustantivo propio.

Sevilla	Formentera	Europa
Guadalquivir	Sierra Nevada	Gloria Fuertes

4. Localiza los sustantivos. Después, clasifícalos en concretos y abstractos.

amistad, madre, volcán, cuchillo, imposible, seguir, amargura, simpática, neardental, Verónica, entre, además, bondad, prehistórico, amable, Oceanográfico, aparcamiento, cordillera, dolor, luna, amada, cueva

5. Escribe el sustantivo colectivo correspondiente a cada sustantivo individual.

islas	pájaro
cerdo	futbolistas
letras	estrellas
libro	huesos

6. Piensa y responde.

¿Qué característica tienen los sustantivos propios que los diferencia de los demás? ¿Y los sustantivos colectivos?

7. Escribe tres sustantivos que tengan estas características. ¿Qué clase de sustantivos no has creado?

- Concreto, común, no contable.
- Concreto, propio, topónimo.
- Concreto, común, contable, individual.
- Concreto, propio, antropónimo.
- Concreto, común, contable, colectivo.

El género del sustantivo

El sustantivo es una palabra variable que puede tener género femenino o masculino. No todos los sustantivos pueden ser femeninos o masculinos. Cuando sí pueden, se emplean morfemas de género para distinguirlos.

Morfema masculino	Morfema femenino	Ejemplo
-o	-a	<i>novio/novia</i>
-e	-a	<i>jefe/jefa</i>
-final en consonante	-a	<i>pintor/pintora</i>

Otras terminaciones especiales para el femenino son:

-esa: <i>duque/duquesa</i>	-triz: <i>actor/actriz</i>
-ina: <i>gallo/gallina</i>	-isa: <i>poeta/poetisa</i>

Además, los **sustantivos heterónimos** cambian toda la palabra al modificar el género: *caballo/yegua, padre/madre, yerno/nuera, etc.*

Algunos fenómenos especiales que afectan al género de los sustantivos son los siguientes:

- **Sustantivos con género común**
Tienen la misma forma en masculino y femenino. Los distinguimos con el artículo. Por ejemplo: *el ciclista (se refiere a un hombre) / la ciclista (se refiere a una mujer).*
- **Sustantivos con género ambiguo**
Pueden ser palabras masculinas o femeninas, pero significan lo mismo. Por ejemplo: *el/la mar, el/la maratón.*
- **Sustantivos con género epiceno**
Son sustantivos sin variación que emplean el mismo artículo para referirse a ambos sexos. En estos casos, para diferenciarlos añadimos las palabras macho o hembra al nombre del animal y mantenemos el género del sustantivo. Por ejemplo: *la tortuga macho / la tortuga hembra.*

Los morfemas

Los morfemas son las unidades más pequeñas de la lengua con significado. Son la unidad básica de la morfología.

8. Identifica los morfemas de género (masculino, femenino) de los siguientes sustantivos.

soltero	sacerdotisa	alumno
jueza	fontanero	heroína
traductora	gato	alcaldesa

9. Escribe la forma masculina que corresponda a cada sustantivo femenino.

¿Cómo llamamos a este tipo de sustantivos?	emperatriz	reina
	vaca	actriz
	dama	mujer

10. Escribe el femenino correspondiente a estos sustantivos (si es necesario puedes añadir el artículo).

príncipe	cantante	águila	dentista
astrólogo	jirafa	marido	macho
padrino	médico	astronauta	suegro

11. Indica si els següents substantius són masculins o femenins. Després, canvia'ls de gènere (pots usar l'article si és necessari).

home	actor	metge	cavall
gossa	lleó	companya	lloba
nora	ciclista	rei	germana

El número del sustantivo

El sustantivo también puede variar para expresar el número (singular o plural). El sustantivo con número singular se refiere a una sola persona, animal u objeto: *homínido, pájaro, lanza*. El sustantivo con número plural se refiere a varias personas, animales u objetos: *homínidos, pájaros, lanzas*. Para la formación del plural de los sustantivos se siguen las reglas siguientes:

REGLA GENERAL

- 1 Los sustantivos **acabados en vocal** forman el plural **añadiendo -s**.
Ejemplo: *terremoto → terremotos*
mamá → mamás

- 2 Los sustantivos **acabados en consonante** forman el plural **añadiendo -es**.
Ejemplo: *pintor → pintores*
alud → aludes

REGLAS ESPECIALES

- 1 Algunos sustantivos **acabados en -y** forman el plural **añadiendo -es**.
Ejemplo: *rey → reyes*
buey → bueyes
Excepción: *jersey → jerséis*

- 2 Los sustantivos **acabados en vocal átona + -s** tienen **la misma forma** en plural. El **número viene marcado por el artículo**.
Ejemplo: *El / los jueves*

- 3 Algunas **palabras extranjeras acabadas en consonante** suelen formar el plural **añadiendo -s**.
Ejemplo: *cómic → comics*
club → clubs / clubes

- 4 Los sustantivos **acabados en -í -ú tónica** pueden formar el plural **con -s o con -es**.
Ejemplo: *menú → menús*
esquí → esquís / esquies

12. Forma el plural de los siguientes sustantivos. Si es necesario, añade el artículo.

ley	jabalí	amistad
relieve	clima	edad
historiador	maniquí	lápiz
dúplex	península	revolución

13. Escoge cinco sustantivos de la actividad anterior y crea una oración con cada uno de ellos.

14. ESCRIU EN PLURAL ELS SUBSTANTIVS SUBRATLLATS QUE APAREIXEN EN LES SEGÜENTS ORACIONS (HAURÀS DE CANVIAR ALTRES PARAULES PERQUÈ L'ORACIÓ SIGA CORRECTA).

- La germana de mon pare és la meua tia.
- El cambrer em va donar un refresc de taronja.
- L'habitació tenia un olor estrany.
- El ratolí pujava per la paret de l'edifici.
- La crisi econòmica afecta a tota la societat.

15. ¿Sabéis jugar a ¡Alto el fuego!? Poneos en grupo, elegid una letra y el primero que complete todas las casillas dice "¡Alto el fuego!". Fijaos que todas las palabras que vas a escribir son sustantivos.

LETRA	NOMBRE DE PERSONA	ANIMAL	OBJETO	COMIDA	COLOR	CIUDAD	PAÍS	PUNTOS
L	Lucas	León	Libro	Lentejas	Lila	Logroño	Libia	7

LES PARAULES

Les paraules d'una llengua no són totes iguals; tenen formes, funcions i significats diferents. Per això es parla de diferents categories gramaticals o classes de paraules.

Tant en castellà com en valencià hi ha nou categories gramaticals: nom, adjectiu, determinant, verb, pronom, adverbi, preposició, conjunció i interjecció. Es poden estudiar en dos grans grups: les paraules variables (si poden canviar de forma) i de l'altra, les invariables (si mai no es modifiquen).

PARAULES	
VARIABLES	INVARIABLES
Noms Adjectius Determinants Pronoms Verbs	Adverbis Preposicions Conjuncions Interjeccions

- **Els noms o substantius** fan referència a persones (*Joana, metgessa*), animals (*oroneta, furó*), objectes (*granera, estoig*), idees (*llibertat, vellesa*).

- **Els adjectius** expressen qualitats o característiques dels noms als quals acompanyen: *pla, blava, agradable*.

- **Els determinants** tenen com a funció complementar els noms. S'hi poden diferenciar articles, possessius, demostratius, numerals, indefinits, quantitatius: *la, aquelles, seues, cinquanta, algunes...*

- **Els pronoms** poden substituir grups nominals: *nosaltres, me, hi..*

- **Els verbs** expressen accions, estats o processos del subjecte: *cantar, perdre, dormir...*

- **Els adverbis** indiquen circumstàncies de temps, lloc, quantitat, mode dels verbs o adjectius que acompanyen en l'oració: *ahir, gens, còmodament...*

- **Les preposicions** uneixen paraules dins de l'oració: *en, per...*

- **Les conjuncions** aprofiten per enllaçar oracions: *o, doncs, encara que...*

- **Les interjeccions** expressen emocions: *ai!, oh!*

ACTIVITATS

1. **Escriu les paraules que hi ha a continuació a la columna corresponent.**

caminar amb demà tricicle per
però feliçment evolució aquell jo

Paraules variables

Paraules invariables

2. **Completa les oracions amb la paraula adequada en cada cas i digues a quina categoria gramatical correspon.**

- He tardat un _____ a fer els mapes de relleu.
- Ma mare ha comprat un llibre _____ sobre els volcans.
- No he pogut estudiar _____ per a _____ examen de demà.
- La _____ companya Júlia _____ un article per al blog de classe.
- _____ vaig anar amb la família a un penya-segat.
- M'agradaria fer el treball de Geografia _____ tu _____ Núria em vol al seu grup.
- La professora m'ha dit _____ tinc un excel·lent!

Si tens dificultats a l'hora de determinar la categoria gramatical d'algun mot pots consultar el diccionari. Davant de la definició trobaràs la solució al teu dubte.

3. Classifiqueu les paraules subratllades del text següent. A continuació afegiu-ne un parell més a cada tipus.

La nena, despullada, va sortir del tenda fet de pells cap a la platja rocallosa en el revolt del petit riu. No se li va ocórrer de mirar enrere. Atesa la seva experiència, no hi havia cap raó per posar en dubte que l'aixopluc i els que hi eren a dins no serien allà quan ella hi tornés.

Xipollejava dins del riu i sentia com els rocs i la sorra es bellugaven sota els peus, mentre la riba s'allunyava subtilment. Se submergí en l'aigua freda i en sortí tot barbullint. Després, amb braçada segura, va atènyer el pendís de la riba oposada. Va aprendre a nedar abans de caminar i, als cinc anys, es movia amb comoditat dins l'aigua. Sovint, l'única manera de creuar el riu era nedant.

El clan de l'os de les cavernes, Jean M. Anuel

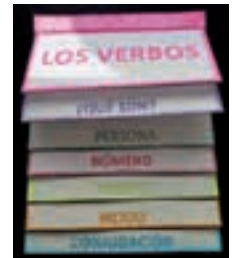
4. Identifica les categories gramaticals de les oracions següents. Després inventa oracions noves en castellà o en valencià que seguiscuen el mateix patró.

Exemple: *La Terra realitza dos moviments simultanis: rotació i translació.*

Estructura: determinant (article) + nom + verb + determinant (numeral) + nom + adjectiu + nom + conjunció + nom. Oració inventada: L'institut té dos franges horàries: matí i vesprada.

- La Terra té capes internes: escorça, mantell i nucli.
- Les capes que envolten la Terra són...
- L'escorça terrestre està fragmentada en plaques tectòniques en moviments molts lents.
- Muntanya, vall, altiplà, plana, depressió són formes de relleu.
- El relleu no és estable, canvia per l'erosió i per l'acció humana.

Els flipbooks

El flipbook és un llibre de format menut que té diferents pestanyes de manera esglaonada en què apareixen els continguts resumits de manera que queden agrupats i se'n facilita l'estudi o la consulta.

5. Completa els espais en blanc del text tot seguint les indicacions entre parèntesi.

Estar en un lloc _____ (adj. *Que no ha sigut explorat*) és un _____ (m. *Present o obsequi que es fa a algú*) dels déus que realment se'm va concedir. Done gràcies als déus per haver-me permés _____ (v. intr. *FISIOL. Eixir del claustre matern*) en un temps en què encara era possible l'exploració en soledat, en el qual era possible recórrer mapes on deia "buit, en blanc, del planeta". I això té a veure, _____ (adv. *D'una manera probable*), amb una emoció tan intensa que m'és molt difícil descriure amb paraules. És la soledat ansiejada, és contemplar la Terra com si estiguera feta per a _____ (pron. *Pronom personal de segona persona del singular, que expressa familiaritat amb l'interlocutor*) per primera vegada. És per als pelegrins dels grans paisatges, per a _____ (det.) gent a la qual li agradaria veure la Terra d'abans i de després de la humanitat, és per als somiadors de la llibertat. De totes les persones que fantasiegem _____ (prep. *En relació amb, respecte de*) els grans paisatges sense trinxeres, sense propietaris, sense tanques de filferro. És per a la gent que s'estima la natura. És per a totes les persones que entenem que la nostra vida, sense tot el que ens envolta del planeta, en realitat no té cap sentit, _____ (conj. *Introdueix una oració subordinada en què s'indica el motiu o la causa de l'acció expressada en l'oració principal*) nosaltres també som la Terra.

Així que cada vegada que diem que el planeta està en perill... _____! (interj. *S'usa per a expressar el fet d'adonar-se d'un error*) Ens equivoquem, el planeta continuarà girant 4.600 milions d'anys més. El dubte que hi pot haver és si ho farà amb nosaltres o sense nosaltres.

Sebastián Álvaro, periodista i aventurer, Al filo de lo imposible (Adaptació)

6. Feu nou grups i repartiu a cada grup una categoria gramatical per tal de confeccionar un flipbook lingüístic que reculli tota la informació treballada. Quan el tingueu enllestit veureu com de fàcil i divertit us resultarà repassar les categories gramaticals.

LA HISTÒRIA I EL SEU ESTUDI

Què és la història?

La història és la ciència que estudia com ha canviat la humanitat al llarg del temps. La professió que es dedica a aquesta tasca és la de l'historiador o la historiadora. Aquestes persones investiguen textos, objectes, mapes, vídeos i tota mena de coses que ens mostren com era la vida de la gent que va viure abans que nosaltres. Es tracta de les fonts històriques.

Les fonts històriques són de dos tipus:

- **Les fonts primàries** són aquelles que es produïren en el moment històric sobre el qual ens parlen: lleis, tractats, articles de premsa, fotografies, objectes personals.
- **Les fonts secundàries** són aquelles que es produïren després del moment del qual ens informen. Un exemple seria un documental, un llibre o un manual.

Cova de les mans, Santa Cruz (Argentina).

El temps històric

La unitat fonamental per a mesurar la història és el temps. És necessari datar els esdeveniments per a poder ordenar-los i agrupar-los. El sistema més comú per tot arreu del món és l'era cristiana, és a dir, prendre l'any 1 com l'any del naixement de Jesucrist. Tot el que va passar abans es data com a. C. (abans de Crist), i tot el que va tindre lloc després es data d. C. (després de Crist).

Els anys s'agrupen en segles (cent anys), els quals s'expressen en nombres romans. El segle I, per exemple, comença l'any 1 i acaba l'any 100, i així successivament. L'any "zero" no existeix. Existeixen altres unitats més menudes, com el lustre i la dècada (5 anys i 10 anys), i més grans, com el mil·lenni (1.000 anys).

Les edats de la història

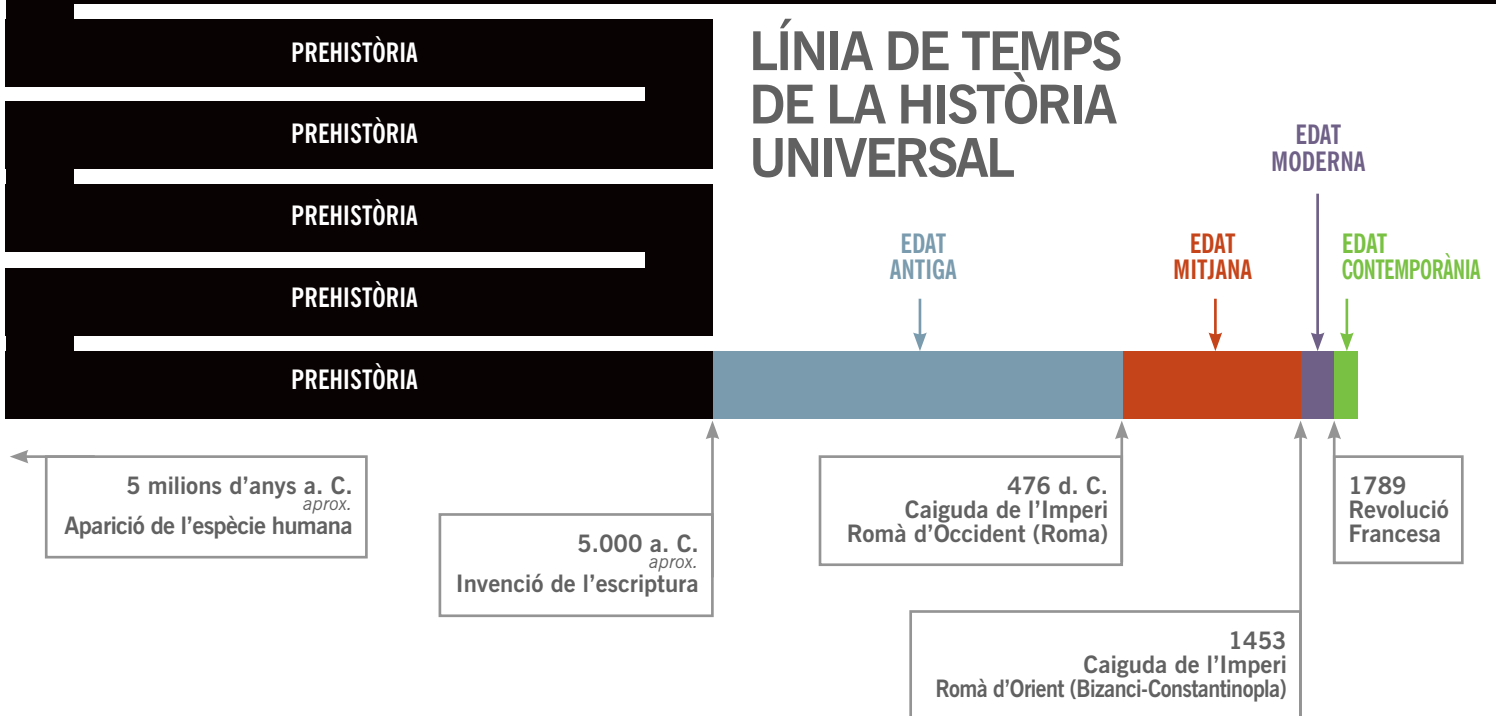
Els historiadors i les historiadores han dividit la història de la humanitat en cinc grans períodes o edats:

Les fonts històriques

Les fonts històriques també es poden classificar en altres tipus depenent del seu material o naturalesa:

- fonts escrites** (documents públics o privats), **fonts materials** (objectes com ara roba, ceràmica, ferramentes, monedes), **fonts iconogràfiques** (pintura, escultura, fotografia), **fonts orals** (entrevistes, gravacions), etc.

LÍNIA DE TEMPS DE LA HISTÒRIA UNIVERSAL

LA PREHISTÒRIA

Els primers éssers humans

La prehistòria és la més antiga i la més llarga de les èpoques de la història de l'ésser humà. "Prehistòria" vol dir literalment "allò que va abans de la història", referint-nos, en realitat, a l'etapa anterior a la invenció de l'escriptura.

Els actuals éssers humans som el resultat d'un llarg procés d'evolució de l'espècie, conegut com a procés d'**hominització**. Aquest consisteix en la distinció progressiva dels simis fins a assolir l'aspecte que tots i totes tenim en l'actualitat. El procés d'**hominització** va començar aproximadament fa cinc milions d'anys, quan un grup d'homínids adoptaren a poc a poc alguns trets físics que són únics en els éssers humans:

- Posició bípeda, és a dir, trepitjar sobre les dues cames. Açò va permetre alliberar les mans per a desenvolupar altres tasques, com ara fabricar ferramentes.
- Augment de la capacitat cranial i desenvolupament del cervell. La forma del crani va canviar de manera que va aparèixer el mentó i la front plana. També va reduir-se la mandíbula i el maxil·lar. Com a conseqüència, s'incrementà la intel·ligència i la possibilitat de comunicació mitjançant llenguatges articulats amb la veu.

Aquestes característiques s'assoliren de manera molt lenta, al llarg de moltíssims milers d'anys, per diferents **espècies d'homínids**.

- Els primers homínids foren els Australopithecus, que sorgiren a la vall del Rift (Àfrica) fa quatre milions d'anys. Foren els primers bípedes, però no fabricaven ferramentes. Realitzaven algunes tasques amb pals i pedres, per a agafar fruits dels arbres, perquè eren vegetarians, i possiblement també carronyers (menjaven animals morts).
- Els Australopithecus evolucionaren en els Homo Habilis fa 2.500.000 anys, els quals es deien així perquè foren els primers en fer servir ferramentes senzilles fetes de pedra.
- Progressivament sorgiren altres homo pels diversos continents, en Àfrica, Àsia i Europa, com ara l'homo erectus i l'homo neanderthalensis.
- Fa només 40.000 anys sorgí en Àfrica l'homo sapiens, és a dir, l'humà actual. Va ser des d'aquest continent que va expandir-se per tot el món.

Australopithec
4.000.000 aC-
1.500.000 aC

Homo habilis
2.500.000 aC-
1.600.000 aC

Homo erectus
1.800.000 aC-
300.000 aC

Homo de
Neandertal
1.200.000 aC-
30.000 aC

Homo sapiens
1.000.000 aC

ACTIVITATS

1. Hi ha qui manifesta que "la història s'accelera a mesura que passa el temps". Per què penseu que es diu aquesta afirmació?

2. Investigueu per grups en internet altres sistemes de mesura del temps diferents del de l'era cristiana. Et posem alguns exemples, però n'hi ha molts més: sistema xinès, sistema islàmic, etc. Poseu els vostres resultats en comú en classe. Expliqueu com funcionen aquests sistemes i on estan en ús encara, si ho estan.

3. Busca per casa un objecte que penses que podria conservar-se dins de mil anys. Imagina que el troben historiadors i historiadores del futur. Què creus que podrien aprendre de la teua època mitjançant aquest objecte? Quin tipus de font històrica seria?

4. Per parelles, trieu cada membre de la parella un homínid. Feu un resum de les seues característiques principals (trets físics, el continent on vivia i els anys en què ho va fer). Resumiu oralment a la vostra parella la informació que heu trobat.

5. Observa els noms dels homínids. La majoria d'ells comencen per la paraula llatina "homo". Penseu que el terme és adient per a referir-se tant als homes com a les dones? Quins altres termes podrien fer-se servir per a referir-se als homínids?

6. En l'actualitat encara hi ha persones que defensen que els éssers humans no descendeixen dels homínids ni dels simis, sinó que són descendents d'Adam i d'Eva (teoria creacionista). En grups, i amb un full giratori, escriviu arguments a favor i en contra d'aquestes postures. Penseu que ambdues poden ser compatibles?

El paleolític

La prehistòria es divideix en dos grans etapes: el paleolític i el neolític. Paleolític vol dir “pedra vella”. És l’etapa més antiga de la prehistòria, abastant des del sorgiment dels primers homínids (fa cinc milions d’anys) fins a la invenció de l’agricultura i la ramaderia (fa 10.000 anys).

• Caçadors i recol·lectors

Els homes i les dones del paleolític no coneixien l’agricultura ni la ramaderia. S’alimentaven d’allò que trobaven en la natura mitjançant la cacera d’animals, la recol·lecció de fruits i la pesca a rius i mars. S’organitzaven en clans, és a dir, grups de famílies que descendien d’un avantpassat comú, i que es trobaven dirigits per un cap. No existien oficis concrets, sinó que cadascú contribuïa com podia a allò que resultava necessari en el dia a dia (caçar, elaborar algunes ferramentes, etc.). Vivien en coves al costat de zones fèrtils, on abundaven els recursos naturals, i es traslladaven d’un lloc a un altre quan aquests escassejaven, el que es coneix com nomadisme.

Com feien foc els avantpassats prehistòrics

Exemples de bifaç.

Les etapes del paleolític

El paleolític es divideix en tres grans etapes, durant les quals es produïren importants avanços tecnològics.

- **El paleolític inferior:** en aquesta època els primers homínids van aprendre a tallar la pedra per tal que tingueren un cantó tallant, que poguera servir per a tot tipus de funcions (tallar carn i ossos, raspar la pell, cavar). Aquestes ferramentes es denominen bifaços. En aquesta època es va descobrir i controlar el foc per part de l’homo erectus, fa aproximadament 1.500.000 anys. Açò va suposar un avanç enorme, perquè gràcies al foc els éssers humans pogueren protegir-se del fred, cuinar, elaborar armes i mantindre allunyats els animals perillosos.
- **El paleolític mitjà:** els bifaços es perfeccionaren, donant lloc a lasques, és a dir, ferramentes de pedra més xicotetes i especialitzades amb funcions concretes. A més a més, es començaren a fer servir altres materials diferents de la pedra, como ara l’os, amb el qual es produïen coltells, puntes de fletxa, arpons per a la pesca o agulles per a cosir.
- **El paleolític superior:** és l’època més recent del paleolític, abans de començar el neolític. En aquest moment sorgiren les primeres manifestacions artístiques i espirituals, amb tombes i funerals complexos. L’art rupestre és una d’aquestes mostres d’art, el qual consistia en dibuixos fets a les parets de les coves. En aquest període també començaren a fabricar-se estàtues en pedra, com les venus, relacionades amb la fertilitat.

ACTI
VITATS

7

Captureu el QR que teniu al marge per a veure un vídeo on es mostra com fer foc sense cap tipus d’ajuda, tal com feien els nostres avantpassats prehistòrics. Feu un resum de les diferents fases i després expliqueu-les amb les vostres paraules en classe.

9.

Per parelles, dividiu-vos aquests termes: clan, nomadisme, fertilitat, bifaç, paleolític, lasques. Escriviu-ne el significat i expliqueu-lo al vostre company oralment.

El neolític

La paraula neolític vol dir “pedra nova”, i el terme es relaciona amb l’home d’aquest període que, entre altres avanços, va començar a polir les pedres per a fer les ferramentes obtenint-ne fils més tallants. Va iniciar-se fa uns 10.000 anys, amb el descobriment de l’agricultura i la ramaderia.

• L’aparició de l’agricultura i la ramaderia

Aproximadament fa 10.000 anys alguns grups d’èssers humans deixaren la cacera i la recol·lecció i començaren a produir els seus propis aliments, mitjançant dos canvis:

- Començaren a **plantar** les llavors que havien estat recol·lectant. S’adonaren que si les soterraven i regaven podrien fer-les créixer ells mateixos, acumulant els excedents per a èpoques de fam.
- Iniciaren la **domesticació** de diverses espècies d’animals, com ara els porcs, les cabres o les ovelles. La domesticació consistia a triar els espècimens d’animals que foren més profitosos (per exemple, porcs més grossos, ovelles que donaren més llana), criar-los i fer que es reproduïren en captivitat. Així es podria disposar de carn i pell sense haver d’eixir dia a dia a caçar.

Els primers grups d’agricultors-ramaders del món van ser els d’Orient Pròxim, concretament de la **Creixent Fèrtil**, una regió geogràfica que s’estén des del nord d’Egipte fins a la desembocadura dels rius Tigris i Èufrates, al golf Pèrsic. En altres regions del món també sorgiria l’agricultura i la ramaderia més tard, com ara a Xina, Índia i Amèrica central.

L’adopció de l’estil de vida agrícola-ramader va suposar molt canvis:

- **Sedentarisme.** En no ser necessari traslladar-se d’un lloc a altre en la cerca de ramats d’animals, els éssers humans abandonaren el nomadisme i s’assentaren de manera estable en llocs propers als rius i àrees fèrtils. Sorgiren així els primers poblats.
- **La població augmentà**, atés que ara es podia disposar de major quantitat d’aliments.
- Es van començar a produir **els primers estris de terrissa**, amb la qual es podien fabricar olles i cassoles de fang cuit, així com la rajola per a fer vivendes.
- Es crearen **nous utensilis** per a l’agricultura, com ara l’aixada i la falç.
- Sorgiren **diferències econòmiques i socials** més grans, ja que es desenvoluparen els primers oficis: agricultors, ramaders, terrissers, constructors, etc.

Ceràmica cardial, típica del neolític al Mediterrani.

10. Existeixen experts i expertes que parlen de la “revolució neolítica”. Què és una revolució? Per què penses que fan servir aquest terme per parlar del neolític?

11. En un full giratori, escriu totes les diferències que trobeu en la vida dels éssers humans comparant paleolític i neolític.

Art i religió en el paleolític i el neolític

Durant el paleolític i el neolític sorgiren les primeres obres d'art, com ara pintures i escultures. L'objectiu d'aquestes és desconegut, però és possible que estigueren relacionats amb creences i rituals màgics i religiosos.

En el paleolític superior i durant el neolític va desenvolupar-se l'**art rupestre**, que consistia a fer pintures i gravats en les roques, normalment en coves, però també en abrics (coves poc profundes) i a l'aire lliure. Com a pintura es feien servir minerals, com ara el ferro, el manganés; i productes com l'argila, el carbó i l'ocre. Es representaven animals, com bisons, cavalls, cérvols, peixos; i també éssers humans caçant-los i ballant. També es dibuixaven símbols com ara mans, ratlles, punts, i estrelles.

Imatge de la cova d'Altamira (Cantàbria, Espanya).

També al paleolític superior començà a sorgir l'**art mobiliari**, és a dir, xicotetes escultures i objectes menuts tallats i decorats. Aquests podien ser de pedra, os, fusta o asta, i consistien en culleretes, bastons, propulsors de llances, plaques amb gravats d'animals, etc. Eren molt populars les escultures en pedra de dones, anomenades venus, que potser es posseïen com a amulet per a millorar la fertilitat.

mini PROJECTE

La nostra cova

Convertiu la vostra classe en una gran cova prehistòrica! Cobriu les parets de paper continu reciclat. Investigueu per grups exemples de pintures rupestres reals i pinteu-les. Després redacteu una breu descripció en paper, com si fora una exposició de museu, amb la data de la pintura, l'etapa, la localització, què representa i quina pot haver sigut la seua finalitat. Quan estiga acabat, podeu dedicar un dia de classe a que cada grup explique a la resta la seua obra d'art!

Venus Willendorf, escultura de dona.

L'edat dels metalls

L'edat dels metalls és l'etapa més recent de la prehistòria, i està caracteritzada pel descobriment i l'ús dels primers estris de coure, bronze i ferro.

- **Al voltant de l'any 4000 a.C.** començaren a fabricar-se fletxes i espases de coure (calcolític). Eren materials molt fràgils que segurament no s'usaven per a la guerra, sinó per a rituals funeraris i per a soterrar-los en tombes de personatges rics i poderosos.
- **Cap a l'any 3000 a.C.** es va descobrir que si es fonia el coure junt amb un altre metall, l'estany, es creava una al·leació, el bronze. Aquest era un material molt més resistent, amb què es fabricaren estris agrícoles, armes i ferramentes diverses.
- **Al voltant de l'any 1000 a.C.** començà a fer-se servir el ferro, un mineral més abundant i encara més resistent que el bronze.

Objectes de bronze de fa aproximadament 5.000 anys

Els canvis en la societat i l'economia

La metal·lúrgia, és a dir, la producció de metalls, va tindre com a conseqüència grans transformacions en la societat de l'època, com ara el sorgiment de nous oficis. Als agricultors i ramaders s'afegiren:

- Miners, que extreien els minerals de fosses i mines.
- Ferrers, els quals fonien els minerals extrets i fabricaven armes, ferramentes i objectes de tota mena.
- Fusters, teixidors i altres oficis artesanals, que ara disposaven d'utensilis de metall molt millors (agulles, serres, claus, tisores).
- Mercaders, els quals compraven i venien els productes artesanals i els portaven a llocs més llunyans. La necessitat de trobar minerals per a la metal·lúrgia estimulà el comerç a llarga distància, gràcies al qual moltes cultures diferents pogueren posar-se en contacte.

Els nous metalls també serviren per a fer estris de llaurada més eficaços, com ara l'**arada**, cosa que permeté millorar les collites i augmentar la població. Alguns dels antics poblats es convertiren així en veritables **ciutats**.

Algunes famílies es feren més poderoses que altres perquè acumularen més i millors terres. Gràcies a aquesta riquesa esdevingueren populars en les seues ciutats, arribant a administrar-les i a obtenir poder. Les majors desigualtats socials i el major desig de riquesa comportà els primers grans conflictes pel control de les ciutats, i així, sorgiren les **primeres guerres**, els primers exèrcits i les primeres muralles.

13. Per parelles, dividiu-vos aquests termes: metal·lúrgia, ritual, megàlit, sedentarisme, calcolític, domesticació. Escriviu-ne el significat i expliqueu-lo al vostre company oralment.

14. Si hagueres de viure en una de les èpoques de la prehistòria, quina en triaries? Justifica la teua resposta. Després llig-la a la resta de la classe.

L'art megalític

L'art megalític consisteix en la construcció de monuments mitjançant la formació de grans estructures en pedra, anomenades **megàlits**. Aquestes es construïren des de finals del neolític i durant l'Edat del Coure. L'objectiu dels megàlits és, en moltes ocasions, un misteri. Es pensa que alguns servien com a marca per a delimitar les fronteres d'un territori, mentre que altres eren llocs de culte o soterrament.

Els tipus de megàlits més importants foren:

- Menhirs. És el més senzill. Consisteix en una pedra allargada clavada al sol en sentit vertical.
- Dòlmens. Resulta de l'agrupament de diversos menhirs, a sobre dels quals se situa un altre en sentit horitzontal, formant una cambra en mig on es realitzaven soterraments i rituals.
- Tombes de corredor. Es tracta d'una successió de dòlmens que formen un corredor, que acaba en una cambra circular.
- Cromlech. Són formacions de menhirs organitzats en cercle, que creaven un recinte sagrat. El més famós és l'Stonehenge.

Menhir

Dolmen

Tomba de corredor

Cromlech

La prehistòria en la península Ibèrica

• El paleolític

Els homínids més antics que han pogut trobar-se a la península Ibèrica són els Homo antecessor, els quals van viure fa aproximadament un milió d'anys en el famós jaciment d'**Atapuerca** (Burgos). Els homo neanderthalensis també foren molt importants, ja que s'estenien per tota la península. Al sud, destaquen els jaciments de Forbes Quarry (Gibraltar) i La Carigüela (Granada). Al nord són importants els d'Axlor (Vizcaia) i Banyoles (Girona).

Els neandertals foren desplaçats en la península Ibèrica pels homo sapiens, que arribaren fa uns 40.000 anys, iniciant el paleolític superior al territori peninsular.

Crani d'Homo heidelbergensis trobat en l'excavació arqueològica d'Atapuerca (Burgos).
Creative Commons

• El neolític

Els primers grups d'agricultors i ramaders de la península Ibèrica se situaren a la costa Mediterrània. El jaciment més antic és Cova de l'Or (Beniarrés, Alacant), datable aproximadament en 5.000 a.C. Aquests grups encara vivien en coves i es dedicaren fonamentalment a la ramaderia, cultivant cereals només en ocasions. Els primers poblats agrícoles sorgiren més tard, al voltant de 4.000 a.C., en les planes fèrtils del nord-est de la península. Aquest construíren cabanyes per a viure i sitges (clots en terra) per a emmagatzemar el blat. També produïren les primeres ceràmiques de la península, decorades amb incisions de petxines (ceràmica cardial).

• Edat dels Metalls

L'edat dels metalls va ser una època en què es desenvoluparen moltes cultures en la península Ibèrica, degut a l'abundància de minerals en el sud-est. Durant l'Edat del Coure sorgí en aquesta zona la cultura dels Millars, al voltant de l'any 3.000 a. C., de quan daten els metalls més antics de la península. Aquest fabricaven armes de coure i aixovars d'or i argent, i vivien en poblats fortificats en altura. Al llarg del II mil·lenni a. C. es desenvoluparen diverses cultures del bronze, com ara la cultura d'El Algar, en la mateixa zona on s'havia desenvolupat la cultura d'Els Millars.

També sorgí la cultura talaiòtica a les Illes Balears, característica per les seues grans construccions megalítiques, i la cultura castrenya al nord-oest, que seria la base de la futura cultura celta. A partir del segle VIII a. C. es desenvolupà la metal·lúrgia del ferro, en part gràcies a l'arribada de pobladors d'Europa central, que s'establiren al nord-est, a la depressió de l'Ebre i a la Meseta. El tret més característic d'aquests grups era que incineraven els difunts i els soterraven després dins d'urnes de ceràmica.

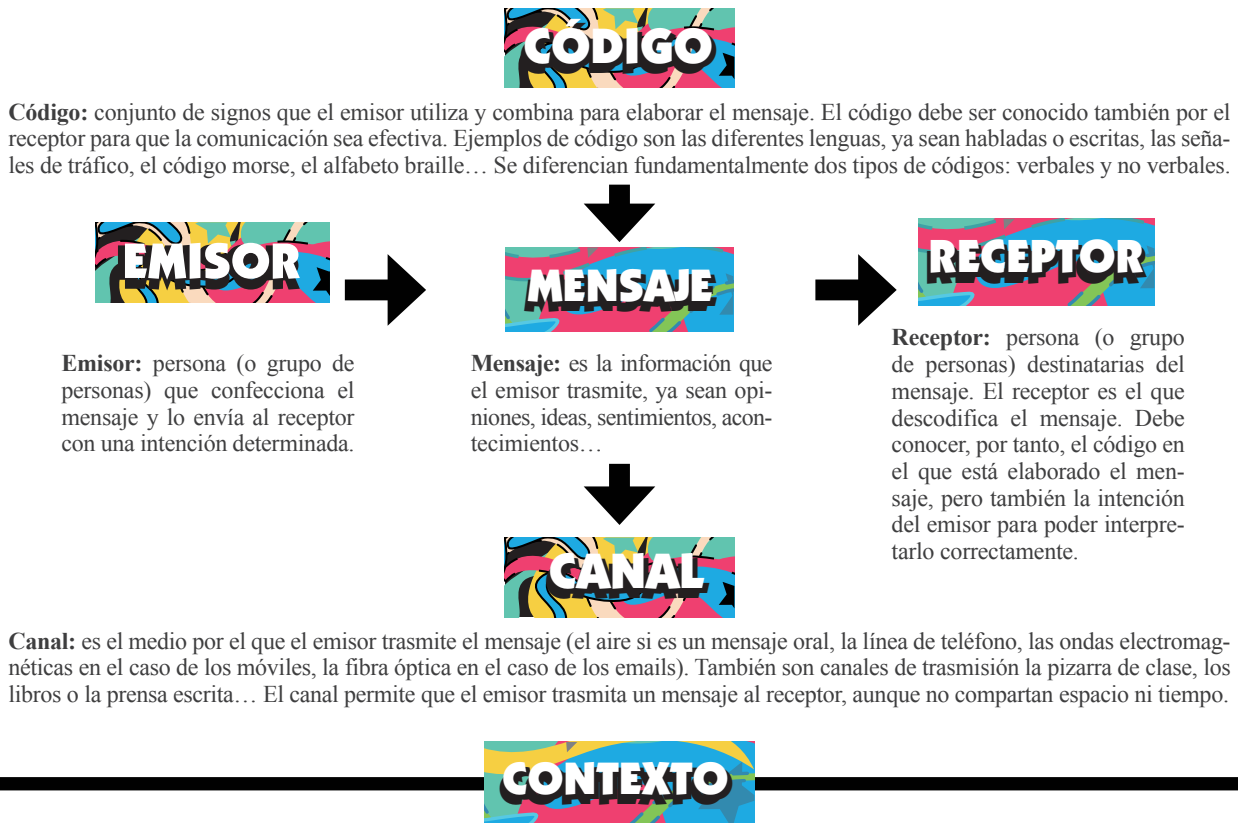

16. En un mapa de la península Ibèrica, localitzeu els principals jaciments d'època prehistòrica. En quines zones es concentren?
17. Investigueu més sobre el jaciment d'Atapuerca. Per què és tan conegut? Quina importància té per a tota Europa?

PROCESO

La comunicación es una acción estrechamente relacionada con la condición social de los seres humanos. Las personas necesitamos relacionarnos con los demás, intercambiar vivencias, ideas u opiniones, expresar nuestros sentimientos, transmitir información. El proceso de la comunicación es muy sencillo: un emisor envía un mensaje a un receptor a través de un canal en un contexto o situación determinados. El mensaje está elaborado en un código que comparten emisor y receptor.

Elementos

Código: conjunto de signos que el emisor utiliza y combina para elaborar el mensaje. El código debe ser conocido también por el receptor para que la comunicación sea efectiva. Ejemplos de código son las diferentes lenguas, ya sean habladas o escritas, las señales de tráfico, el código morse, el alfabeto braille... Se diferencian fundamentalmente dos tipos de códigos: verbales y no verbales.

Emisor: persona (o grupo de personas) que confecciona el mensaje y lo envía al receptor con una intención determinada.

Mensaje: es la información que el emisor transmite, ya sean opiniones, ideas, sentimientos, acontecimientos...

Receptor: persona (o grupo de personas) destinatarias del mensaje. El receptor es el que descodifica el mensaje. Debe conocer, por tanto, el código en el que está elaborado el mensaje, pero también la intención del emisor para poder interpretarlo correctamente.

Canal: es el medio por el que el emisor transmite el mensaje (el aire si es un mensaje oral, la línea de teléfono, las ondas electromagnéticas en el caso de los móviles, la fibra óptica en el caso de los emails). También son canales de transmisión la pizarra de clase, los libros o la prensa escrita... El canal permite que el emisor transmita un mensaje al receptor, aunque no compartan espacio ni tiempo.

Contexto: la situación y el momento en el que se produce la comunicación. Las circunstancias espaciales y temporales influyen y condicionan la elaboración del mensaje por parte del emisor y la interpretación por parte del receptor. No es lo mismo hablar con los amigos que con desconocidos. Tampoco es lo mismo escribir un email a un amigo o familiar que a una profesora.

Aparte de estos elementos, existen otros factores que influyen en la comunicación:

- **Ruido:** cualquier interferencia que dificulta la transmisión del mensaje y su comprensión (tachones, mala caligrafía, faltas de ortografía...).
- **Retroalimentación:** conjunto de señales que recibe el emisor para saber si su mensaje está siendo recibido por el receptor y que, por tanto, la comunicación es fluida (gestos de asentimiento en una conversación oral, mensajes de "ok" o emoticonos en un WhatsApp).
- **Redundancia:** repeticiones del mensaje o información no necesaria que el emisor utiliza para que el mensaje llegue de forma más clara al receptor.
- **Intención:** el propósito con el que el emisor envía el mensaje al receptor (que haga o diga algo, que tenga conocimientos sobre algo o alguien...)

La piedra Rosetta

Los jeroglíficos egipcios eran un código indescifrable para el hombre moderno hasta el hallazgo de la piedra Rosetta. La piedra es la pieza más visitada del British Museum de Londres.

Comunicación verbal y comunicación no verbal

Cuando hablamos de comunicación verbal nos referimos a las diferentes lenguas que se hablan en el mundo. Estas lenguas son códigos formados por signos (las palabras, los morfemas) y sus reglas de combinación (la ortografía, la gramática...).

La comunicación no verbal, en cambio, no utiliza la lengua para transmitir información. Son tanto los gráficos, símbolos, dibujos... como también el conjunto de gestos, miradas, cambios de tono, volumen, etc. que el emisor utiliza para sustituir la comunicación verbal (por ejemplo: un gesto de aceptación sustituye a “estoy de acuerdo”) o simplemente para reforzarla o complementarla. Estos gestos también están codificados y su significado depende del contexto cultural.

Comunicación oral y escrita

La comunicación verbal se clasifica en oral y escrita. **La comunicación oral** es espontánea, inmediata y directa. El mensaje oral puede tener incorrecciones gramaticales, frases sin finalizar y muletillas. Además, suele ser efímera, pues solo permanece si se graba. En cambio, **la comunicación escrita** es elaborada, estática y diferida, ya que no es necesario que el emisor y receptor compartan espacio ni tiempo. El mensaje escrito acostumbra a estar más elaborado y cuidado para evitar las incorrecciones ortográficas o gramaticales y normalmente es duradero, es decir, perdura en el tiempo.

Emoticonos

Empleamos los emoticonos como sustitutos de los gestos propios de la comunicación no verbal en una conversación escrita. Gracias a ellos expresamos y comprendemos estados de ánimo, ironías, etc.

ACTIVIDADES

1. Identifica cuáles serían los elementos de la comunicación en las siguientes situaciones comunicativas:

- Un alumno recita un poema en clase ante sus compañeros y profesor.
- Una niña se presenta a un concurso de televisión de nuevos talentos musicales y canta una canción ante el jurado.
- Un naufrago envía un mensaje en una botella.
- Una arqueóloga encuentra un pergamino que contiene un mensaje escrito con símbolos indescifrables.

2. Según lo explicado en esta unidad, indica si estas afirmaciones son V o F

- El ser humano no tiene necesidad de comunicarse con los demás.
- El receptor puede interpretar un mensaje sin conocer su código.
- La intención comunicativa es el propósito con el que el emisor elabora el mensaje.
- El contexto no es importante a la hora de confeccionar el mensaje.
- El mensaje oral está más elaborado que el escrito.
- Un receptor puede recibir el mensaje años e incluso siglos después de que se haya elaborado.
- El valenciano es un código lingüístico, al igual que el castellano.

3. Localiza los seis elementos de la comunicación y el factor que influye de manera negativa en el proceso de comunicación. A continuación, escribe el mensaje secreto que aparece en valenciano con las letras restantes (el mensaje está incompleto, deberías saber acabarlo).

4. Indica qué tipo de comunicación se da en estos casos marcando una X en la casilla correspondiente (puede aparecer más de una X):

	Comunicación no verbal	Comunicación verbal oral	Comunicación verbal escrita
Semáforo			
Sirena del instituto de incendios o emergencias			
Bocina coche			
Aviso por megafonía			
Plano del metro			
Señal de prohibido el paso			
Unos gritos de “Gol”			
Gráficos que indican dónde están los baños en unos grandes almacenes			
Horario colgado en tablón de clase			

Literatura

La poesia I

Literatura i gèneres literaris

La literatura es pot definir com l'art de la paraula però... no tots els escrits són literatura! Calen unes característiques formals i també és necessari que el producte final produïska en el lector un cert plaer estètic i que connecte amb les seues emocions.

La poesia, la narrativa, el teatre i l'assaig són els quatre gèneres literaris en què es divideixen les creacions de lletra per tal d'estudiar-ne millor les característiques formals i de contingut.

1. Relaciona cada gènere literari amb la característica que li és pròpia. →

NARRATIVA

POESIA

TEATRE

ASSAIG

- S'escriu en vers
- Conta la història d'uns personatges
- També s'anomena literatura d'idees
- És un text dialogat
- S'escriu en prosa
- Convida a la reflexió
- Conté acotacions
- Transmet sentiments

2. Llegiu atentament els textos que hi ha a continuació i associeu-los amb el gènere literari corresponent tot enraonant la resposta.

Respira fort, que l'aire és teu
i l'aire i tot et poden prendre.
Un cop ja l'hagis respirat
és carn com tu,
és alè teu que no es pot vendre.
Respira fort, que l'aire és teu.

Trepitja fort, que el lloc és teu!
On hi ha el teu peu no n'hi cap d'altre.
La terra té per a tothom
camins oberts.
Fuig de qui vulgui entrebancar-te.
Trepitja ferm, que el lloc és teu!

Parla ben clar, que el mot és teu
i el pensament ningú no el mana.
Si creus la teva veritat
llança-la al vent
i que s'arbori com la flama.
Parla ben clar, que el mot és teu!

Endavant, Joana Raspall

Humiliació

Cadascú se sent humiliat per una cosa o per unes coses distintes. Conec, per exemple, algunes persones que es consideren còsmicament ultratjades perquè el seu cos no s'assembla gens a una estàtua grega.

Diccionari per a ociosos, Joan Fuster

Empenyia la piloteta amb el morro fins que agafava prou impuls per a tocar la cama d'Aura. Feia una correguda per atrapar-la. La tocava, amb precaució, com si pensés que estava viva, la rodejava amb dues potes, obria la boca i la mossegava, amb la barreja de fermesa i delicadesa que usava la mare per a arrossegar-la a ella cap a un llit encoixinat. Com que la pilota no es queixava, acabà rosegant-la, la deixà anar per veure si reaccionava, la feu ballar per terra d'una grapa a l'altra i es barallà amb ella com ho hauria fet amb un germà diminut. Aura mirava, embadalida, la joveníssima tigressa. Se sentia feliç, incapaç d'imaginar que hi pogués haver al món alguna cosa que li agradés més. La mare les mirava a totes dues.

Amaga't dels drons,
Ester Vizcarra

ESCENA 1

FRIDA: Quadre primer, on s'explica com els vilatans van exigir la intervenció de l'Ajuntament i el cas que els van fer.

(L'agutzil entra corrents a la casa de la vila)

AGUTZIL: Senyor burgmestre, senyor burgmestre!

(Entra el Regidor Batts)

BATTS: Què hi ha? Què són aquests crits?

AGUTZIL: El burgmestre, on és?

BATTS: Està fent la becaina del canonge, per què?

AGUTZIL: Desperteu-lo, desperteu-lo!

BATTS: Vols dir-me què passa?

AGUTZIL: Una pila de gent, vénen cap aquí! El barri de moll en pes! I el sabater va al davant de tots.

(Batts surt. L'agutzil s'asseu, s'esponja la suor amb el mocador. Entren el burgmestre Schmid i el regidor Batts)

SCHMID: Una revolta?

BATTS: Podria ser.

[...]

(L'agutzil surt. Batts i Schmid s'amaguen darrera la finestra mentre la plaça s'omple de vilatans. Els vilatans canten)

El retaule del flautista, Jordi Teixidor

3. Fes al quadern un mapa conceptual que reculli la informació de l'exercici 1 i afegeix, o bé una característica més, o bé un títol reeixit de cada gènere literari. Pots ajudar-te d'aquest model.

Gèneres
literaris

NARRATIVA →

POESIA →

TEATRE →

ASSAIG →

Ai, la poesia!
Qui l'entén?
Què n'és de complicada!

Poesia

Ara ja és el moment de centrar-nos en la poesia! De segur que més d'una vegada ho has pensat això, veritat? Comencem esbrinant què en pensa la classe. Responeu el test següent (podeu afegir-hi més preguntes) i quan acabeu el preguntat, transformeu les respostes en una gràfica de barres.

1. Llegeixes poesia?
2. Et resulta difícil la poesia?
3. Llegir poesia t'emociona o t'avorreix?
4. Has participat alguna vegada en un recital poètic?
5. A casa tens llibres de poemes?

La poesia és el gènere literari caracteritzat per l'expressió de sentiments a través dels versos i del ritme de la composició. Perquè es done el ritme cal considerar una sèrie d'elements fonamentals com són la mètrica, els recursos literaris i els tòpics literaris.

Mètrica

Pel que fa a les lleis mètriques, cal saber que, en valencià, els versos es mesuren pel **nombre de síl·labes** que tenen i que es compta fins l'última síl·laba tònica: si el vers acaba en paraula aguda, es compta fins l'última; si acaba en plana, fins la penúltima i si acaba en esdrúixola, fins l'antepenúltima. Compte! En castellà és diferent!

En castellano para saber el número de sílabas de un verso aplicamos dos de las operaciones matemáticas básicas: suma y resta. Así pues, si la última palabra del verso es **aguda** se suma una sílaba; si la palabra es **llana**, se cuenta hasta el final del verso (sin sumar ni restar), y si la palabra es **esdrújula** se resta una sílaba.

Per fer el recompte de síl·labes, de vegades, s'hi permeten **llicències mètriques** (sinalefa, elisió, hiat) perquè tots els versos mesuren igual. Segons el nombre final de síl·labes, els versos poden ser d'art menor (entre dos i huit síl·labes) o d'art major (més de huit síl·labes).

Rima

A la rima (repetició de sons a final del vers) també cal parar-li atenció i així distingim la rima assonant (coincidència de sons vocàlics) i la rima consonant (coincidència de sons vocàlics i consonàntics).

Però no podem oblidar que en la poesia, com en la vida, hi ha versos que no obeeixen cap regla ni llei, per això hem de fer esment dels versos blancs (no segueixen cap patró rítmic) i del versos lliures (no tenen ni rima ni estructura mètrica).

Lordship Lane Station, Dulwich.
Camille Pissarro

Camille Pissarro, Public domain,
via Wikimedia Commons

4. Llig el poema següent i relaciona'l amb alguna de les imatges que l'acompanyen. Quan hauràs acabat hauràs fet un maridatge artístic!

Passa un tren.
El fum inacabable
deixa formes al pont.
Jo he travessat cel blanc.
Ulls meus,
com brilla l'acer dels rails

“El tren”, Sebastià Sàncnez-Juan

Pluja, vapor i velocitat. Turner
J. M. W. Turner, Public domain,
via Wikimedia Commons

L'estació de Saint-Lazare. Monet
Claude Monet, Public domain,
via Wikimedia Commons

ACTI
VITATS

5. Busqueu la imatge perfecta, segons la vostra percepció, per a la resta de poesies que apareixen en aquest apartat del tema. Quan tingueu la feina enllestida podeu organitzar una exposició al hall del vostre institut.

6. Mireu de comptar les síl·labes dels poemes que hi ha a continuació. Quan acabeu podeu comprovar que ho heu fet bé amb el comptador digital que teniu al QR del costat.

Llarg i prim

El meu país
és llarg i prim
com un vent fi
de primavera.
Quan ix el sol
és una flor
que, tot d'or,
a espai desperta
entre la mar
de brea i sal

i el camp callat
de mel i ametla.
Quan ve la nit
se'n va a dormir
tan llarg i prim,
sobre l'arena
daurada i fina,
sota la nívia
llum que li envia
la lluna plena.

"Llarg i prim" dins *Oda als peus i altres poemes*, Marc Granell

No volveré a ser joven

Que la vida iba en serio
uno lo comienza a comprender más tarde
-como todos los jóvenes, yo vine
a llevarme la vida por delante.
Dejar huella quería
y marcharme entre aplausos
-envejecer, morir, eran tan solo
las dimensiones del teatro.
Pero ha pasado el tiempo
y la verdad desagradable asoma:
envejecer, morir,
es el único argumento de la obra.

"No volveré a ser joven",
Antología personal Gil de Biedma,
Jaime Gil de Biedma

7. Saps que existeixen diccionaris de rima? Ves a www.rimador.net, escriu la teua paraula preferida i dona-li al cercador. Tria'n cinc opcions, col·loca cada una al final d'un vers i mira de completar els versos.

8. Escriviu un poema amb versos lliures fent servir la barra del cercador a internet. Fixeu-vos en l'exemple! Podeu decorar-lo tant com vulgueu i fixar-lo al suro de la classe.

Els teus ulls
Els teus ulls són glaucs,
ho són davant la mar,
i són brillants
els teus ulls blaus.

9. Ara faràs una pràctica més per endinsar-te en l'art poètica! Primer de tot cal saber que l'auca és un text que combina lletra i imatge. La lletra és un redolí (dos versos que rimen entre ells) i la imatge un dibuix o fotografia que té a veure amb el text. Escaneja el QR de baix, hi trobaràs l'auca d'Enric Valor.

Ara prepara't per elaborar l'*Auca de la meua vida*. Has de canviar el text subratllat i en cursiva per les teues dades ben rimades. Després fes un dibuix per a cada redolí i exposeu a classe les vostres auques. És possible que les auques continguin dades que la resta de companys i companyes desconeixen de vosaltres, aprofiteu per donar-vos a conèixer o per a jugar a un Qui és qui? en tutoria.

L'auca de
la meua vida

Vaig nàixer un mes de juliol
i eixe dia no feia sol.

Em posaren de nom Irina
perquè semblava una nina.

Com era primeta i menudeta
em donaren molta lleteta.

De germans en tinc un
i és pesat com ningun.

M'agrada banyar-me al riu
en hivern i en estiu.

No m'agraden les serps
ni que els rics tinguen serfs.

El meu menjar preferit és la
xocolata
i sempre la prenc en bata.

De major vull viatjar

i la Terra preservar.

Pense que seria fantàstic
acabar amb el plàstic.

Acentuación I: reglas generales

Todas las palabras (en castellano y en valenciano) tienen una sílaba que pronunciamos con mayor intensidad, esta es la **sílaba tónica**. Las demás son átonas. Las sílabas tónicas no siempre se acentúan, es decir, no todas tienen **tilde (´)** o **acento gráfico** (también *accent* en valenciano). De hecho, solo pondremos tilde sobre las vocales tónicas en los siguientes casos:

PALABRAS SOBRESDRÚJULAS	PALABRAS ESDRÚJULAS	PALABRAS LLANAS	PALABRAS AGUDAS
La sílaba tónica es la anterior a la antepenúltima.	La sílaba tónica es la antepenúltima.	La sílaba tónica es la penúltima.	La sílaba tónica es la última.
Siempre llevan tilde. <i>apúntaselo, gánatelo</i>	Siempre llevan tilde. <i>satélite, volcánico, trópico</i>	Llevan tilde cuando no terminan en: vocal, vocal + s, vocal + n. <i>papíro, terremoto, mármol</i>	Llevan tilde cuando terminan en: vocal, vocal + s, vocal + n. <i>sofá, detrás, localidad</i>

Accent obert i tancat

En valencià l'accent pot ser obert (˘) o tancat (ˊ), però en castellà sempre és tancat (´).

La tilde diacrítica en monosílabos

En castellano y en valenciano las palabras monosílabas, es decir, formadas por una sola sílaba tónica (pan, sur, sal) no llevan tilde, exceptuando algunas que tienen la misma forma, pero distinto significado. Por ejemplo, *el* (artículo) / *él* (pronombre personal). Estudiarás estos casos en la Unidad 3.

ACTIVIDADES

1. Separa en sílabas, rodea la sílaba tónica y coloca la tilde en las palabras que la necesiten. Explica a tus compañeros por qué deben llevarla.

excavar	edad	Roberto	cafe	leccion	mama
caracola	diferente	papel	nariz	politica	extranjero
civilizacion	regalaselos	extraño	rapido	dificil	raton
consonante	Veronica	primavera	triste	bronce	familia

2. Para poder acentuar una palabra has de saber dónde está su sílaba tónica. ¿Sabías que a veces la sílaba tónica no coincide entre una palabra en castellano y su correspondiente en valenciano? Por ejemplo: *atmósfera* (castellano, esdrújula) / *atmosfera* (valencià, plana). Investiga si ocurre lo mismo con el siguiente listado, escríbelas en valenciano y clasifícalas en agudas, llanas y esdrújulas: **Nube, Galaxia, Meridiano, Oceano, Invierno, satelite, Ramon, bestia, ciencia, entiende, farmacia, algun, lapiz.**

3. Forma el plural de los siguientes sustantivos y adjetivos. ¿Qué ha ocurrido?

joven volumen alemán origen margen reloj

4. Busca en la sopa de letras las palabras que completan estas expresiones relacionadas con el planeta Tierra y su relieve. Escríbelas prestando atención al uso de la tilde. Según la posición de la sílaba tónica, ¿qué clase de palabras has descubierto?

- a. Movimiento de t ...
- b. Coordenadas g ...
- c. Proyección c ...
- d. Mapa f ...
- e. Globo t ...

DICTADO ▶▶

Ya no estaba sentada en su habitación de la Torre, sino sobre la hierba, rodeada de árboles. Al principio creyó que había vuelto atrás en el tiempo y se hallaba en el bosque que había junto a su granja, antes de que la sequía lo golpease; o que todo había sido un sueño y nada de aquello había pasado.

Crónicas de la torre I.

El valle de los lobos, Laura Gallego. Ed. SM

Accentuació I: regles generals

En valencià, com en castellà, totes les paraules tenen una síl·laba tònica que en ocasions porta accent gràfic i en altres no. Però trobem algunes diferències. En valencià tenim dues classes d'accent gràfic: el greu o obert (˘) i l'agut o tancat (´). Per tant, tenim 7 vocals tòniques:

à | é | è | í | ó | ò | ú
altiplà | només | ciència | el·líptic | rotació | òrbita | Neptú

D'altra banda, pel que fa a les normes d'accentuació, també observem algunes diferències respecte al castellà:

Adverbis en *-ment*

Si vols accentuar bé els adverbis acabats en *-ment*, tant en castellà com en valencià, hauràs de fixar-te en l'adjectiu femení del que provenen. Si l'adjectiu du accent, l'adverbi també ho farà. Per exemple: *ràpida* / *ràpidament*, però *forta* / *fortament*.

PARAULES ESDRÚIXOLES

La síl·laba tònica és l'antepenúltima.

S'accentuen sempre.

cartogràfica, Júpiter, astronòmica

PARAULES PLANES

La síl·laba tònica és la penúltima.

S'accentuen quan no acaben en: **vocal, vocal + s, -en, -in.**

plànol, terratrèmol, planeta

PARAULES AGUDES

La síl·laba tònica és l'última.

S'accentuen quan acaben en: **vocal, vocal + s, -en, -in.**

sofà, autobús, pretén, localitat

ACTIVITATS

1. Llig el següent text i contesta després les preguntes.

Els caçadors van vindre des de terres molt llunyanes, seguint les petjades del bisó i el bisó es va quedar allí, enamorat de la pastura sucosa i abundant d'aqueixos xicotets pujols verds, on, quinze mil anys més tard, uns nobles cavallers fundarien un poble de casals amb escuts nobiliaris en els seus pòrtics i al qual batejarien com Santillana del Mar, a pocs quilòmetres de Santander.

Als caçadors de bisons els guiava el valent laløj, un formidable guerrer, savi i prudent.

laløj es va guanyar la voluntat del seu poble quan era molt jove. Va salvar de les urpes d'un gegantesc os negre a dues dones que tenia acorralades en la riba d'un riu gelat.

Es va enfrontar a l'os armat amb una llança rústica -un pal i una punta de cristall de roca- i el va véncer. Després va escorxar i va adobar la pell. Va confeccionar una gran manta per a obsequiar a la dona que més tard seria la seua esposa i li donaria quatre fills. Dos van morir congelats durant el gran èxode i li van sobreviure Tana, que encara era molt jove, però que ja havia format la seua pròpia família amb un altre caçador; i Rek, un xic simpàtic amb cara de bo i que sempre treia de polleguera els seus pares.

El bisó màgic, Carlos Villanes Cairo. Ed. Espasa (adaptació)

- Busca al primer paràgraf dues paraules planes sense accentuar.
- Busca ara altres dues que sí porten accent i que també siguen planes.
- Per què la paraula *bisons* no porta accent?
- Quantes paraules esdrúixoles hi apareixen? Escriu-les.

2. Recorda la norma dels adverbis acabats en *-ment* i accentua els que calga:

agilment, feliçment, vivament, rapidament, diàriament, finalment, solament, satisfactoriament.

3. Separa en síl·labes. Encercla la síl·laba tònica i accentua les paraules que calga:

camio got guant ningü coixi terra canço debil
exercici peix físic pel·licula rosa serra album

L'home modern quan comença a llegir la Bíblia se sent assaltat, ja des de les primeres pàgines, per una sèrie de preguntes a les quals no sempre és fàcil trobar resposta. El lector vol saber, entre altres coses, en quin lloc se situen geogràficament els fets narrats, en quina època van ocórrer i quina relació hi ha entre els homes que desfilen per les pàgines de les Sagrades Escriures i els fets que coneixem com a història universal. A més, volen saber, i aquesta pregunta és molt més urgent i molt més difícil de respondre, què és el que s'amaga sota els estranys relats bíblics, tan allunyats de la nostra mentalitat moderna...

Martí Gironell, *L'arqueòleg*

PROYECTO Trimestral

Si el otro día afirmábamos que la organización previa es una de las claves del éxito en cualquier proyecto, la fase de investigación no es menos importante. El proceso de búsqueda, filtrado y organización de la información es un proceso fundamental para vuestra misión. Si queréis explicarle a vuestros hombres de las antiguas civilizaciones lo que sabemos del planeta Tierra con claridad, rigor y precisión, estad atentos a los consejos que vienen a continuación.

FASE DE INVESTIGACIÓN

La palabra esencial de esta fase es información. Cuando investiguéis vais a buscar información. Pero ¿es válida cualquier información que encontremos? Es obvio que no. Hay muchas fuentes a vuestro alcance y no todas son igual de fiables, sobre todo si utilizamos internet para documentarnos. Fijaos en estos consejos para iniciar una investigación:

DETERMINAR UN OBJETIVO DE BÚSQUEDA
Reflexionad en equipo sobre qué tipo de información buscáis. Formulad varias palabras clave para introducir en los buscadores de internet. Seguro que encontraréis mucha información, pero aseguraos que esta se corresponde con vuestro objetivo. De lo contrario, descartadla.

COMPROBAR LA FIABILIDAD DE LA FUENTE
Si os documentáis en internet, aseguraos de que figura el nombre del autor del texto o que se citan las fuentes de las que se ha extraído la información. Procurad que la información esté actualizada y organizada. Desconfiad de páginas sensacionalistas, con ventanas emergentes, abundante publicidad o con enlaces rotos.

USAR VARIAS FUENTES
Extraer la información de una única fuente limita vuestra investigación y es desaconsejable. Contrastad siempre la información con dos o más fuentes de origen diverso.

COMPARTIR LA INFORMACIÓN CON EL EQUIPO
No olvidéis que el trabajo en equipo implica dialogar e intercambiar información con amabilidad, educación y respeto. Compartid vuestros avances y descubrimientos con todos los miembros del equipo.

WIKIPEDIA
La enciclopedia libre

Si necesitas conocer algunas **fuentes recomendables** tanto para Geografía como para Historia, escanea los siguientes códigos QR. Encontrarás plataformas de ambas materias.

1. Agrupaos y apuntad antes de empezar cómo vais a repartiros la búsqueda de la información por temas y categorías. Un ejemplo puede ser:

NOMBRE	TEMA QUE VA A INVESTIGAR

2. Investiga sobre el tema que te ha correspondido empleando diversas fuentes (el libro de texto, materiales del profesor, etc.) y dispositivos móviles (tabletas, ordenadores, etc.).
3. Toma nota de la información más destacada que encuentres. Si se trata de un libro, revista, artículo, etc. puedes anotar los números de página junto al resumen de la información. Y si es información de internet, puedes guardar la referencia o la dirección de la página web, e incluso imprimir parte de ella.
4. Comparte la información con tus compañeros de equipo.

El subrayado y las anotaciones

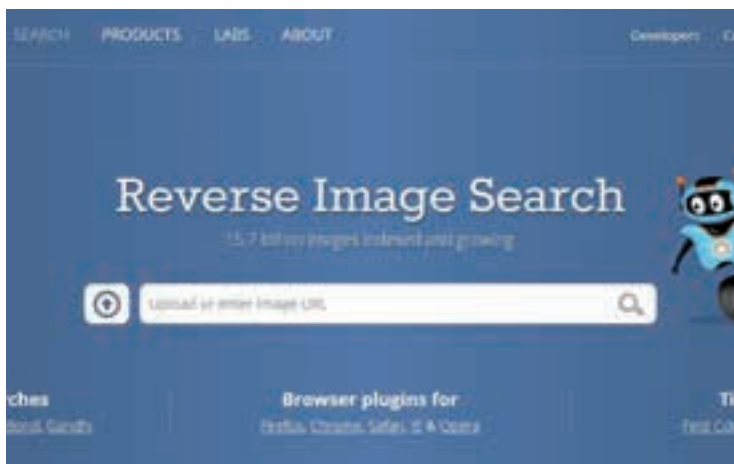
Siempre que puedas, trabaja sobre la fuente de información aplicando técnicas de subrayado y realizando anotaciones al margen. Esto lo puedes hacer tanto en papel como en formato electrónico. De este modo, siempre tendrás la información a mano con tu trabajo de investigación disponible.

Cuando investiguéis, debéis tener especial cuidado con las noticias falsas, también conocidas como **bulos** o **fake news**. No podemos olvidar que en internet hay mucha información incorrecta o completamente falsa. Y en redes sociales como Facebook, Twitter, WhatsApp, etc. es frecuente que circulen mentiras, rumores o datos inexactos, a menudo difundidos por intereses particulares, que aparentan ser reales.

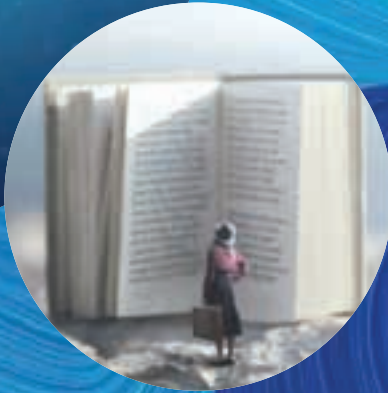
Según un estudio de la revista Science y Twitter, las informaciones falsas consiguen difundirse más rápido y llegar más lejos que las verdaderas: tienen hasta un 70% más de retuits que las noticias reales. Por eso es necesario que aprendáis a detectar los bulos en vuestras investigaciones.

Ya hemos dicho antes que la fiabilidad de la fuente es importante, pero también hay otras herramientas específicas que os pueden ayudar:

En **TinEye** podéis insertar una foto que hayáis encontrado por internet o las redes sociales y os identificará la original. De este modo, podéis saber si ha sido alterada o si fue tomada en un lugar o momento diferente del que se afirma.

En **Newtral** se dedican a comprobar noticias relacionadas con los hechos de actualidad. Admiten consultas por WhatsApp y en su web encontraréis listados de bulos bien explicados.

UNITAT 2

Sàpiguen, ases, que el món és rodó,
que és fet de terres i de mars!
Orellluts, aprenquem el mapa
dels continents i les nacions!

S'estenen els camins molt més enllà
dels què petgem nosaltres sota el bast;
hi ha milions de vides com la nostra
i d'altres amos verga a mà.

Ja és hora de saber-ho, això:
pastura de tothom
és la Terra, germans;
i l'estatge, de tots els estadants.

Amb asenades tanmateix
mai no ens en sortiríem, de segur;
parem bé les orelles, doncs;
fem-nos tots coneixents.

Aleshores el nombre
farà la força de debò.

Al mar, Joan Oliver

Quins elements apareixen al poema que poden relacionar-se amb el contingut de Geografia d'aquesta unitat?

Quin missatge vol transmetre el poeta?

Busca al diccionari de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua la paraula "estatge" i fixa't en l'última acepció. Quin sentit li dona al poema?

Al poema es mencionen els mars. Quina relació tenia l'aigua amb el desenvolupament de les civilitzacions antigues?

Localitza al poema una comparació i una personificació.

Antes
de leer

Vas a leer un fragmento de *Viaje al Centro de la Tierra* (1864) de Julio Verne. En la novela, un profesor de mineralogía de Hamburgo encuentra un pergamino que contiene un criptograma. Axel, su sobrino, lo descifra de manera casual. El criptograma revela el acceso al núcleo de la Tierra: un volcán que se encuentra en Islandia. Juntos deciden localizarlo para introducirse en su cráter. Después de un largo y accidentado recorrido, llegan al objetivo. Este fragmento reproduce el momento en el que Axel despierta tras haber sufrido un accidente en el descenso y contempla por primera vez el interior del centro de la Tierra. Léelo atentamente y sigue la mirada y las impresiones de su protagonista.

Julio Verne (1828-1905)

escribió más de ochenta obras y está considerado el padre de la novela de ciencia ficción. Sus libros han sido adaptados en numerosas ocasiones al cine y aún hoy en día inspiran series de televisión. Los críticos destacan de él su maestría en combinar ciencia, imaginación y aventura, y, sobre todo, su espíritu visionario: antes de que el hombre hubiera pisado la luna o hubiese navegado en un submarino, Verne había escrito *De la tierra a la luna* (1882) o *Veinte mil leguas de viaje submarino* (1868).

VOCA BULARIO

Toesa: Antigua medida francesa de longitud, equivalente a 1,946 metros.

Resaca: corriente marina debida al retroceso de las olas después de que hayan llegado a la orilla.

Viaje al centro de la tierra

Al principio no vi nada. Mis ojos, desacomodados a la luz, se cerraron bruscamente. Cuando pude abrirlos de nuevo, me quedé más estupefacto que maravillado.

05 —¡El mar! —exclamé.

—Sí —respondió mi tío— ¡El mar Lidenbroch y quiero pensar que ningún navegante me disputará el honor de haberlo descubierto ni el derecho de darle mi nombre!

- 10 Una inmensa capa de agua se extendía hasta más allá de los límites de la vista. La orilla ofrecía a las últimas ondulaciones de las olas que reventaban en ella, una arena fina, sembrada de esas pequeñas conchas en las que vivieron los primeros seres de la creación. Las olas rompían con ese murmullo particular en los espacios cerrados e inmensos. Un viento moderado levantaba con su soplo una ligera espuma, y algunas salpicaduras me llegaban al rostro. Sobre la playa ligeramente inclinada, a unas cien toesas del
- 20 límite de las olas, venían a morir los contrafuertes de enormes rocas que subían ensanchándose y perdiéndose a una altura incommensurable. Algunas de ellas formaban cabos y promontorios roídos por el diente de la resaca. Más lejos, la mirada podía seguir su masa claramente perfilada sobre el fondo brumoso del horizonte.
- 25 Era un verdadero océano, con el mismo contorno de las orillas terrestres, pero desierto y con un aspecto salvaje. Mis ojos podían pasearse a lo lejos por el mar ya que una luz “especial” iluminaba los más íntimos detalles. La potencia luminosa de aquella luz, su blancura clara y seca, su temperatura poco elevada, su brillo superior en realidad al de la

30 luna, acusaban evidentemente un origen eléctrico. Era como una aurora boreal, un fenómeno cósmico continuo, que llenaba aquella caverna capaz de contener un océano.

La bóveda suspendida sobre mi cabeza, el cielo, por llamarlo de alguna manera, parecía hecho de grandes nubes, vapores móviles y cambiantes que, por efecto de la condensación, debían, en determinados días, terminar en lluvias torrenciales. Hubiera creído que, bajo una presión tan fuerte de la atmósfera, la evaporación del agua no podía producirse y, sin embargo, por una razón física que se me escapa, había grandes nubarrones extendidos en el aire.

35 La palabra caverna evidentemente no expresa bien mi pensamiento para describir este inmenso lugar. Pero las palabras del lenguaje humano no pueden resultar suficientes para los que se aventuran en los abismos del globo.

Por otra parte, no sabía qué hecho geológico podía explicar la existencia de semejante excavación. ¿Había podido producirlo un enfriamiento del globo? Yo conocía por los relatos de algunos viajeros ciertas cavernas célebres, pero ninguna tenía tales dimensiones.

40 Yo contemplaba todas estas maravillas en silencio. Me faltaban las palabras para expresar mis sensaciones. Creía asistir en algún lejano planeta, Urano o Neptuno, a fenómenos de los que mi naturaleza “terrestrial” no tenía consciencia. Para sensaciones nuevas, hacían falta palabras nuevas, y mi imaginación no me las proporcionaba. Miraba, pensaba, admiraba todo con una enorme estupefacción mezclada con cierta sensación de espanto.

Viaje al Centro de la Tierra, JULIO VERNE
Editorial Anaya (Adaptación)

ACTIVIDADES

LOCALIZA

1. ¿Qué sensaciones le provoca al protagonista la contemplación del mundo que alberga la “caverna”? Escribe cinco adjetivos que lo reflejen.
2. El autor evita repetir palabras sustituyéndolas por otras o por expresiones que significan lo mismo en el texto. Localiza los sinónimos de: caverna, sol, luna, Tierra.
3. Localiza en el texto palabras asociadas a:
 - Fenómenos atmosféricos
 - Astronomía
 - El mar

INTERPRETA

4. ¿De qué trata el texto? Resume su argumento (40-50 palabras).
5. ¿Qué tipo de discurso predomina en el texto: descripción, narración o diálogo? Razona tu respuesta. ¿Crees que está relacionado con la abundancia de adjetivos?
6. ¿Qué tres elementos se describen en el texto? ¿Están distribuidos por párrafos? ¿Por qué crees que es así?
7. El texto hace referencia a la importancia del lenguaje y de las palabras. ¿Qué sentido tienen estas reflexiones del protagonista? ¿Qué conclusión puedes sacar al respecto?
8. ¿Por qué piensas que está entrecomillada la palabra “terrestrial” (línea 42)? ¿Por qué palabra la sustituirías?

VALORA

9 ¿Qué sensaciones trata de transmitir al lector Julio Verne? ¿Lo consigue? ¿Cómo?

Com explicaries el que sabem del planeta Terra a una persona de les primeres civilitzacions?

Ara que ja heu organitzat els equips de treball i heu triat les coordenades espai - temporals a les quals viatjareu, arriba la fase de desenvolupament. Perquè tot vaja bé, heu de tindre clars dos aspectes:

Què heu après?

Com aconseguireu elaborar un bon treball?

FASE DE DESENVOLUPAMENT

1. Per a repassar i consolidar els coneixements adquirits, completa aquesta graella:

EL PLANETA TERRA

LA PREHISTÒRIA

QUÈ SABIES?

QUÈ HAS APRÉS?

QUÈ SABIES?

QUÈ HAS APRÉS?

2. Posa en comú el contingut de la graella amb la resta de companys del grup. Parleu d'un en un i aprofiteu per a completar les graelles amb la informació destacada que podreu necessitar.

Per a confeccionar un bon treball, a continuació trobareu unes indicacions que us serviran tant si elegiu fer un mural, una presentació o una infografia:

- A) Abans de començar a dissenyar les vostres creacions, tingueu en compte el perfil dels vostres oïdors.
- B) Per a arribar a tot l'auditori és recomanable reduir la quantitat de text i fomentar les imatges.
- C) Creeu un guió per a vosaltres amb la finalitat de no perdre-vos en l'exposició ni deixar-vos res important per dir.
- D) Transmeteu un sol concepte en cada diapositiva. Si treballeu amb cartolines, dividiu-la en seccions i feu el mateix.
- E) Creeu un índex amb els temes més importants. Intenteu no excedir-vos. Això us servirà també per a ordenar el contingut.
- F) Useu una cal·ligrafia fàcil de llegir.
- G) Trieu imatges de qualitat.
- H) Dividiu el treball perquè tots els components del grup aporten el mateix.
- I) Distribuiu les funcions tenint en compte què se us dona millor.
- J) Organitzeu el temps de treball en classe per a arribar al final amb tot acabat.

Si us decidiu per crear el treball en suport informàtic també heu de tindre en compte:

- A) Elecció de la plataforma: *Prezzi, Power Point, Canva, Genially...*
- B) Coneixement de l'ús d'aquesta.
- C) Possibilitat de treball col·laboratiu.
(no totes permeten treballar al mateix temps en la presentació o infografia)
- D) Connexió a internet.
- E) Disponibilitat d'ordinador, projector i pantalla per al moment de l'exposició.
Podeu seguir les següents *check list* per a controlar que aneu complint amb les diferents fases del projecte. Afegiu ítems si ho considereu necessari.

Si teniu dubtes sobre l'ús d'alguna plataforma, recordeu que en YouTube és fàcil trobar tutorials. Però fixeu-vos en la data de publicació. Aquestes eines s'actualitzen tan ràpid que si el vídeo té molt temps, potser no us servisca.

ORGANITZACIÓ TREBALL

- Redacció de guió base
- Repartiment equitatiu del treball
- Distribució funcions:
 - Organitza →
 - Redacta →
 - Tria el material de treball →
 - Dibuixa →
 - Acolorix →
 - Usa apps informàtiques →

PRESENTACIÓ TREBALL

- Reduir textos
- Fomentar ús imatges
- Un concepte - una diapositiva
- Índex amb temes destacats
- Cal·ligrafia fàcil de llegir
- Imatges / dibuixos de qualitat

Bona feina!

Compartiu aquestes *check list* amb el professor perquè pugui anar avaluant el progrés del treball.

LITOSFERA, HIDROSFERA i BIOSFERA

Només últimament els científics s'han sentit prou interessats en la deterioració de la qualitat del medi ambient com per a intentar avaluar la bellesa del paisatge. Estem començant a adonar-nos que el veritablement valuós de la vida ve del contacte amb el món natural. És necessari preservar els santuaris per a l'esperit ara.

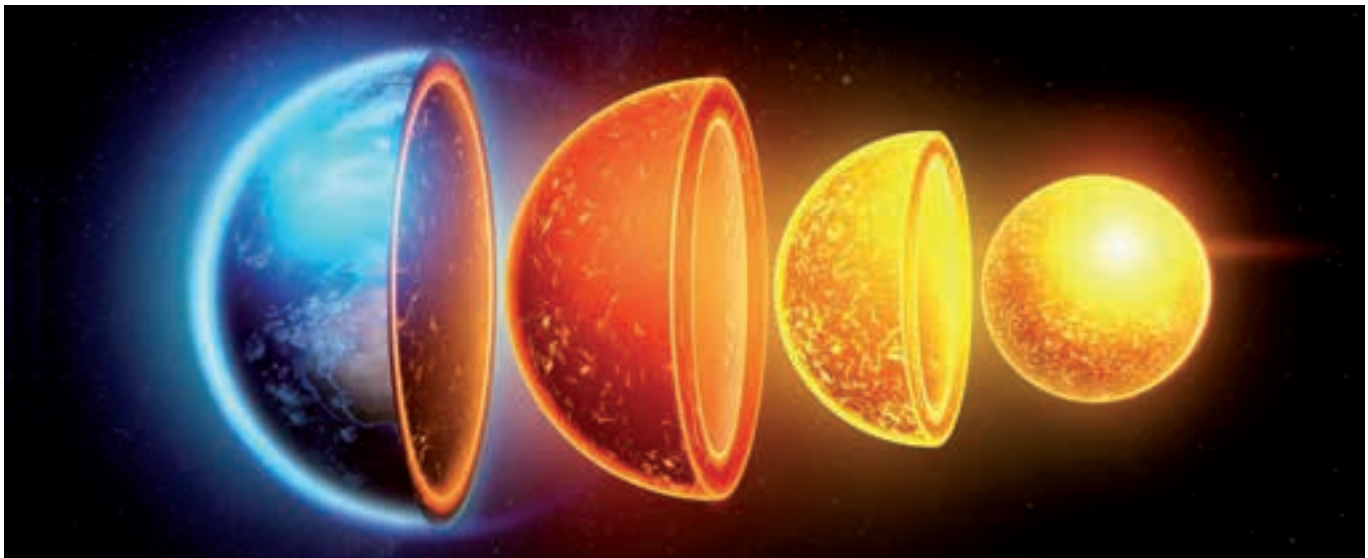
Marie Morisawa

va ser una geòloga estatunidenca de pare japonès. Va ser pionera en l'estudi de la morfologia de la Terra i de la tectònica de plaques.

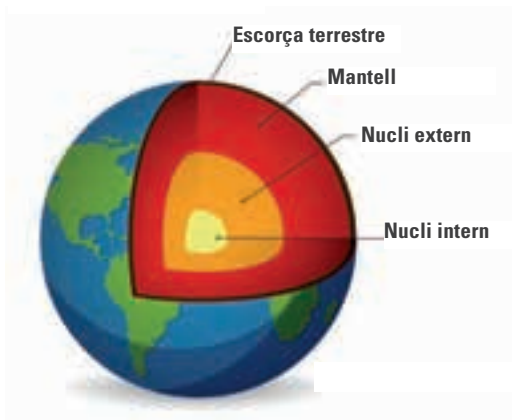
La litosfera i les parts de la Terra

La litosfera és la capa més externa composta de roques. Està formada per l'escorça terrestre i part del mantell. És la base rígida del planeta sobre la qual es desenvolupa la vida. L'estructura interna del planeta està composta per tres capes principals:

- **El nucli:** és la part més interna de la Terra. És la capa més densa. La rotació del nucli és fonamental per a la vida perquè és la que genera el camp magnètic que ens protegeix de la radiació del Sol. Es divideix en nucli intern i en nucli extern. La part interna aconsegueix temperatures molt elevades i està compost per metalls molt pesats. La part externa està composta principalment per ferro i níquel en estat líquid.
- **El mantell:** és la capa intermèdia que es troba entre el nucli i l'escorça. És la part més extensa de la Terra i està composta de roques fosques. El magma que ix per la boca dels volcans procedeix d'aquesta capa.
- **L'escorça terrestre:** és la capa més externa. És fina i el seu gruix varia dels 7 km als 70 en les zones més espesses. És la capa més dura i rígida a causa de la seua composició rocosa. És el lloc sobre el qual es desenvolupa la vida i sobre el què descansen els oceans.

ESTRUCTURA DE LA TERRA

ACTIVITATS

1. Llegeix amb atenció les paraules de Marie Morisawa. Quines són les idees principals? Hi esteu d'acord amb ella? Per què?
2. Per què és important el camp magnètic que genera el nucli de la Terra?
3. El forat més profund cavat per l'ésser humà ha arribat als 12 km en la península de Kola: Com els científics han pogut descobrir l'estructura interna de la Terra si no s'ha pogut arribar mai a aqueixes profunditats? Exposeu els vostres esbrinaments.

La teoria de la Deriva Continental

Segons aquesta teoria els continents es mouen de manera constant seguint les forces internes de la Terra. L'escorça està dividida en una sèrie de plaques tectòniques que s'espanten les unes a les altres. Les divisions entre plaques són les zones amb major activitat sísmica del planeta i és on es produeixen un major nombre de terratrèmols.

Al principi els continents estaven units formant un únic bloc. Aquest gran continent ha sigut anomenat **Pangea** pels geòlegs. Al seu torn estava envoltat per un immens oceà anomenat **Panthalassa**. Els continents continuen movent-se hui dia però d'una manera imperceptible.

Falla de San Andrés

Feu una ullada...

La força amb la qual col·lideixen les plaques genera falles i plecs en la superfície. Les falles són ruptures del terreny i els plecs són ondulacions.

L'aspecte extern de la Terra

El relleu i les seues formes constitueixen l'aspecte extern de l'escorça terrestre. Diversos són els factors que intervenen en la configuració del relleu:

- Les **forces internes** de la Terra: el moviment de les plaques tectòniques és un factor decisiu. El xoc i l'empenyiment entre elles provoquen l'aparició de muntanyes i serralades.
- Les **forces externes**: són elements que erosionen les formes de l'escorça terrestre. Les principals forces erosives són:
 - La climatologia**: el vent, l'aigua, la neu i el gel desgasten les estructures de l'escorça.
 - Els animals i les plantes**: les arrels dels arbres i de les plantes modifiquen el terreny. També alguns animals que viuen sota terra actuen erosionant la roca.
 - L'acció dels éssers humans**: les persones som un dels factors més importants en l'erosió del planeta. Les edificacions, les infraestructures, la degradació del mediambient i la contaminació modifiquen l'aspecte extern del planeta d'una manera molt profunda.

ACTIVITATS

4. Agafeu un mapa mundi i analitzeu la forma d'Amèrica del Sud i d'Àfrica. Fa molts anys van estar units. Esbrineu, a simple vista, quines altres zones del planeta van estar unides. Poseu en comú la vostra anàlisi amb els altres.

5. L'Himàlaia és la serralada més elevada de la Terra. Quines dues plaques han sigut les creadores d'aquesta impressionant formació?

6. De quina manera el vent, l'aigua i el gel erosionen les muntanyes?

Volcans i terratrèmols

Com ja hem assenyalat, la Terra no és un cos estàtic. Totes les seues estructures estan en constant moviment. Aqueixos moviments i aqueixes forces internes estan darrere de dos fenòmens geològics capaços de modificar l'aspecte extern del planeta: les erupcions volcàniques i els terratrèmols.

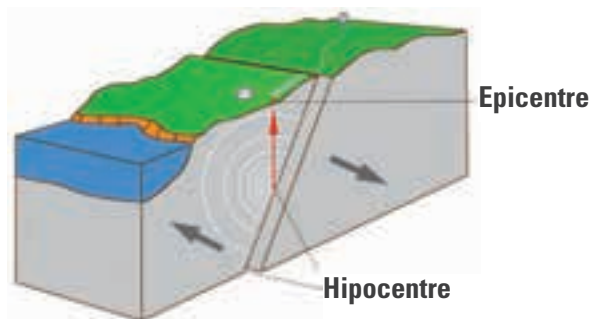
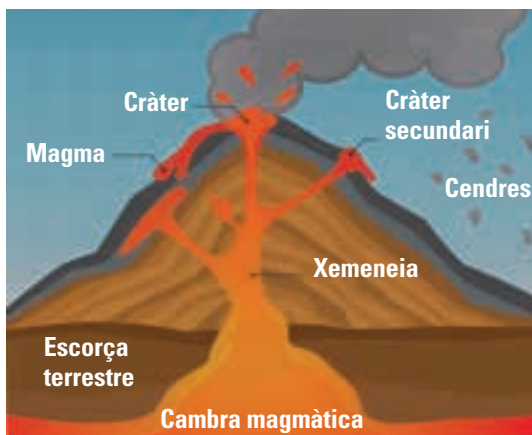
Els **volcans** són clivelles en l'escorça terrestre per les quals emergeixen lava, roques i gasos a la superfície, des del mantell. Hi ha molts tipus de volcans, però sobretot els podem dividir en actius, inactius o extints. Els actius són els que poden entrar en erupció en qual-sevol moment, els inactius no han entrat en erupció des de fa temps però poden activar-se, i els extints són els que no han tingut activitat des de fa milers d'anys. Tenen diverses formes, però sobretot predomina la forma de con.

Els **terratrèmols** són sacsejades de la terra provocats pel xoc i ruptura de dues plaques. L'energia que allibera provoca el moviment de la superfície. Els terratrèmols tenen dos punts clau: l'hipocentre i l'epicentre. L'hipocentre és el focus dins de la terra on s'origina el moviment sísmic. L'epicentre és el punt de la superfície més pròxim a l'hipocentre.

Els terratrèmols

Feu una ullada...

Quan els terratrèmols es produeixen a la mar s'anomenen sismes submarins. Si són molt forts poden provocar tsunamis. Un tsunami és una ona gegant que pot provocar grans destrossos quan arriben a la costa.

ESTRUCTURA D'UN TERRATRÈMOL

La sismologia

La sismologia és la ciència que s'ocupa d'estudiar els terratrèmols. El principal instrument que utilitzen els sismòlegs és el sismògraf, un aparell molt sensible al moviment, capaç de detectar qualsevol tipus de tremolor del terreny. L'escala de Richter és la que s'utilitza per a classificar la magnitud dels terratrèmols. En la pàgina de l'Institut Geogràfic Nacional es pot fer un seguiment dels moviments sísmics a l'instant.

ACTIVITATS

7. L'any 2010 va entrar en erupció el volcà Eyjafjallajökull. La seua emissió de cendra a l'atmosfera va provocar un contratemps a Europa. Esbrina: On està situat? Quin va ser aquell contratemps?

8. Debat:

Què faríeu si, estant en classe, s'iniciara un moviment sísmic?

9. El Parc Nacional de Yellowstone, als EUA, es troba sobre un volcà actiu d'una gran magnitud. Investigueu el que diuen els científics sobre una possible erupció d'aquest volcà. Quines conseqüències s'esperen quan això ocorregui?

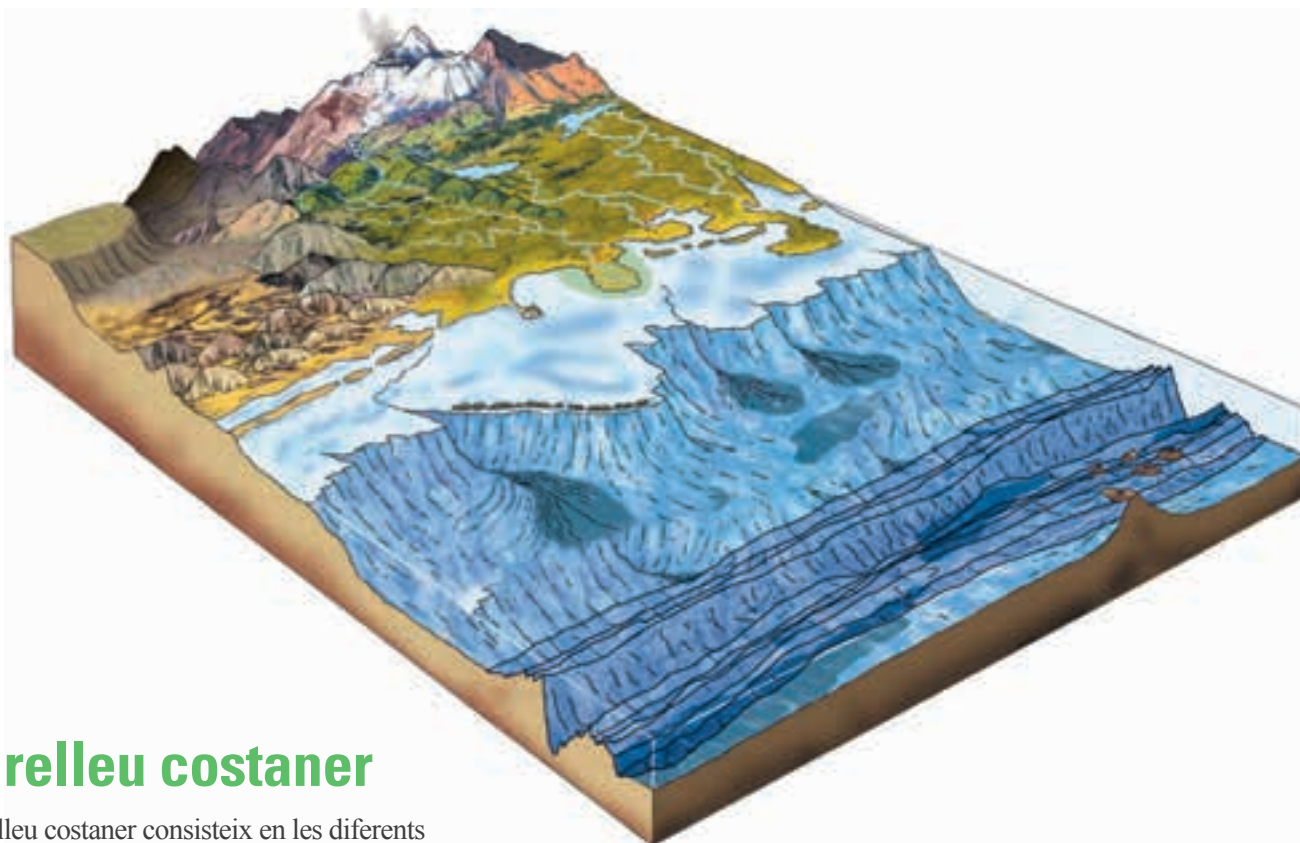
10. Què és el Cinturó de Foc del Pacífic? Busqueu informació i elaboreu un mapa detallant aquesta zona del planeta.

Les estructures del relleu extern

El relleu de la superfície terrestre està compost per diverses formes. Les muntanyes són elevacions del terreny. Un conjunt de **muntanyes** alineades forma una **serra** i un conjunt de serres una **serralada**. Els espais entre muntanyes que han sigut erosionats per rius o per glaceres s'anomenen **valls**. Per altre costat, els **massisos** són agrupacions de muntanyes connectades entre si.

Les **planes**: són extensions del terreny caracteritzades per no tindre desnivells importants. Els **altiplans** són planes elevades i solen situar-se entre sistemes muntanyencs. A vegades les planes i els altiplans tenen xicotetes elevacions anomenades **pujols**. Per contra, les **depressions** són estructures del terreny que es troben per davall de les zones circumdants. De vegades un riu travessa aquestes formacions.

El relleu costaner

El relleu costaner consisteix en les diferents formes que tenen les costes del planeta.

Quan la mar penetra en la terra es pot anomenar de diverses maneres: un **golf** és un entrant de mar, mentre que una **badia** és el mateix però es troba envoltada de terra excepte per una obertura. Una **ria** és un braç de mar que penetra en la terra, a causa de l'erosió d'un riu en la seua desembocadura; un **fiord** és similar a la ria però l'erosió ha sigut provocada per una glacera.

Quan és la terra la que penetra en la mar adopta altres formes: un **cap** és un sortint de terra en la mar. Una **península** és una porció de terra envoltada d'aigua pertot arreu excepte per un braç de terra anomenat **istme**. Quan una porció de terra està envoltada completament d'aigua es diu **illa**, i un conjunt d'illes és un **arxipèlag**.

D'altra banda, les costes poden ser abruptes o planes. Quan són abruptes abunden els **penya-segats**. Quan són planes abunden les **platges**.

ACTIVITATS

11. Trieu un element representatiu de cadascuna de les estructures del relleu extern i costaner del mapa d'Europa. Feu un llistat per grups i poseu en comú la vostra elecció.
12. Redacta una definició per a penya-segat i una altra per a platja.
13. Són famosos els fiords noruecs. Localitza fiords en altres parts del món.

Les terres emergides: els continents

Les terres emergides estan compostes per sis grans continents i una infinitat d'illes. De major a menor són: Àsia, Amèrica, Àfrica, Antàrtida, Europa i Oceania.

De tots ells hi ha un deshabitat, l'Antàrtida. Només científics, exploradors i turistes s'endinsen en ell. Ningú viu allí de manera permanent. És un gran desert de gel.

Àsia és un gran continent estès principalment per l'hemisferi nord. És el continent més poblat del món i conté tots els climes del planeta. Tres grans oceans banyen les seues costes: l'Índic, el Pacífic i el Glacial Àrtic. Limita per l'oest amb Europa (els Urals), la mar Càspia i Àfrica (la mar Roja).

Amèrica és el segon continent més gran i s'estén al llarg de tot el planeta en direcció nord-sud. Va des del Glacial Àrtic fins al Glacial Antàrtic. És el segon més poblat i també té tots els climes. Per l'est limita amb el Pacífic i per l'oest amb l'Atlàntic.

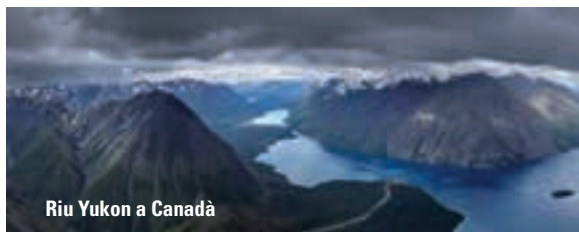
El tercer continent més gran és **Àfrica**. És un continent en el qual abunden els climes càlids a causa de la seua latitud. Dos grans oceans banyen les seues costes: per la part oriental, l'Índic; i per la part occidental, l'Atlàntic. El nord està banyat per la mar Mediterrània.

Europa és realment una extensió d'Àsia. Hi ha geògrafs que el descriuen com una gran península d'Àsia. És un continent amb una gran densitat de població. Limita per l'oest amb l'Atlàntic, pel nord amb el Glacial Àrtic, pel sud amb el Mediterrani i per l'est amb la serralada dels Urals a Rússia. Altres elements que serveixen per a delimitar Àsia d'Europa són la mar Negra, la mar Càspia i la serralada del Caucas.

Oceania està format per Austràlia i un gran nombre d'illes. Es troba delimitat en l'hemisferi sud. Dos grans oceans banyen les seues costes: l'Índic en la part occidental i el Pacífic en la part oriental. Altres grans illes d'Oceania són: Nova Zelanda, Papua Nova Guinea i Tasmània.

Palau de Potala al Tíbet

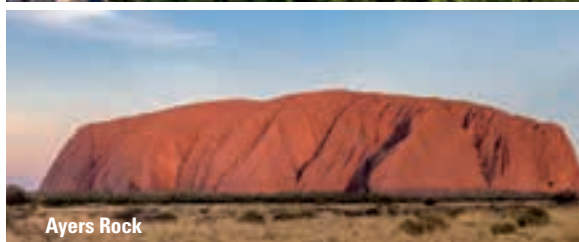
Riu Yukon a Canadà

Kilimanjaro

Danubi a Budapest

Ayers Rock

ACTIVITATS

14. Durant èpoques antigues es va creure en l'existència d'un continent enmig de l'Atlàntic anomenat l'Atlàntida. Són terres mítiques que els grecs nomenen en els seus escrits. Investigueu l'existència en el passat d'aquest mític continent. Va existir de veritat? A quines terres es podien referir aquests viatgers antics? Debat.
15. Treball en grup. Per a treballar els continents es poden repartir per grups. Cada grup haurà de realitzar una exposició sobre el continent que els ha tocat. En aquestes exposicions hauran de constar els següents elements: la població, l'extensió, el relleu característic, el país més importants i els entorns naturals més significatius. Cada equip decidirà com exposar la informació del seu continent.

L'aigua en el planeta

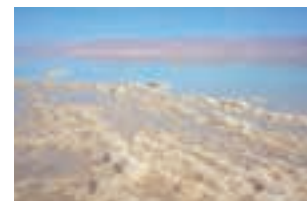
L'aigua és un dels elements fonamentals que expliquen l'existència de la vida en el planeta Terra. Prop del 70% de la seua superfície total està coberta d'aigua. La hidrosfera és el lloc de la Terra ocupat per les masses d'aigua: oceans, mars, rius, llacs i glaceres.

Existeixen dos tipus d'aigües: les aigües salades i les aigües dolces.

Les aigües salades

Les aigües salades constitueixen el 97% del total de les aigües del planeta. Els oceans i les mars estan compostes d'aigua salada. Només quan s'evapora l'aigua perd la sal. Les aigües són salades pel fet que en elles hi ha dissoltes sals minerals que es van desprendre en el seu moment de les roques.

Mar Morta

Feu una ullada...

Sabies que la Mar Morta és la massa d'aigua més salada del món? Té tanta concentració de sal que no hi ha vida en el seu interior. Això fa que siguin aigües tan denses que no et pots aforar.

Les aigües dolces

Són les aigües que han perdut les sals minerals per l'efecte de l'evaporació i la seua deposició en forma de pluja o neu. La major part de l'aigua dolça del planeta es troba congelada. Les grans masses de gel de l'Antàrtida i de Groenlàndia acumulen aqueixes aigües. Les glaceres són les reserves d'aigua dolça més grans de la Terra. També es troben en les zones d'alta muntanya i són l'origen de grans rius en les èpoques de desglaç.

Un altre gran percentatge de l'aigua dolça del planeta es troba en les aigües subterrànies. Aquestes aigües es concentren en corrents i en aqüífers. La resta se situa en la superfície en forma de rius, llacs i llacunes. Els rius són corrents continus d'aigua que naixen normalment a les muntanyes i desemboquen en la mar o en altres rius.

ACTIVITATS

16. Què és el cicle de l'aigua? Analitza aquest fenomen i la seua importància per a la vida del planeta. Exposeu en una presentació o en un mural cadascuna de les seues fases i utilitzeu dibuixos explicatius (si són d'elaboració pròpia millor).

17. Investiga: Per què la Terra es veu blava des de l'espai? Tenen alguna cosa a veure els oceans?

18. En els últims temps els científics han posat els seus ulls a Groenlàndia i a l'Antàrtida i han alertat al món. Què està passant? Busqueu articles de premsa en els quals s'explique el problema mediambiental que està succeint en aqueixos llocs i les conseqüències. Debat: com es podria solucionar el problema? Pluja d'idees.

Els oceans

Els oceans són les grans masses d'aigua del planeta. Per ordre, de major a menor són: l'oceà Pacífic, l'oceà Atlàntic, l'oceà Índic, l'oceà glacial Antàrtic i l'oceà glacial Àrtic.

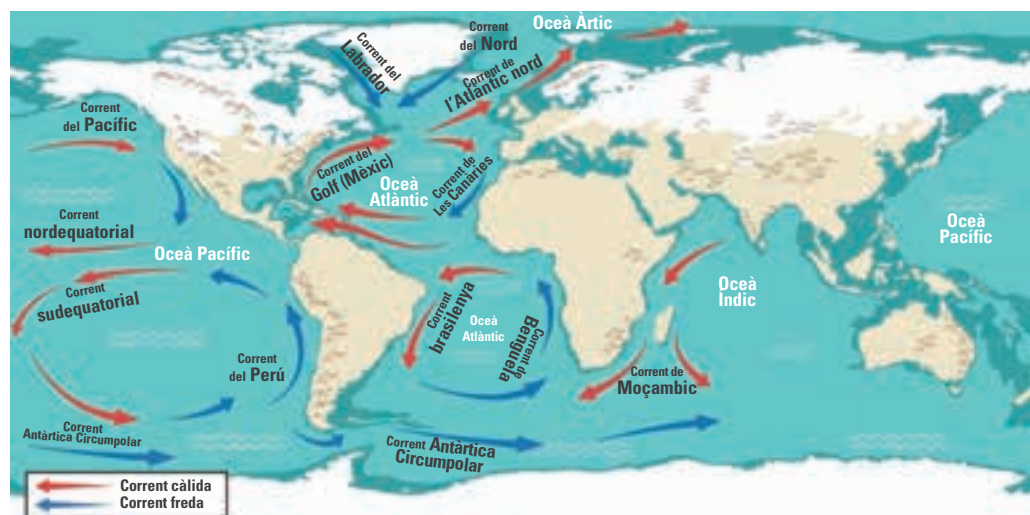
El Pacífic: la immensitat d'aquest oceà és aclaparadora. Abasta el 30% de la superfície total del planeta. Banya les costes de tres continents: Amèrica, Àsia i Oceania. En ell es troben les fosses marines més profundes del planeta: la fossa de les Mariannes o la de Tonga. La diversitat natural de les seues aigües és immensa.

L'Atlàntic: és el segon oceà més gran del planeta i banya les costes orientals d'Amèrica, i les costes occidentals d'Europa i Àfrica. L'Atlàntic i el Pacífic es troben connectats artificialment a través del Canal de Panamà, en el centre del continent americà.

L'Índic: és un oceà de gran magnitud que banya les costes del sud d'Àsia, les costes orientals d'Àfrica i part d'Oceania. És bastant càlid a causa de la seua posició, molt centrada entre els tròpics.

El Glacial Antàrtic: són les aigües que envolten l'Antàrtida. Durant molts mesos la seua superfície es troba congelada. Malgrat el fred, és una zona d'una gran riquesa natural. A vegades es desprenen immensos icebergs que constitueixen un perill per a la navegació.

El Glacial Àrtic: és l'oceà més xicotet del planeta. Comprén les aigües que existeixen al voltant del Pol Nord i banya les costes de tres continents: Europa, Àsia i Amèrica. Gran part de les seues aigües es troben congelades.

ELS CORRENTS MARINS

Els corrents marins

Són corrents d'aigua que existeixen en els mateixos oceans. Tenen un paper molt important en el clima del planeta ja que serveixen per a regular les temperatures. Traslladen aigües calentes i fredes d'unes latituds a unes altres. Un grup de científics ha descobert que el principal corrent de l'Atlàntic podria col·lapsar en breu. Això podria provocar hiverns més durs a Europa, d'ací uns anys.

ACTIVITATS

19. L'Àrtic és un focus de futurs conflictes internacionals. Diversos països reclamen en control d'aquestes aigües. Quins són els motius?

20. Per què el col·lapse del corrent de l'Atlàntic podria provocar un augment del fred a Europa? Analitza el mapa dels corrents i extrau conclusions. Documenteu-vos amb articles que expliquen aquesta problemàtica.

Com són els fons marins?

El fons de les mars conté un relleu propi amb unes formes característiques. Les més importants són:

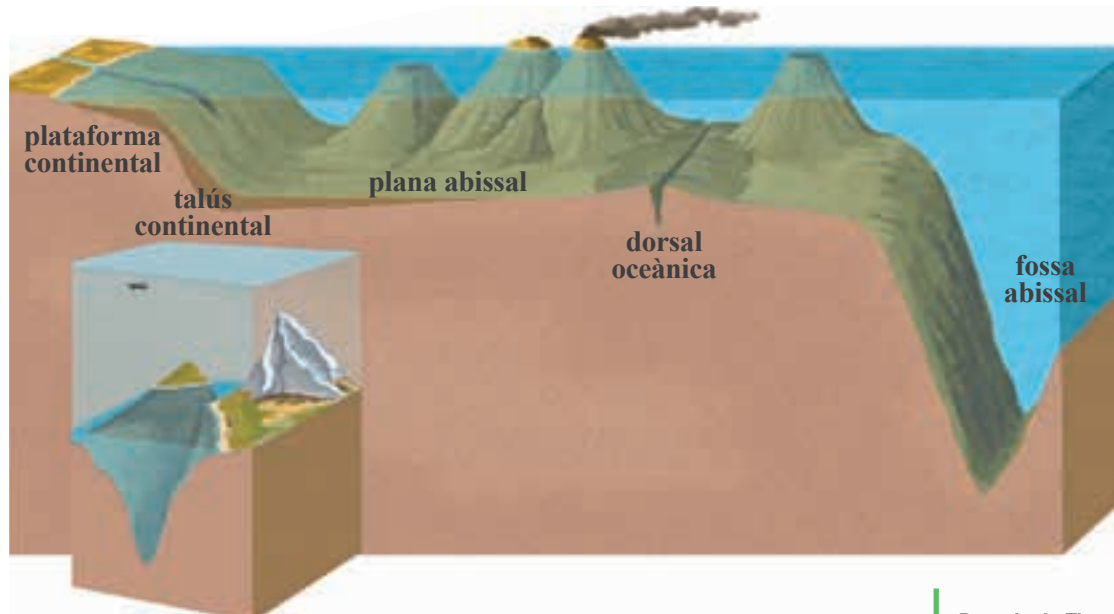
La plataforma continental: és l'extensió marina més pròxima a la costa. Pot arribar als 200 metres de profunditat.

El talús continental: és la part inclinada que uneix la plataforma continental amb la plana abissal. Pot arribar als 4.000 metres de profunditat.

La plana abissal: és la zona plana que es troba en el fons més profund dels oceans i pot arribar als 7.000 metres de profunditat. Més del 40% dels fons oceànics estan constituïts per aquestes planes.

Les dorsals oceàniques: són serralades sota la mar. Solen tindre un origen volcànic i se situen pròximes als talls entre plaques tectòniques.

Les fosses abissals: són clivelles estretes i profundes que arriben a profunditats increïbles. El seu origen es troba en el moviment i col·lisió de dues plaques tectòniques.

Abisme Challenger

Feu una ullada...

La fossa més profunda del món és la de les Illes Mariannes en el Pacífic. És una clivella d'uns 2.500 km de llarg, amb forma de mitja lluna. El seu punt més profund és l'Abisme de Challenger, amb 11 km de profunditat

Portada de Time con Silvia Earle

La protecció dels oceans: *Mission Blue*

La doctora i investigadora dels oceans, Silvia Earle, va fundar *Mission Blue*, una fundació destinada a explorar i protegir els oceans. Aquesta científica va tindre la iniciativa d'establir en els oceans zones protegides, igual que en les terres emergides hi ha parcs naturals protegits. El seu objectiu és salvaguardar ecosistemes molt valuosos. En l'actualitat hi ha 116 punts en tot el planeta, considerats per aquesta organització com a zones marines protegides. Silvia Earle lidera la lluita per a salvar els oceans de la degradació. En 1998 va ser nomenada per la revista Time, "heroïna del planeta".

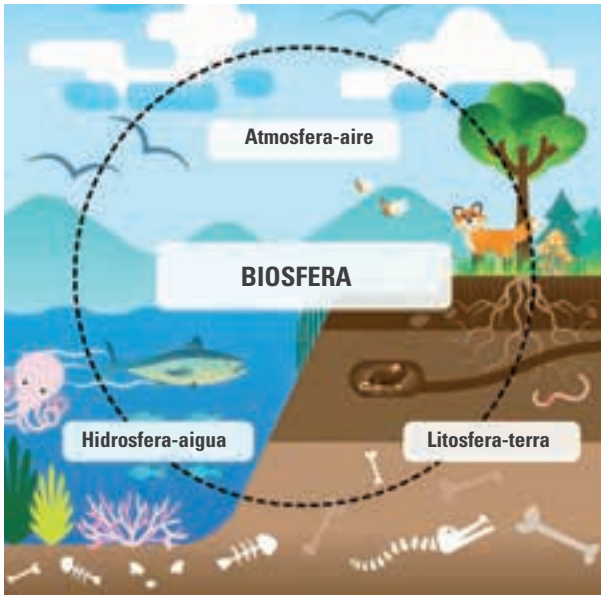
ACTIVITATS

- En el documental *Mission Blue* es pot veure el treball realitzat per Silvia Earle. Després del seu visionat, elaboreu un llistat d'accions que podem realitzar els éssers humans per a salvaguardar la salut de les mars.
- Els espais marins protegits són designats per *Mission Blue* com a Punts d'Esperança. Investigueu quants d'aquests llocs es troben a Espanya i quin és el seu valor ecològic. Elaboreu una fitxa amb les característiques d'aquests llocs.

La biosfera

La biosfera és la capa de la Terra on es desenvolupa la vida. Està composta pels fons oceànics, la terra i la part de l'atmosfera on la vida és possible. Aquesta capa de vida abasta des dels fons marins fins a uns 10 km d'altitud. Amb aquest nom es designa el conjunt de tots els ecosistemes del planeta. També s'utilitza aquest terme per a designar totes les formes de vida de la Terra i les seues interrelacions.

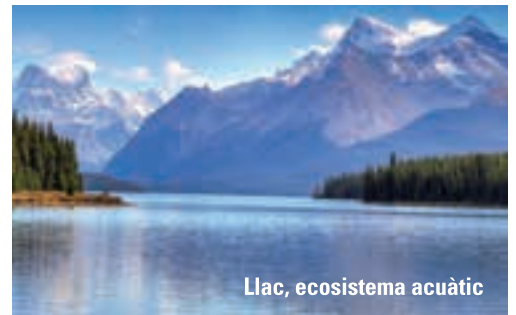
Els principals trets de la biosfera

a) La vida només és possible en la biosfera, d'aquí ve que quan una zona estiga danyada, tots els éssers vius d'aqueix lloc es veuen afectats.

b) Les connexions entre éssers vius i ecosistemes són fonamentals per a mantindre l'equilibri de la vida en tot el planeta.

c) L'energia del Sol és el motor de la vida en el planeta. Al seu torn, la protecció que ofereix l'atmosfera és primordial per a fer habitable la Terra.

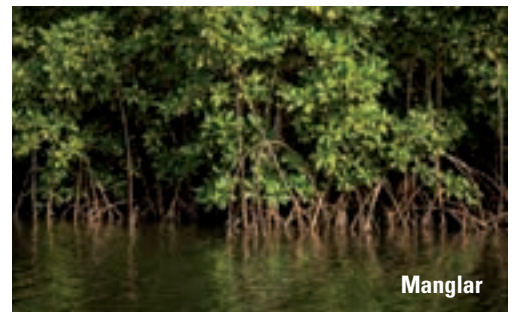
d) És tan extraordinària que és capaç d'autonetejar-se i autoregenerar-se. Només les accions insostenibles dels éssers humans poden degradar-la.

Llac, ecosistema acuàtic

Bosc, ecosistema terrestre

Manglar

Espai agrari

Els ecosistemes

Un ecosistema és una estructura concreta formada per un conjunt d'éssers vius i l'entorn natural en el qual es desenvolupen. Les relacions entre els éssers vius d'un ecosistema marquen les característiques d'aqueix lloc.

Al seu torn, tots els ecosistemes estan molt determinats per les seues condicions climàtiques i pels trets del terreny en el qual es desenvolupa la vida. Els ecosistemes poden ser de diferents tipus:

- **Aquàtics:** l'aigua és la base d'aqueix ecosistema. Poden ser marins o d'aigua dolça.
- **Terrestres:** són els que existeixen en la superfície. Poden ser selves, boscos, sabanes, deserts o praderies.
- **Mixtos:** es mescla la terra i l'aigua en aqueixos ecosistemes. Els exemples més abundants són les costes, els manglars i els aiguamolls.
- **Artificials:** són els creats i condicionats per l'ésser humà. Els més evidents són els entorns urbans i les zones agràries.

ACTIVITATS

23. Reflexió: Per què la pèrdua de biodiversitat és un greu problema mediambiental?

24. En funció d'allò explicat, localitza tres ecosistemes diferents a la Comunitat Valenciana. Localitza també un quart ecosistema que es trobe degradat o en perill i explica'n els motius.

L'ecologia

L'ecologia és la disciplina de la biologia que s'encarrega d'estudiar i analitzar les relacions entre els éssers vius i el seu entorn ambiental. És a dir, se centra en l'estudi dels ecosistemes.

Aquesta ciència es preocupa per la cura i la preservació de la vida. Quan un ecosistema està amenaçat, l'ecologia ens alerta de la situació i proposa solucions per a evitar la seua degradació.

L'ecologisme és un corrent de pensament que defensa que l'ésser humà ha de desenvolupar-se d'una manera sostenible. El seu objectiu prioritari és la protecció del medi ambient. Basa les seues propostes en la pròpia ecologia.

En la selva, comprens que tot està connectat. Cada xicoteta espècie, per insignificant que semble, compleix un paper en el gran tapís de la vida.

Berta Cáceres

Feu una ullada...

L'ecologista hondurenya Berta Cáceres va ser assassinada en 2016 per lluitar en favor dels drets dels indígenes del seu país i el medi ambient.

UN Environment, CC BY 3.0 <<https://creativecommons.org/licenses/by/3.0/>>, via Wikimedia Commons

Reserves de la biosfera

Els éssers humans hem de protegir la biosfera. Gràcies a ella, el planeta Terra és el més extraordinari de tots els coneguts ja que és l'únic, hui dia, en el qual és possible la vida. Amb aquest objectiu van ser creades les Reserves de la Biosfera per la UNESCO.

Les Reserves de la Biosfera són entorns naturals d'un valor excepcional en els quals els éssers humans poden desenvolupar activitats econòmiques sostenibles. Són llocs que gaudeixen de protecció i, al mateix temps, són objecte d'estudi i investigació.

Espanya és l'estat amb el major nombre de reserves de la biosfera del món, amb un total de 52. L'extensió d'aquestes reserves ocupen el 12% del seu territori.

ACTIVITATS

25. Jane Goodall és una de les activistes mediambientals més influents del món. És primatòloga i s'ha passat tota la seua vida estudiant als simis i els seus ecosistemes. Explica què vol dir amb aquestes paraules.

26. Quantes Reserves de la Biosfera es troben a la Comunitat Valenciana? Analitzeu-les i expliqueu el seu valor ecològic.

L'ADJECTIU

En alguna ocasió t'han demanat que descrigueres un lloc on has estat? Saps quina paraula hauràs hagut d'utilitzar molt per a fer-ho? L'adjectiu! **L'adjectiu és la paraula que expressa característiques o qualitats del substantiu al qual acompanya** (*habitació lluminosa, gran, neta, ordenada...*). A més, concorda en gènere i nombre amb aquest substantiu (*prestateries noves, armari empotrat...*). L'adjectiu també pot aparèixer completant un verb copulatiu (*l'habitació era lluminosa*).

Tipus d'adjectius

VARIABLES

Quan té una forma per a expressar el **gènere** femení i una altra per al masculí parlem d'**adjectius variables**.

nit fosca - llibre fosc

notícia falsa - anunci fals

INVARIABLES

Quan mantenen la mateixa terminació tant si acompanyen substantius femenins com masculins parlem d'**adjectius invariables**.

dona alegre - xiquet alegre

oportunitat possible - benefici possible

En quant a l'expressió del **nombre**, també trobem adjectius amb una i dues terminacions:

- Una terminació: *idees febles - objectius febles*
- Dues terminacions: *galletes dolces - pastissos dolços*

1. Llig el text i contesta les preguntes:

- Localitza els adjectius que hi apareixen. *Adjectius ...*
- A quins substantius acompanyen? *Adjectius + substantius ...*
- Concorden en gènere i nombre?

A primeries de segle, a la Vila Joiosa, serena i marinera, hi havia una petita, saborosa i familiar indústria que guaitava cap a terra, cap a les amples i intricades muntanyes alcoianes. Sí; en aquell temps no gaire llunyà existia allà una modesta casta de xocolaters, més riquets o més modestos, al capdavant tots pobres, que no podien parar un sol dia de treballar. I entre ells creixia una classe aventurera a l'estil pairal: la dels qui agafaven el carro entordat i travessaven els alts ports de la serralada per anar a vendre la negra i aromàtica mercaderia en les cases i mercats d'Alcoi i de la seua rodalia muntanyesa.

Viatge de Nadal, ENRIC VALOR. Laserpblanca.com.

Serra d'Irta, (Castelló). Imatge d'Er Joio. Wikimedia Commons

2. Observeu aquesta imatge i, per torns, escriviu, cadascú de vosaltres, dos adjectius que puguen descriure-la:

3. Repassa el text anterior. De tots els adjectius que has localitzat, només hi ha un invariable. Quin és?

4. Completeu aquesta graella:

SINGULAR		PLURAL	
MASCULÍ	FEMENÍ	MASCULÍ	FEMENÍ
<i>lleig</i>			
	<i>fresca</i>		
		<i>trists – tristos</i>	
			<i>roges</i>
<i>blau</i>			

Posició de l'adjectiu

Normalment, trobem l'adjectiu darrere del substantiu; però també podem posar-lo davant. Quan apareix darrere rep el nom d'**especificatiu**, i expressa una qualitat que diferencia el substantiu al qual acompanya de la resta (*un escriptor valencià*). En ocasions, l'adjectiu pot aparèixer davant o darrere sense que afecte el significat (*la paraula següent - la següent paraula*).

Quan apareix davant, l'adjectiu rep el nom d'**explicatiu** i dona a la paraula un to més emfàtic o, fins i tot, poètic (*blanca neu*), però la qualitat que expressa és òbvia, no fa una remarca especial. Per últim, alguns adjectius prenen un significat diferent si apareixen davant o darrere del substantiu al qual acompanyen (*una simple pregunta - una pregunta simple*).

Graus de l'adjectiu

Imagina que et conviden a berenar pastís de xocolata i després et pregunten com estava. Seria el mateix que contestares *bo, més bo que el d'ahir o boníssim*? No creus que hi ha una gradació en les respostes? Eixa gradació es correspon amb els tres graus de l'adjectiu:

- **Positiu:** L'adjectiu no expressa intensitat. *Bo.*
- **Comparatiu:** L'adjectiu compara la intensitat del substantiu al qual es referix. La comparació pot ser:
 - De superioritat: *més bo que el de trufa.*
 - D'igualtat: *tan bo com el de trufa.*
 - D'inferioritat: *menys bo que el de trufa.*
- **Superlatiu:** L'adjectiu expressa la màxima intensitat. *Boníssim, el millor.*

Aquest llibre combina descripcions i fotografies amb la intenció de parlar de València, de la història dels seus habitants i de com el llit del riu Túria vertebrava la ciutat.

Editorial Institució Alfons el Magnànim-Centre Valencià d'Estudis i d'Investigació.

5. Llig aquest text i contesta a les preguntes:

Al llibre *Els habitants del riu* hi ha textos suculents que troben el complement perfecte en les nombroses i magnífiques fotografies en blanc i negre que són el gran atractiu visual del llibre, el llegat gràfic que Joan Antoni Vicent ha fet i que servix per a il·lustrar espais més i menys cèlebres, amb l'encertada particularitat que en la immensa majoria dels casos mostren ciutadans anònims als peus d'este o aquell monument, fragment del jardí del Túria, carrer o plaça, i que són els veritables habitants del riu en el seu dia a dia, els verdaders protagonistes d'este necessari testimoni del nostre temps.

Article "Els habitants del riu", TONI SABATER. Revista Lletraferit.

a) Fixa't en els sintagmes subratllats. Tots estan formats per substantius i adjectius. Classifica'ls en especificatius i explicatius.

ADJECTIUS ESPECIFICATIUS	ADJECTIUS EXPLICATIUS

b) Canvia l'ordre en tots els sintagmes que siga possible. Canvia la intensitat del significat segons si l'adjectiu va davant o darrere?

c) Has pogut canviar tots els adjectius de posició?

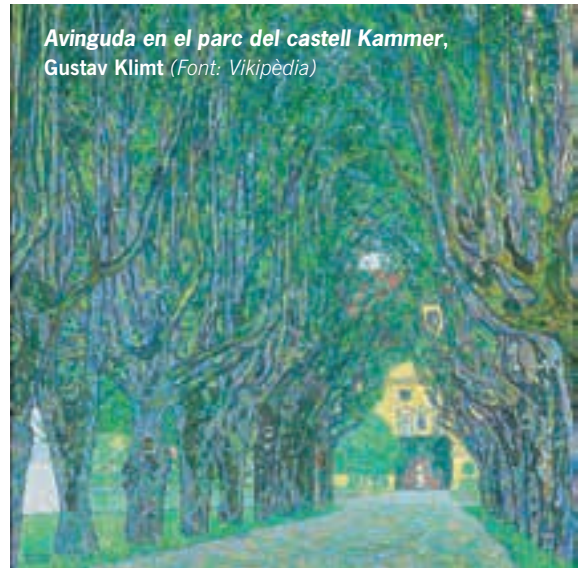
6. Observeu els comandaments de videojocs i escriuiu cinc frases comparant-los. Useu els graus de l'adjectiu per a fer-ho.

Com pots veure, al quadre Van Gogh apareix amb una bena que li envolta l'orella. Saps què li va ocórrer? S'ha especulat prou amb aquest tema. Si vols conèixer què diuen les últimes investigacions, escaneja el codi QR.

Autoretrat, **Vicent Van Gogh**
(Font: Vikipèdia)

Avinguda en el parc del castell Kammer,
Gustav Klimt (Font: Vikipèdia)

7. Fixa't en aquestos quadres. Són de dos pintors importants: Vicent Van Gogh i Gustav Klimt. Observa'ls bé, contesta la pregunta que es planteja i emplena després la graella.

Com definiries el caràcter del pintor per l'aspecte que té al quadre?

ANÀLISI ADJECTIUS	
Variables	
Invariables	
Una terminació	
Dues terminacions	
Especificatiu	
Explicatiu	
Grau positiu	
Grau comparatiu	
Grau superlatiu	

Com descriuries el paisatge que apareix al quadre?

ANÀLISI ADJECTIUS	
Variables	
Invariables	
Una terminació	
Dues terminacions	
Especificatiu	
Explicatiu	
Grau positiu	
Grau comparatiu	
Grau superlatiu	

El Retrat d'Adele Bloch-Bauer I, de Klimt,

també és conegut com *La dama d'or*. El quadre guarda una història tan especial que feren una pel·lícula. Pel que sembla, els nazis requisaren al vidu de la dama que apareix en la tela aquest i altres quadres de Klimt. Anys després, una familiar el reclamà i començà una batalla legal fins que aconseguí recuperar-lo. (Imatge de Vikipèdia)

8. Fa poc de temps, un equip d'arqueòlegs va descobrir un llenguatge inèdit en les terres de l'antiga Mesopotàmia. Amb l'estudi dels objectes trobats han pogut extraure una idea general d'aquesta llengua. A continuació trobareu la correspondència que han fet amb l'alfabet que nosaltres usem. Us proposem col·laborar amb la difusió del descobriment mitjançant la següent activitat:

NOU ALFABET

- Tindreu 15 minuts per a:**
 - Pensar en un objecte, un personatge, una escena d'una pel·lícula o d'una sèrie i fer-ne una descripció d'unes 8 - 10 línies en valencià.
 - Recordeu usar adjectius variats quant a la terminació, el grau, etc.
 - Traduïu el text generat al nou idioma.
 - Aneu amb compte i deixeu prou separació entre les paraules perquè els companys no es confonguen.
- 15 minuts més per a:**
 - Passar la descripció en el nou idioma a una altra parella de companys perquè en facen la traducció al valencià de nou i classifiquen els adjectius en una graella com la de l'activitat anterior.
- Últims 15 minuts per a:**
 - Recuperar el text i corregir-lo tot.
 - Posar nota al treball dels vostres companys i oferir la qualificació a la persona docent com a possible indicació d'avaluació formativa.

Llistat d'acarament per avaluació formativa de l'exercici:

Nom integrants treball:

.....

.....

CRITERIS	SÍ	QUASI	NO
Són capaços de traduir del nou idioma al valencià			
Són capaços de classificar els adjectius de manera adequada			
Respecten el termini de temps donat			
Presenten un treball net, ordenat i fàcil de llegir			
Són capaços d'escriure sense faltes d'ortografia			
VALORACIÓ TOTAL			

Nota: cada criteri tindrà una valoració de punts. (A determinar amb la persona docent).

LOS MORFEMAS

Estructura de la palabra: lexema y morfemas

Las palabras se pueden dividir en unidades más pequeñas con significado: **lexemas** y **morfemas**.

Los **lexemas** constituyen la raíz de la palabra y aportan el significado léxico.

Por ejemplo, *lealtad*. Leal- = *ley*
lexema

Los **morfemas** se añaden al lexema y modifican su significado.

Por ejemplo, *deslealtad*. Des- = *contrario de lealtad*.

FAMILIA LÉXICA

Es un conjunto de palabras que tiene el mismo lexema o raíz. Por ejemplo, *panecillo*, *panadero* *panera*, *empanar*, *empanada* y *empanadilla*, pertenecen a una misma familia léxica, cuyo lexema común es *pan*.

Existen dos tipos:

- **Flexivos**. Aportan el significado gramatical, es decir, género, número, tiempo, persona, modo y conjugación. Por ejemplo, *perr-o-s* = *masculino, plural*.
morf. flexivo
- **Derivativos o afijos**. Se añaden al lexema para formar palabras nuevas o para modificar el significado de este. Se clasifican en función de la posición que ocupan en **prefijos** (van delante del lexema), y **sufijos** (van detrás del lexema).
Por ejemplo, *anfi-teatro* = *alrededor, ambos lados*; *carpint-ero* = *oficio*.
morf. pref. morf. suf.

PALABRA = morfema derivativo + lexema (o raíz) + morfema derivativo / morfema flexivo

PREFIJO

SUFIJO

GÉNERO NÚMERO

DESINENCIAS VERBALES (Tiempo, modo, persona...)

PREFIJOS LATINOS	SIGNIFICADO	EJEMPLOS
bi- bis-	dos veces	<i>bianual</i>
infra-	debajo de	<i>inframundo</i>
multi-	numeroso	<i>multinacional</i>
pos- post-	después	<i>posguerra</i>
omni-	todo	<i>omnipresente</i>
pluri-	varios	<i>plurilingüe</i>

PREFIJOS GRIEGOS	SIGNIFICADO	EJEMPLOS
a-	negación	<i>atípico</i>
anti-	contra	<i>antiaéreo</i>
archi-	en el más alto grado	<i>archienemigo</i>
auto-	mismo	<i>autobiografía</i>
hemi-	medio	<i>hemisferio</i>
hidro-	agua	<i>hidrografía</i>

SUFIJOS LATINOS	SIGNIFICADO	EJEMPLOS
-al	perteneciente a	<i>regional</i>
-ble	aptitud	<i>amable</i>
-ero/a	oficio	<i>herrero/a</i>
-ificar	acción	<i>momificar</i>
-oso	plenitud	<i>caudaloso</i>
-ura	cualidad	<i>dulzura</i>

SUFIJOS GRIEGOS	SIGNIFICADO	EJEMPLOS
-algia	dolor	<i>nostalgia</i>
-cracia	poder	<i>aristocracia</i>
-fobia	odio, temor	<i>hidrofobia</i>
-ista	oficio	<i>modista</i>
-poli	ciudad	<i>metrópoli</i>
-teca	lugar para guardar algo	<i>biblioteca</i>

1. Divide las siguientes palabras en lexemas y morfemas derivativos o flexivos.

poemas
hermano
subsuelo
reordenar

pasteles
incapaz
deshacer
agriculturas

estudiantes
asimetría
cuidadosa
prehistoria

2. ¿Qué prefijos de la actividad anterior indican negación u oposición? ¿Podrías escribir otros cuatro ejemplos? Escribe una oración con cada uno de ellos.

3. Lee la siguiente información y escribe la palabra que corresponda a cada definición.

El sufijo -iza significa "lugar".

- Lugar donde se guardan los caballos.
- Lugar donde se guardan los cerdos.
- Lugar donde se guardan las vacas.

Los sufijos -ero, -ista significan "oficio, profesión".

- Persona que vende libros.
- Persona que tiene por oficio hacer recipientes y otros objetos de barro.
- Persona que tiene por oficio vender flores y plantas y hacer adornos florales.

Los sufijos -ezno, -ato significan "cría de animal".

- Cría del lobo.
- Cría del oso.
- Cría del jabalí.

4. Ahora haz el ejercicio inverso: explica qué es una biblioteca, una autobiografía, un archipiélago y un hemisferio. Para ello, fíjate en los listados de prefijos y sufijos.

5. Los sufijos -ano, -eño, -és, -ino, -í, -ense se usan para formar adjetivos gentilicios que denotan procedencia u origen.

- Identifica los que encuentras en las siguientes palabras: sevillano, aragonés, valenciano, cacereño, tarraconense, alicantino, ceutí.
- Construye nuevos gentilicios con los sufijos que has descubierto. Compara tu listado con el de tus compañeros y compañeras. ¿Cuáles de ellos corresponden a provincias españolas?

6. Entre morfemas anda el juego.

Forma palabras combinando estos lexemas y morfemas. ¿Qué grupo ha conseguido formar más palabras?

MORFEMAS DERIVATIVOS (prefijos)	LEXEMAS	MORFEMAS DERIVATIVOS (sufijos)
in- pre- re- anti- archi- multi- a-	juzg- hermos- toler- lect- fabric- suav- cómod-	-ado -ura -ante -able -aste -idad -osa, -oso

7. Busca palabras de la familia *estrella* en el siguiente trabalenguas.

El cielo está estrellado,
¿quién lo desestrellará?
El desestrellador que las estrellas quite
buen desestrellador será.

8. ¿Te atreves a inventar un trabalenguas con la palabra *muralla*?

9. Ahora escribe la familia léxica de: madre, planta, huerto y dulce.

10. Completa la tabla según el ejemplo.

PALABRA	LEXEMA	MORFEMA		
		FLEXIVO	DERIVATIVO	
			Prefijo	Sufijo
crueledad = cruel + dad	<i>cruel</i>			<i>-dad</i>
hablar = habl + ar				
desconsuelo				
increíbles				
anormalidad				
submarina				
papiros				

MESOPOTÀMIA

Les primeres civilitzacions

Les primeres ciutats que sorgiren durant l'Edat dels Metalls estaven governades per reis, que anaren conquerint territoris i ampliant el seu poder, mitjançant pactes o guerres. Al voltant de l'any 5.000 es desenvoluparen les primeres civilitzacions del planeta a Mesopotàmia, Egipte, Xina i Índia. Totes elles sorgiren al voltant de grans rius, com ara el Tigris i l'Eufrates, en el cas de Mesopotàmia; el Nil, en el cas d'Egipte; l'Indus, a l'Índia; i el riu Groc i el Iang-Tsé, a Xina. Per aquest motiu es denominen **civilitzacions fluvials**.

Mesopotàmia: un espai geogràfic

Mesopotàmia és el nom amb què els grecs denominaven l'espai comprès entre els rius Tigris i Eufrates, a l'Orient Pròxim. De fet, Mesopotàmia vol dir "entre rius". Es tracta d'una zona àrida i seca, que va prosperar mitjançant la construcció de canals d'irrigació que sortien d'aquests rius. En aquest espai es desenvoluparen diversos imperis al llarg de molts segles. **Mesopotàmia es dividia en dos grans àrees: Assíria**, situada al nord. És la zona on habitaven els assiris. **Caldea**, al sud, on se situaven els sumeris i els acadis.

L'aparició de l'escriptura

En Mesopotàmia va tindre lloc l'aparició de l'escriptura fa uns 5.000 anys. Es tracta d'una de les fites més rellevants de la història de la humanitat, raó per la qual es considera que aquest descobriment suposa **la fi de la Prehistòria i el començament de la Història**.

L'escriptura desenvolupada a Mesopotàmia es denomina **cuneïforme**, perquè es feia fent servir una canya de jonc per a escriure sobre xicotetes plaques d'argila humida, que després s'assecaven al sol. Les primeres anotacions de la història eren números i informació sobre comptes, impostos i intercanvis comercials, que havien esdevingut tan complexos que no podien recordar-se sense posar-los per escrit.

Escriptura cuneïforme

ACTIVITATS

1. Per a quina finalitat va inventar-se l'escriptura? Quines conseqüències va tindre?

2. Investigueu per grups en quines civilitzacions del món es va desenvolupar primer l'escriptura, quins materials s'utilitzaven per escriure i en què es diferenciaven aquests sistemes entre ells.

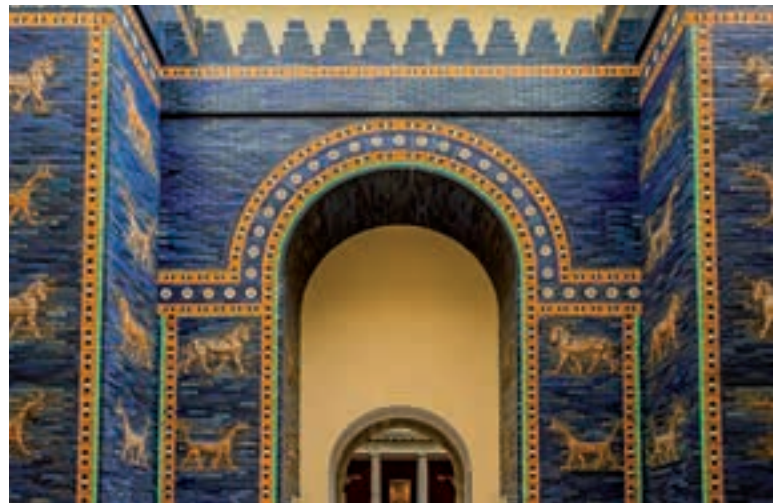
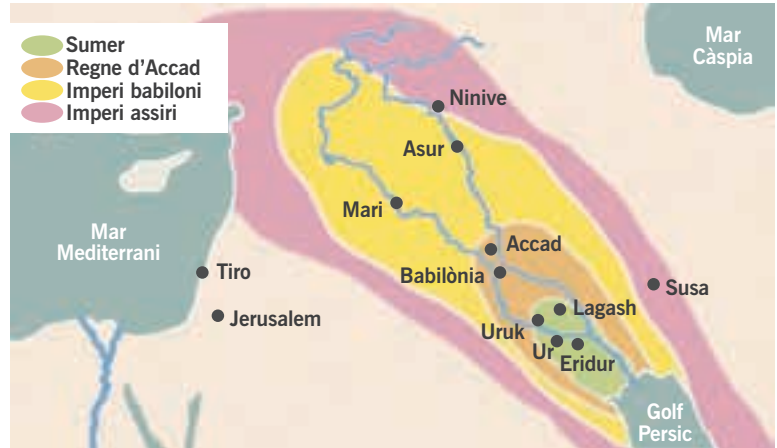
3. En un full giratori, anoteu per parelles per què penseu que les primeres civilitzacions del planeta sorgiren al costat de grans rius. Activitat en parella.

Els imperis mesopotàmics

Els imperis mesopotàmics es desenvoluparen a partir de grans capitals, que denominem ciutats-estat. Aquestes eren independents les unes de les altres, de manera que els imperis es formaven quan l'exèrcit d'una anava prenent per la força les altres. Les ciutats estaven defensades per grans muralles i envoltades per camps de cultiu, amb què s'abastia a la població local. Algunes de les primeres ciutats-estat foren Ur, Uruk i Lagash.

A Mesopotàmia es desenvoluparen imperis molt grans i poderosos des de finals del III mileni a.C.

- **L'Imperi accadi.** Va sorgir al voltant de l'any 2.350 a.C. i va ser el primer imperi mesopotàmic. El control de tota Mesopotàmia va ser aconseguit gràcies al rei Sargon, la mort del qual va suposar el declivi d'aquest imperi.
- **L'Imperi babilònic.** Es consolidà l'any 1.800 a.C., quan la ciutat de Babilònia va controlar a la resta de poblacions. Els reis més importants van ser dos: Hammurabi (autor de la primera compilació de lleis de la història, el codi de Hammurabi) i Nabucodonosor, sota el mandat del qual es construí la porta d'Ixtar.
- **L'Imperi assiri.** Durant l'any 1.250 a.C prengueren el control de Mesopotàmia un poble del nord, els assiris, que s'estengueren també per Egipte i la costa Mediterrània.
- **L'Imperi persa.** Es va desenvolupar des del segle VI a.C., quan els perses derrotaren als assiris, creant un gran imperi que s'estenia des de l'Índia al mar Egeu.

Porta d'Ixtar (segle VI. a.C.)

ACTIVITATS

4. Quin període de la història de Mesopotàmia et sembla més pròsper? Com creus que afectà al poble les guerres constants i la conquesta de nous territoris?
5. Per grups, i fent servir un dispositiu amb connexió a internet (mòbil, portàtil) i un programa de treball en el núvol, realitzeu un eix cronològic amb les principals etapes de la història dels imperis mesopotàmics entre tota la classe. Aproveiteu per afegir-hi dades també de batalles i esdeveniments importants.

La societat mesopotàmica

La societat s'estructurava seguint un model piramidal:

- Al cim de la piràmide es trobaven els **awilum**, és a dir, els **privilegiats**. N'eren part la família reial, els membres de la noblesa, els sacerdots i sacerdotesses, i els alts funcionaris. La seua missió era administrar el territori i tindre cura dels actes religiosos. Eren les persones més riques i tenien propietats per tota la ciutat.
- Per sota hi eren els **mushkenum**, és a dir, les **persones lliures però sense privilegis**, com ara aquells que es dedicaven a l'agricultura, a l'artesanía o al comerç. Havien de pagar impostos regularment i tenien menys drets que la classe dirigent.
- A la base hi era una gran multitud d'**esclaus i esclaves**, anomenats **wardu**. No es consideraven persones, sinó propietats, i no tenien cap dret.

La cultura i la ciència

Els pobles mesopotàmics desenvoluparen importantíssimes aportacions culturals, científiques i artístiques.

La creació de l'escriptura va permetre fer les primeres manifestacions literàries. Els sumeris posaren per escrit històries de personatges llegendaris, com ara el **Poema de Guilgameix**, que és considerada la primera obra literària de la història, escrita cap a l'any 2.000 a.C. Aquesta obra és anònima, és a dir, que la persona que la va escriure no la va signar, i no podem saber qui era. La primera obra literària signada de la història també la feren els mesopotàmics, concretament la sacerdotessa **Enheduanna**, filla del rei Sargon. També s'escriviren obres de caire legislatiu, com el **Codi de Hammurabi**, cap a l'any 1.760 a.C, que ens revela les lleis escrites més antigues conegudes.

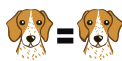
Codi de Hammurabi.
Museu del Louvre, París.
Fotografia de Mbzt, Vikipèdia.

ACTIVITATS

6. Què vol dir que la societat mesopotàmica seguia un model piramidal?

7. Defineix amb les teues pròpies paraules els següents termes: privilegiats, ciutat-estat, **wardu**, funcionari, Ur.

8. Investigueu si se sap alguna cosa sobre les dones de l'època: esclaves, artesanes, sacerdotesses i princeses a Mesopotàmia. Gaudiu de les mateixes oportunitats que els homes?

Si vols llegir algun exemple de les lleis del Codi de Hammurabi que regulaven el dret de les dones, escaneja el QR:

Què penses del paper de les dones en la societat mesopotàmica?

Es va inventar igualment un **sistema de numeració** per a dur a terme activitats de comptabilitat, basat en un sistema sexagesimal. Era la base amb la qual es mesurava el temps, es pesaven els productes i es comptaven els diners recaptats pels impostos.

Es varen crear els primers **calendars** per part dels babilonis, seguint un model lunar, que ajudava a les tasques agrícoles i a organitzar els esdeveniments religiosos.

També van sorgir els primers **tractats mèdics**, en els quals s'identificaven els símptomes de diverses malalties i s'escriuien possibles remeis medicinals.

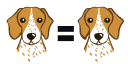
Disc d'Enheduana. Vikipèdia.

ACTIVITATS

- Fes un breu resum de les innovacions culturals i científiques que desenvoluparen els mesopotàmics.
- Llig aquest fragment del poema de Guilgameix amb el teu company o companya. Quina informació podeu extraure? Investigueu a què es refereix el text i quin és l'argument del poema.

Si caic, hauré conquerit la fama.
La gent dirà: 'Guilgameix caigué
lluïtant contra el ferotge Humbaba!
Estic decidit a penetrar en el bosc dels cedres,
Fins ara és feliç el meu cor:
Escolta aquest cant, veig una flor
vull fundar la meua glòria.

Taula III, columna 4 del Poema de GUILGAMEIX

- Enheduanna va ser filla del rei Sargon. Era famosa i coneguda, tant per ser una princesa com per ser suma sacerdotessa i escriptora. Malauradament a penes és coneguda en l'actualitat. Investiga més sobre la seua vida i busca altres casos de dones escriptores de l'Edat Antiga.

- Llig amb calma i atenció aquestos textos. Els tres parlen del diluvi universal. Després de llegir-los, contesta les preguntes:

1

Tauler XI Poema de Gilgamesh (III mil·lenni a.C.). (adaptació)

Utnapishtim parlà a Gilgamesh, dient: Et revelaré, Gilgamesh, una cosa oculta, i un secret dels déus et diré: Shuruppak, la ciutat que tu coneixes i que està situada en les ribes de l'Eufrates, era antiga com els déus que s'adoraven allí. Els cors dels grans déus els van impulsar a suscitar el diluvi. El pare de tots, Anu, va ordenar el jurament de no revelar el que allí es parlara. Ea, el savi príncep, també estava amb ells sota el jurament de silenci, així que va repetir el seu parlament a la barraca de canyes: «Barraca de canyes, barraca de canyes! Paret, paret! Oh, Home de Shuruppak, fill d'Ubar-Tutu! Demoleix aquesta casa i construeix una nau! Renuncia a les teues riqueses i cerca la vida. Menysprea les teues pertinences i salva els éssers vius! Fes que tots els éssers vius pugen al vaixell. El vaixell que has de construir ha de tindre les mateixes dimensions: la seua longitud ha de correspondre amb la seua amplària.»

Poema de Guilgameix.
Museu Britànic, Londres.
Fotografia de Mike Peel, Vikipèdia.

2

Mite de Deucalion i Pirra, mitologia grega. (adaptació)

Zeus s'enutjà amb els homes i decidí eliminar-los per poder crear la raça humana de nou. Envià una tempesta cruel, intensa i llarga. Les pluges arrasaren el planeta i les aigües pujaren de nivell cobrint totes les construccions que hi havia.

Només es va salvar una xicoteta embarcació, la de Deucalion i Pirra, que havien sigut avisats per Prometeu.

Després de nou dies i nou nits lluitant contra el diluvi, la nau arribà a la muntanya Etna. Allí es quedaren ancorats fins que les pluges pararen.

3

Noé, Antic Testament, S.VI a.C. (adaptació)

Déu, cansat de la perversitat humana, digué a Noé:

“He decidit acabar amb tota carn, perquè la terra està plena de violències per culpa d'ells. Per això, heus ací que els exterminaré de la terra. Fes-te una arca de fustes resinoses. (...) Per part meua, portaré el diluvi, les aigües sobre la terra, per a exterminar tota carn que té hàlit de vida sota el cel: tot quant existeix en la terra morirà. Però amb tu establiré la meua aliança: Entraràs en l'arca tu i els teus fills, la teua dona i les dones dels teus fills amb tu. I de tot ser vivent, de tota carn, ficaràs en l'arca una parella perquè sobrevisquen amb tu. Seran mascle i femella.

- Què tenen en comú els textos?
- Quin és el més antic?
- Quin és el més conegut?
- Per què creus que és així?
- En alguna ocasió t'havies plantejat que alguns textos de la Bíblia podien vindre de cultures anteriors?

Noé, pel·lícula de l'any 2014 que versiona el relat bíblic sobre la vida i la missió de Noé.

La religió i l'art

Déus i deesses

La religió dels pobles mesopotàmics era politeïsta, és a dir, que creien en diversos déus. En el cas mesopotàmic, la majoria d'ells estaven relacionats amb la natura i la fertilitat de la terra, de la qual depenia la supervivència del poble. La principal deïtat era Anu, déu del cel. Hi havia moltes altres divinitats, vinculades a les tempestes, la vegetació, els rius, els mars, etc. Un gran grup de sacerdots organitzaven els ritus religiosos, que tenien lloc als zigurrats o temples. El rei era considerat el primer de tots els sacerdots, i de fet, es considerava la representació dels déus en la Terra.

Arquitectura

L'arquitectura també va ser desenvolupada de manera molt important pels pobles mesopotàmics, fent avanços que influïrien segles després en l'arquitectura d'egipcis, grecs i romans. Els materials més emprats eren l'argila i la canya de jonc, atesa l'escassetat de pedra i fusta de la zona. Els murs i les parets es feien d'adobs, i s'unien entre ells mitjançant els arcs i les voltes, que foren invencions dels mesopotàmics. Els edificis més importants foren:

- **Palaus.** Era la casa del rei i la seua família. Tenien moltes habitacions disposades al voltant d'un gran jardí, amb parets decorades amb relleus i cobertes de ceràmica de colors brillants.
- **Els temples o zigurats.** Eren piràmides escalonades, al cim de les quals se situava un xicotet santuari. Es consideraven la casa dels déus, i només els sacerdots podien entrar-hi. El més antic conegut és el zigurat d'Ur, que estava dedicat al déu Nanna, protector de la ciutat i deïtat de la lluna.

Escultura

També es duïen a terme **escultures** en diversos suports, com ara xicotets exvots, és a dir, objectes, normalment fets de cera, de caire religiós o polític. Un exemple és el Gudea de Lagash, que representa un governant sumeri d'aquesta ciutat. També es feien relleus en els murs de temples i palaus, com els que decoren el palau assiri de Nínive, amb animals i escenes de cacera. També és important l'estela de Naram-Sim, que commemora una victòria de la ciutat d'Accad.

Guàrdies d'Asurbanipal, baix relleu palau reial a Nínive. Vikipèdia.

Escultura del príncep Gudea de Lagash (2120 a.C.), Vikipèdia.

Estela de Naram-Sirim (c.2250 a.C.) Vikipèdia.

Estendard d'Ur, Museu Britànic. Londres.

Una peça única és el denominat estendard d'Ur, trobat en una tumba reial d'aquesta ciutat sumèria. Es tracta d'una mena de placa ricament decorada, fabricada de fusta, i recoberta de fragments de petxines, calç roja i lapislàzuli. La seua finalitat és un misteri per als investigadors i investigadores, però segurament acompanyaria el ritual funerari del rei soterrat. Representa, en diverses bandes, escenes que retraten la pau i la guerra, mostrant al rei, soldats, nobles, presoners, camperols lliurant tributs, etc.

ACTIVITATS

12. Amb quins materials es feien les construccions a Mesopotàmia? Tenint-los en compte, consideres que la seua arquitectura era pobra?
13. Defineix els següents termes: politeisme, tributs, zigurat, Anu, Enheduana.
14. L'any 2016 el grup terrorista *Daesh* va destruir diversos monuments i obres d'art d'època mesopotàmica, conservades fins llavors en l'actual estat d'Iraq. Investiga quines obres hi van ser destruïdes i redacta un breu text explicant què et semblen aquestes accions.

La descripció

Els textos descriptius expliquen les característiques, trets o propietats d'un objecte, persona, lloc, etc. Normalment apareixen dins d'altres textos (narratius, expositius, instructius...) com una seqüència que ofereix informació sobre allò que es descriu. Podem trobar exemples de textos descriptius en definicions, publicitat, descripcions literàries, fullets explicatius...

Trets lingüístics

Característiques principals dels textos descriptius:

1. Ús de verbs copulatius (ser, estar, semblar, paréixer).
2. Ús de connectors que ordenen el text (primer, segon, en tercer lloc, a més, finalment...).
3. Ús de connectors d'espai i temps (dalt, baix, a l'esquerra, abans, després, a l'esquerra...).
4. Ús de substantius acompanyats per adjectius (la casa antiga, el cotxe roig...).
5. Ús de substantius acompanyats per grups preposicionals (la casa de la iaia, el cotxe del veí...).

Estructura

Els textos descriptius no tenen una estructura model. Segons la intenció de l'autor seguiran un ordre temporal (del passat al present o del present al passat...), espacial (de dalt a baix, de fora a dins, de llunyania a proximitat...) o conceptual (de major a menor, de general a particular...).

Observa que les característiques canvien en funció d'on aparega la descripció (text literari o expositiu):

TEXTOS DESCRIPTIUS LITERARIS	TEXTOS DESCRIPTIUS EXPOSITIUS
<p>Punt de vista subjectiu (l'autor dona l'opinió sobre allò que es descriu) o objectiu (l'autor no dona cap opinió sobre allò que es descriu).</p>	<p>Punt de vista objectiu Oracions simples o coordinades</p>
Substantius abstractes	Substantius concrets
Adjectius explicatius i epítets	Adjectius especificatius
Verbs en present i imperfet d'indicatiu	Verbs en present

Classificació dels textos descriptius. Segons l'objecte descrit parlarem de:

- **topografia:** descripció d'un paisatge.
- **etopeia:** descripció del caràcter d'una persona, els trets psicològics i morals.
- **prosopografia:** descripció física d'una persona.
- **retrat:** etopeia i prosopografia juntes.
- **caricatura:** retrat deformat intencionadament. Es juga amb l'humor, l'exageració i el contrast.

ACTIVITATS

1. Identifiqueu els tipus de descripció, l'estructura i els trets lingüístics més destacats en aquestos textos:

TEXT 1

L'Abisme de Challenger és el punt més profund conegut en la hidrosfera dels fons marins de la Terra, amb una profunditat de 10 902 a 10 929 m. Es troba en l'oceà Pacífic, en l'extrem sud de la fossa de les Mariannes, prop del grup de les illes Mariannes. La terra més pròxima és l'illa Fais.

La pressió de l'abisme és aproximadament 1095 vegades major que la de la superfície.

La fossa va ser nomenada en honor al vaixell de la Marina Real Britànica HMS Challenger, que va participar en el descobriment de la fossa en 1875.

Vikipèdia (adaptació)

TEXT 2

-Així és com es fan les coses al Caire, filla... No trobes res d'estrany a l'avinguda?
Vaig mirar a dreta i a esquerra, al davant i al darrere. Cotxes i més cotxes, cadascun més atrotinat que l'altre, cartells il·legibles, senyals incomprensibles... De sobte, m'adoní del que volia dir el pare:

- No hi ha semàfors! Com és possible? Ni un, ni mig, ni cap!

-Això és!- tornà a riure el pare.

-I com s'ho fan? Ah, ja ho sé! Amb passos subterranis...

Els passos subterranis no m'agraden gens ni miqueta, la veritat! Volia dir que el Caire n'era ple?

-No, senyora! Ni semàfors, ni passos subterranis...

-No pot ser! I com creua la gent?

-Ja ho has vist. Com la dona amb el bebé.

Vaig mirar una altra vegada i vaig veure molta gent jugant-se la vida com havia fet aquella dona. Gent jove que caminava a passos llargs, gent gran que creuava a pas de formiga, famílies senceres, xics i xiques anaven a soles pel mig d'aquell trànsit embogit.

L'escarabat de Khalili, Teresa Broseta. Tàndem Edicions (adaptació)

Microprojecte. Atlas fantàstic

Després de tot el que heu après al llarg d'aquesta unitat, arriba el moment de posar en pràctica els coneixements adquirits. En aquesta ocasió haureu de crear un atlas fantàstic. Com fer-lo? Ací teniu les indicacions:

Necessitem saber:

- Repasseu els conceptes de geografia de la unitat.
- Fixeu-vos en l'explicació de l'aspecte extern de la Terra amb les nocions de forces externes i internes.
- Teniu en compte tots els factors que influeixen en la configuració del relleu (plaques tectòniques, climatologia, els animals i les plantes, l'acció de l'home).
- Passeu després a l'apartat de la biosfera i tot allò que s'explica en relació amb la vida al planeta Terra, amb les característiques d'aquesta capa i amb els ecosistemes.
- Per últim, recordeu el que acabeu d'aprendre sobre els textos descriptius.

Plantejament:

- Actualment, diversos factors estan afectant la morfologia del planeta Terra i ja ens resulta normal escoltar conceptes com calfament global, canvi climàtic, migrants climàtics, etc.
- Com a ciutadans del S.XXI haureu de viure unes transformacions insospitades.
- Penseu: Com serà la Terra a finals de segle.

Creem:

- Creeu un nou mapamundi. Inventeu la quantitat i els noms dels continents.
- Redacteu un text descriptiu explicant les característiques d'aquesta nova Terra.
- Useu els trets lingüístics més apropiats per a la tasca.
- Trieu el tipus de descripció més adequat a la vostra idea.

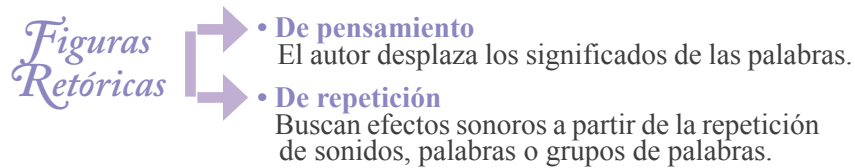
Literatura

La poesía II

En la unidad anterior hablamos de géneros literarios y nos detuvimos en la poesía y en la métrica.
En esta unidad nos vamos a centrar en el lenguaje literario.

El lenguaje literario. Principales recursos literarios

El lenguaje literario se caracteriza por estar alejado del uso habitual, ser subjetivo y tener una clara intención expresiva y estética. Las figuras retóricas son recursos de los que se sirve el autor para lograr una mayor expresividad y favorecer la parte estética de su mensaje. Estas figuras tratan, además, de conmover al lector y llamar su atención. Los recursos estilísticos no solo se utilizan en los textos literarios (poemas, novelas, cuentos, obras de teatro...) sino que también podemos encontrarlos en la publicidad, canciones o artículos periodísticos. Las figuras retóricas se clasifican en dos grupos:

FIGURAS DE PENSAMIENTO

Comparación	Un objeto se compara con otro con el que guarda una relación de semejanza. Aparece el "como".	<i>Jugaban las hermanas como hadas</i> (Ana Rossetti)
Metáfora	Se sustituye un elemento por otro con el que guarda alguna relación de semejanza. También puede no aparecer el referente. Entonces el lector lo tiene que interpretar o descubrir por el contexto del resto del poema. Por ejemplo, en la expresión <i>boca de fresa</i> , en realidad se hace referencia a unos labios rojos.	<i>Nuestras vidas son los ríos, que van a dar a la mar, que es el morir</i> (Jorge Manrique) Río (metáfora) = vida (referente) Mar (metáfora) = morir (referente)
Antítesis	Dos palabras o expresiones de significado contrario se contraponen en la misma frase.	<i>Así uní las palabras para quemar la noche, hacer un falso día hermoso</i> (Francisco Brines)
Personificación	A un objeto o animal se le atribuyen cualidades o acciones humanas.	<i>La luna nos protege y se hace nuestra cómplice.</i> (Pedro José Moreno Rubio)
Hipérbole	Exageración de una idea o de un sentimiento.	<i>No hay extensión más grande que mi herida</i> (Miguel Hernández)
Pregunta retórica	El poeta lanza una pregunta de la que no espera respuesta.	<i>¿pero quién sabe cómo deshacerse del rastro de una estrella fugaz cuando ya te he mirado a los ojos?</i> (Elvira Sastre)

FIGURAS DE REPETICIÓN

Anáfora	Repetición de palabra al inicio de verso.	<i>Temprano levantó la muerte el vuelo Temprano madrugó la madrugada Temprano estás rodando por el suelo</i> (Miguel Hernández)
Paralelismo	Repetición de estructuras, algunas presentan una ligera variación.	<i>Mi abuelo tiene una cicatriz en el estómago Mi abuela tiene una cicatriz en el pecho</i> (Luna Miguel)
Aliteración	Repetición de uno o varios fonemas. Fíjate como la repetición de la "s" del ejemplo recuerda al suspiro...	<i>Los suspiros se escapan de su boca de fresa</i> (Rubén Darío)
Paronomasia	En un mismo verso o frase coinciden palabras casi idénticas.	<i>El erizo se eriza, se riza de risa.</i> (Octavio Paz)

Algunas composiciones según su estructura:

Los versos de los poemas suelen agruparse en estrofas. Las estrofas son estructuras ya fijadas con una rima y número de versos determinados. Algunas de las estrofas o poemas estróficos son el pareado, el terceto, el cuarteto, el soneto, el haiku... Pero no todos los poemas tienen que responder al esquema de una estrofa.

Los poetas contemporáneos suelen utilizar el verso libre, llamado así porque no está sujeto a reglas de métrica o rima. El poeta se sirve de otros recursos para conseguir la armonía o los efectos rítmicos del poema: figuras de repetición, orden de las palabras, disposición de los acentos, pausas marcadas por los espacios en blanco... Como ocurre en este fragmento de un poema de Laura Casielles:

Claro que cuando decimos nombres de ciudades
se nos llena la boca de néctar:
Casablanca Manila Cuzco Baracoa:
decimos Brasilia y tenemos flores de colores en las manos.
Pero eso es porque no estamos pensando que allí hay
gatos sucios entre los contenedores
y recuerdos de un pasado en que corrió la furia,
y un barrio de chabolas, y varias novias tristes,
y una nube de humo que se va tragando tejados y bahías.

Las figuras retóricas también aparecen en las canciones. Fíjate, por ejemplo, en la anáfora que utiliza Antonio Orozco en uno de sus temas más conocidos, "Devuélveme la vida":

*Pido perdón por no haber escuchado tus ruegos.
Pido perdón por las lágrimas que hablan de mí.
Pido perdón por tus noches a solas.
Pido perdón por sufrir en silencio por ti.*

Antonio Orozco, imagen de Juancamartos, Wikipedia.

ACTIVIDADES

- Lee el siguiente poema de Pablo Neruda y contesta:
 - ¿Qué sentimiento predomina en el poema? Justifica tu respuesta.
 - ¿Qué es una metáfora? Señala al menos tres e interprétalas.
 - ¿Hay algún símil en el poema? ¿Cuál?
 - ¿Localizas en el poema alguna personificación?
 - ¿Por qué ha titulado el poema "Oda a las papas fritas"?
 - Escribe un breve poema relacionado con algún alimento.

ODA A LAS PAPAS FRITAS

Chisporrotea en el aceite hirviendo la alegría del mundo: las papas fritas entran en la sartén como nevadas plumas de cisne matutino y salen	semidoradas por el crepitante ámbar de las olivas. El ajo les añade su terrenal fragancia, la pimienta, polen que atravesó los arrecifes, y vestidas de nuevo con traje de marfil, llenan el plato con la repetición de su abundancia y su sabrosa sencillez de tierra.
--	---

Pablo Neruda

Pablo Neruda es un poeta muy conocido, especialmente por su libro *20 poemas de amor y una canción desesperada*. Sus versos son tan populares que incluso han aparecido en canciones de grupos como La oreja de Van Gogh. En la imagen se ve el cartel de una película que se grabó en 1994 basándose en la idea

de una relación de amistad entre el poeta y un cartero que le lleva la correspondencia mientras Neruda vive exiliado en un pueblo italiano.

2. Lee atentamente el poema de Gloria Fuertes y di:

2.1. ¿Cuál es el tema del poema?

2.2. Localiza en el poema: Una anáfora y un paralelismo

2.3. ¿El poema tiene un tono alegre o triste? Según tú, ¿cómo lo ha conseguido?

YA VES QUÉ TONTERÍA

Ya ves qué tontería
me gusta escribir tu nombre,
llenar papeles con tu nombre,
llenar el aire con tu nombre,
decir a los niños tu nombre,
escribir a mi padre muerto
y contarle que te llamas así.
Me creo que siempre que lo digo me oyes.
Me creo que da buena suerte.

Voy por las calles tan contenta
y no llevo nada más que tu
nombre.

Gloria Fuertes

3. ¿Qué recurso retórico es el que predomina en este poema? Justifica tu respuesta e indica a qué se refieren. 3.1. ¿Habría alguna personificación? 3.2. Escribe un poema de cuatro versos que tenga como tema un medio de transporte o movilidad (un coche, el avión, el tren, el metro, el monopatín...)

AUTOMÓVIL

Una cantata de bocina.
Gusano de luz por la calle sombría.
Los ojos relucientes bajo la noche fría.
Reptil de la ciudad que raudamente se desliza.

Concha Méndez

MICROPROYECTO: TU LIBRO DE POEMAS

Vas a elaborar tu propio libro de poemas. Parece algo complicado, pero no lo es. Te vamos a dar unos consejos para orientarte:

- **¿Cuántos poemas debe contener?** Tú, por ser principiante, puedes empezar tu primer libro con poemas que sumen un total de 100 versos (como mínimo, claro, pero si quieres escribir más versos, hazlo; no vamos a frenar tu creatividad).
- **¿Cuándo debe estar acabado?** El profesor puede dejar que lo entregues a final de trimestre. Tómalo con calma, piensa, escribe, corrige... dispones de tiempo, pero no te confíes.

Tómate la actividad como una aventura. No puedes afrontarla con agobios o preocupaciones, porque la poesía, como cualquier otra manifestación artística, hay que sentirla y disfrutarla.

- **¿De qué tiene que tratar el poema?** De lo que tú quieras. Como decía el poeta Rubén Darío: "Sé tú mismo". Puedes escribir sobre recuerdos, sentimientos, vivencias... pero también sobre comida, series de tv, juegos de ordenador, canciones, animales... Cualquier motivo (las ciudades, un coche, la luz eléctrica, un amor...) es válido para escribir un poema. Lo importante es que tenga un sentido.
- **¿Los versos tienen que rimar o responder a algún tipo de estrofa?** No necesariamente. Los versos pueden tener o no el mismo número de sílabas, pueden rimar en consonante, asonante o no rimar.
- **¿Cómo puedo empezar? ¿En qué me puedo inspirar?**
Muchos expertos en escritura de poesía recomiendan:
 - Escoger palabras al azar de un libro, un periódico o Google: elabora el poema a partir de cuatro o cinco palabras que hayas escogido aleatoriamente.
 - Escribir en tres columnas nombres de lugares, objetos y seres (personas, animales), y redactar con ellos oraciones. Por ejemplo: combinando supermercado, libro y elefante puedo obtener los versos "en un supermercado entro en él leyendo un libro, / como si un elefante sin libro entrara en un supermercado..."
 - Iniciar el poema con una pregunta que tú mismo tratas de responder en el desarrollo del poema.
 - Iniciar el poema con una frase de una canción, de un anuncio, de un artículo de periódico, el título de un libro o película, un refrán... "Mil campanas suenan en mi corazón (y ya no pienso pedirte perdón...)"

¿Sabes lo que es un haiku?

Es un poema breve de origen japonés. Se compone de tres versos sin rima de 5, 7 y 5 sílabas.

¿Te animas a escribir uno para tu libro? Aquí tienes un ejemplo para inspirarte:

Pasó el ayer,
pasó también el hoy;
se va la primavera.

Yosa Buson

→ Puedes escribir un poema a partir de palabras esdrújulas como este de Berta García Faet, poeta valenciana que ganó en 2018 el premio nacional de Poesía Joven Miguel Hernández.

ÁBACO & INDÍGENA & CÉSAR VALLEJO
 ay del ábaco, ay del cuadragésimo
 clérigo pálido y
 celíaco
 ay del vértice, ay del último
 tubérculo hambriento
 o psicológico
 qué haréis vosotros con el antílope triste,
 con la píldora onírica de las fiestas
 pletóricas
 qué haréis vosotros con mi amor tan fanático,
 vándalo unánime de la estadística
 tétrica

→ También puedes inspirarte en un cuento, una historia. Si lo haces, sé breve y original como Goytisolo en este poema.

Érase una vez
 un lobito bueno
 al que maltrataban
 todos los corderos.
 Y había también
 un príncipe malo,
 una bruja hermosa
 y un pirata honrado.
 Todas estas cosas
 había una vez.
 Cuando yo soñaba
 un mundo al revés.

• ¿Y cómo acabarlo? Hay muchas formas de cerrar un poema. Lo mejor es un verso contundente (ya sea breve o largo) que sorprenda al lector, pero sirve también el verso con el que iniciaste el poema tal cual o con una variación.

Te damos unas últimas recomendaciones:

- Piensa y trabaja el poema. En el arte incluso lo que parece improvisado es el resultado de una elaboración.
- Anota, escribe las ideas. No te limites a pensarlas.
- Sé conciso y directo. La poesía es una expresión concentrada: dice y trasmite mucho en pocas palabras.
- Sé natural. Escribe sobre lo que quieras y sientas.
- Crea una atmósfera o clima en tu poema: luminoso, oscuro, cálido, frío, alegre, triste... te ayudará a crear cohesión y comunicar mejor los sentimientos y sensaciones.

Bueno, creemos que ya te hemos dado los consejos suficientes para que comiences a escribir tu libro de poemas. Confía en ti. Seguro que te saldrá bien. Tampoco seas muy exigente contigo mismo: son tus primeros poemas, unos te costarán más que otros y, como en cualquier poemario de grandes poetas, habrá lectores que piensen que hay poemas maravillosos y otros no tanto. Lo importante de la actividad es que descubras la poesía y sepas apreciarla, disfrutarla y animarte a que sigas escribiendo... Quién sabe si algún día de estos veremos tu nombre en una lista de jóvenes poetas.

A principios del S.XX, un movimiento literario vanguardista, el dadaísmo, usó la técnica de escoger palabras al azar para escribir poemas. Los dadaístas se caracterizaron por crear versos difíciles de entender y por no usar signos de puntuación, entre otras cosas.

Póster de Matinée Dadá, enero de 1923. Wikipedia.

Acentuación II: diptongos e hiatos

El español tiene cinco sonidos vocálicos que se clasifican en dos grupos: **Vocales abiertas o fuertes: a, e, o**
Vocales cerradas o débiles: i, u

El diptongo

El diptongo es la unión de dos vocales en una misma sílaba. Estas son las combinaciones posibles:

Tipos de diptongos	→ vocal cerrada + vocal cerrada → iu, ui → <i>viudo, ruido</i>
	→ vocal abierta + vocal cerrada → ai, ei, oi → <i>aire, reina, asteroide</i> → au, eu, ou → <i>jaula, euro, estadounidense</i>
	→ vocal cerrada + vocal abierta → ia, ie, io → <i>Asia, cielo, canario</i> → ua, ue, uo → <i>cuaderno, sueño, monstruo</i>

Las palabras *fui, fue, dio, pie, guion, vio, Luis* contienen diptongo pero se consideran palabras **monosílabas** y, por tanto, **no llevan tilde**.

Los diptongos siguen las reglas generales de acentuación. En los casos en los que deban llevar tilde, esta se coloca sobre la vocal abierta o, si ambas vocales son cerradas, en la segunda. *Ejemplo, archipiélago, cuidate.*

La **h** intercalada no impide los diptongos: *prohibir, buhardilla.*

El hiato

El hiato se produce cuando dos vocales en contacto se pronuncian en sílabas distintas. Existen cuatro tipos de hiatos:

Tipos de hiatos	→ vocal abierta + vocal abierta → ae, ao → <i>caer, aorta</i> → ea, eo → <i>teatro, correo</i> → oa, oe → <i>toalla, roer</i>
	→ vocal abierta + vocal cerrada (tónica) → aí, eí, oí → <i>raíz, creíble, egoísta</i> → áu, eú, oú → <i>baúl, reúne</i>
	→ vocal cerrada (tónica) + vocal abierta → ía, íe, ío → <i>alegría, sonríe, río</i> → úa, úe, úo → <i>grúa, íghies, flúor</i>
	→ dos vocales iguales → aa, ee, ii → <i>azahar, creer,</i> → oo, uu → <i>chiita, coordinador</i>

Los hiatos siguen las reglas generales de acentuación si están formados por dos vocales abiertas o vocales iguales. En los demás casos, se acentúan siempre y la tilde recae en la vocal cerrada tal y como se ejemplifica en la tabla anterior.

ACTIVIDADES

1. Clasifica estas palabras según tengan diptongos o hiatos y explica por qué llevan tilde las palabras acentuadas.

hidrografía
ciudad

crecimiento
roedor

Mesopotamia
imperio

peón
precipitación

miércoles
ahorrar

2. Lee estas estrofas de la canción "A vuelos" y responde.
- Identifica los diptongos y justifica tu respuesta.
 - ¿Hay algún hiato? ¿Cuál/es?
 - ¿Recuerdas cómo llamamos en geografía al "viento del este"?

Revisor de metas, trovador de reinas
 con el alma llena y la suerte inquieta
 multiplico amor, descarado amor
 con cuatro estaciones y siete poetas.
 Resulta que últimamente despiertan las musas
 y hay alas con viento del este
 que nunca fui tan evidente, que ahora me quiero
 me invento y lo digo de frente.

A. Orozco

DICTADO ▶▶

Una pieza de hace 3.700 años redescubierta en un museo de Estambul (Turquía) por un matemático de la Universidad de Nueva Gales del Sur (Australia) ha resultado ser el ejemplo de geometría aplicada más antiguo del mundo. Se trata de una tablilla rectangular babilónica que data de 1.000 años antes de que naciera Pitágoras. Es el único ejemplo conocido de un documento catastral del período de la antigua Babilonia.

Muy historia, "Hallan el ejemplo de geometría aplicada más antiguo del mundo". (Adaptación)

Accentuació II: diftong i hiats

En valencià, com en castellà, un diftong és la unió de dues vocals que formen part de la mateixa síl·laba (*ai-re, com-boi, re-mei*). Però el que canvia en valencià són les vocals que, en juntar-se, formen un diftong. Para atenció. En valencià distingim entre:

- Diftongs decreixents

→ **vocal + i/u àtones**

Diftongs decreixents	ai → <i>es-pai</i>
	ei → <i>peix</i>
	oi → <i>he-roi</i>
	ui → <i>hui</i>
	au → <i>pau</i>
	eu → <i>neu</i>
	ou → <i>cou-re</i>
iu → <i>e-mo-tiu</i>	

- Diftongs creixents: es poden donar en 3 casos.

1 → G + U + Vocal: *guant, ai-gües...*
Q + U + Vocal: *qua-dern, se-qüe-la...*

2 → I / Hl a principi de paraula + vocal: *iot, ia-ia, hie-na...*

3 → I / U entre vocals: *cre-uer, du-ia, di-uen*

Diftongs creixents	gua → <i>e-gua</i>
	güe → <i>un-güent</i>
	güi → <i>lin-güis-ta</i>
	guo → <i>ai-guo-sa</i>
	qua → <i>qua-si</i>
	qüe → <i>fre-qüent</i>
	qüi → <i>ter-ra-qüi</i>
	quo → <i>quo-ta</i>

Per un altre costat, un hiat és la separació en síl·labes diferents de dues vocals que apareixen juntes (*ca-mi-ó*). Trobarem hiats:

- Quan la vocal que apareix en segona posició porta un accent o una dièresi: *Llu-ís, su-ï-ci-di*.
- Quan en la unió de les vocals no apareix ni la I ni la U: *po-e-ma, pa-e-lla*.
- Quan la I / U van davant de les altres vocals A, E, O: *re-vi-si-ó, far-mà-ci-a, cu-a*.

ACTIVITATS

1. Llig el següent text sobre l'Albufera de València i contesta després les preguntes:

L'Albufera

Llac litoral de 2.837 ha de superfície, situat dins el terme i al sud de la ciutat de València.

Es formà probablement al Plistocè pels al·luvions dipositats pel Túria i el Xúquer, l'acumulació dels quals arribà fins a les illes de la serra de Cullera (222 m alt.), la muntanyeta dels Sants, de Sueca, i d'altres elevacions que ara destaquen del toll. Els aportaments fluvials i el corrent longitudinal afavoriren la formació d'un cordó litoral arenós, posteriorment dunar, que delimitaria l'estany. De les goles o obertures de comunicació amb la mar, la del Perelló i la del Perellonet semblen naturals, mentre que la gola del Pujol fou afegida el 1953. D'altra banda, els nombrosos meandres o raconades que es troben a l'altura de Sueca suggereixen un trajecte final del Xúquer i del Túria diferent de l'actual. Avui la forma de l'Albufera és més o menys semicircular, diferent de com és representada als mapes del s. XVIII o al de la Comissió Hidrogràfica (1877), que correspon a la realitat.

Enciclopèdia.cat (adaptació)

- a) Per què s'accentuen les paraules "superfície" i "València"?
b) Classifica les paraules subratllades al text segons la norma que exemplifica:

Diftong decreixent:	
Diftong creixent:	
Hiat:	

2. Completa les caselles amb diftongs:

F		NA
P		TA
RET		LE
R		RE
R		NA

DICTAT ▶▶

La primera gran riuada de València que pogué ser fotografiada i documentada

Al llarg del temps, el riu Túria ha provocat nombroses riuades i avingudes en la ciutat de València. En 1987, després de diversos dies d'intenses pluges, en la matinada del dia 10 de novembre, una formidable avinguda inundava la ciutat. Fou la primera riuada fotografiada.

Levante-emv-com. (adaptació)

MÉS DESENVOLUPAMENT

Després de seguir les primeres indicacions ja esteu quasi preparats per a confeccionar els treballs. Què us pot faltar? Molt senzill, unes orientacions sobre l'ús correcte que podeu fer d'imatges agafades d'Internet.

Us heu plantejat en alguna ocasió si la imatge que us interessa té drets d'autor? Podem usar i reutilitzar qualsevol material que estiga penjat a la xarxa? La resposta és NO! Heu d'anar en compte. Us invitem a conèixer unes icones que us serviran a l'hora d'elaborar qualsevol treball amb correcció: les de les llicències CREATIVE COMMONS.

Us sona el nom? Comenceu a acostumar-vos a elles perquè són necessàries per usar els recursos que Internet ens proporciona com cal. Anem-hi!

Si vols més informació sobre aquesta organització, escaneja el codi QR. Et portarà al seu web:

1 Creative Commons

 Organització sense ànim de lucre que permet als autors triar els drets que atorguen sobre l'ús de les seues obres.

2 Domini públic

 Les obres amb aquesta icona es poden utilitzar perquè no tenen restriccions d'ús.

3 Ús no comercial

 Pots trobar-lo amb el símbol del dòlar o de l'euro. Indica que pots utilitzar el recurs, però no per a guanyar diners amb ell.

4 Reconeixement

 Si uses el recurs, has de nomenar a l'autor, el seu web, xarxes socials, etc.

5 Compartir igual

 L'autor d'aquest recurs dona permís per usar i fins i tot modificar la seua obra, però després has de compartir el resultat respectant les llicències que havia concedit.

6 No obra derivada

 Pots usar el recurs amb total llibertat sempre que no modifiques l'original ni el mescles amb cap altra obra.

I on pots trobar fàcilment imatges que complisquen aquestes condicions? Ací tens un llistat amb uns quants recursos:

- **Pixabay:** pàgina on trobaràs imatges, il·lustracions, vídeos, música i efectes de so gratuïts i amb llicència d'ús.
- **Wikimedia Commons:** portal comunitari que ofereix la possibilitat de pujar i/o descarregar imatges i àudios amb llicència d'ús.
- **Pexels:** pàgina amb imatges i vídeos gratuïts i amb llicència d'ús. A més d'usar els recursos, també permet modificar-los.
- **Freejppg:** pàgina amb imatges, vídeos, il·lustracions gratuïtes i llicència d'ús.
- **Unsplash:** pàgina amb imatges d'alta qualitat.

ACTIVITATS

1. Observa aquesta imatge i explica al teu company què signifiquen les icones que apareixen:

2. Entreu als webs que us hem recomanat i busqueu els següents conceptes. On els heu trobat? Escriviu la font.

- Prehistòria:
- Ziggurat:
- Codi de Hammurabi:
- Poema de Gilgameix:
- Univers:
- Fases Iluna:

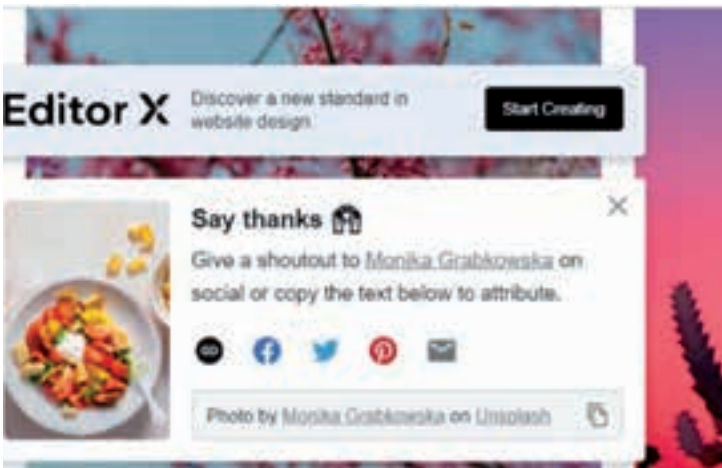

- Heu trobat alguna imatge en aquestos bancs que us hagen servit per al vostre treball?
- Observeu què és més fàcil trobar de manera gratuïta, els conceptes més generals o els més concrets?
- Nomeneu alguna pàgina on apareguen imatges de conceptes més tècnics o concrets:
- Quina és la diferència principal respecte als recursos anteriors?

7. Fixeu-vos en aquesta imatge.

Què es demana des de la plataforma que l'allotja?

8. Observeu ara aquesta altra imatge i contesteu:

- Penseu que és important la grandària de la imatge a l'hora de descarregar-la? Per què?
- Fixeu-vos en el nom del pintor que apareix, es diu Monet. Busqueu la data de la seua mort. Quants anys han passat? Té això relació amb els drets d'autor?

9. Sabeu quan deixen de tindre drets d'autor les imatges a Europa?

- Tria entre aquestes opcions:
- 50 anys des de la creació de l'obra.
 - 80 anys des de la creació de l'obra.
 - 70 anys des de la mort de l'autor.
 - 100 anys des de la mort de l'autor.
 - 80 anys des de la mort de l'autor.

Si necessites ajuda, escaneja el codi QR:

10. Creeu una infografia amb allò que heu après. Intenteu fer un decàleg perquè queden clares unes normes d'ús correcte del material que hi ha a Internet.